

ივედი

1881

წელიწადი პირველი

№ V, მაისი.

თფილისი.

ექვთიმე ხელაძის სჯამბა, ლორის-მედიკის ქუჩაზე.

1881

გაიხის წიგნის შინაარსი:

I. მე და ონისიმე (მოთხრობა)—ძის. სსათიანისა	3
• II. დროება (ლექსი)—ლ. <u>რ—ზ—კ—ლისა</u>	29
• III. *** (ლექსი) ს. ნასიძისა	30
IV. ჩემი აღსარება — კ. მაჭავარიანისა	32
V. ომარ და სელმა (ხეტექსუალი მოთხრობა)— იმისიგე	37
• VI. გაზაფხული (ლექსი)—ძის. სსათიანისა	50
• VII. წინასწარმეტყელი (ლექსი)—ლ. <u>რ—ზ—</u> <u>ლისა</u>	53
• VIII. გლეხის ღიღინი (ლექსი)—მეტეხელი გლეხის <u>ალექსა ძირსაშვილისა</u>	55
• IX. ჩვენი სასოფლო შკოლები—გადადმელისა	56
X. მიწა-მამული და შედევი მის ძალის დაკარგ- ვისა — ***-სა	68
• XI. თავიღვან თუ ბოლოღვან? (შენიშვნები ჩვენი სტუდენტობის მიმართულებასკად და მოკაფე- რბასკად)—გრ. ყიფშიძისა	84
• XII. შინაური მიმოხილვა—ძისეილ გურგენიძისა	120
XIII. რედაქციისაგან	128

ი შ ე ღ ი

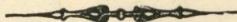
ყოველ-თვიური

სალიბერატურო და საკოლიბერო

ჟურნალი.

წელიწადი პირველი

მ ა ი ს ი

თფილისი
ექვთიმე სულაძის სტამბა.
1881

მე და ონისია.

(მოთხრობა)

საწიდი ზინგელი.

I

ეს ერთი კვირა იქმნება, რაც მე მოველ ჩემს ქვეყანაში, თავზედ მაფარია მისი ცა, ფეხი მიდგია მის ნიადაგზედ. მოველ შავი ზღვით, რომელიც ჩემს მოგზაურობის დროს მეტათ გულ არეული და გადარეული რამ იყო. აგეთმა მღელვარე ზღვამ ააღელვა თვით ჩემი ტვინიც. შემეჯდნენ თავში ათას-ნაირი ფიქრები, ამიქოთ-დამიქოთეს მათ ყველაფერი, რაც-კი-რამ მიწყობილ-მილაგებული მქონდა მასში და ბოლოს ისე შეარყიეს მრთელი ჩემი არსება, როგორც ზვირთნი გადარეულის ზღვისა არყევდნენ იმ გემს, რომლითაც მე მოვდიოდი. ეხლა სამშვიდობოში ვარ გამოსული, აღარ მაშფოთებს და არც მაშინებს გულ-არეულობა და ბრაზიანობა ზღვისა. მაგრამ ერთი, იქიდგან გამოყოლილი, ჰაზრი, მაინც არა მშორდება თავიდგან, დამდევს უკან აჩრდილივით და „თავს დამჩხანის თვალ-ბედითი შავი ყორანივით“ — ჰო, იმ ზღვას კი გადურჩი, ვამობ მე, უზნევრად, გამოველ მის მეორე ნაპირზედ, მაგრამ ეხლა როგორ წავა ჩემგნით შექცედილი გემილა იმ ზღვაში, რომელსაც ცხოვრებას ეძახიან და

რომელშიაც მე ვაპირობ ეხლა ფენის შედგმასა. გავალ მის მეორე ნაპირზედაც ესე კარგათ, თუ პირველ შესვლაშივე დამეძგერება მეც მისი ძლიერი ტალღა, გადამბრუნებს გემსა და შეუბრალებლად ჩამთქამს მეც ისე, როგორც ათასი და ათი-ათასი სხვა ჩაუნთქამს და ჩაუძირამს?!...

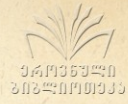
ჩემს ფიქრებსა ჰრევს და არ აწყნარებს უფრო ის გარემოება, რომ მე ცუდი ამბავი გავიგე ონისიმეზედ. ამობენ—ონისიმე ყოველად საძაგელი ვინმე გახდაო. აგეთი ხმა ერთის მხრით ძნელად დასაჯერებელი მგონია, მეტადრე ამ ქორებით გატენილ ჩვენს დროებაში; მაგრამ, მეორეს მხრით, საკვირველიც არა უნდა იყოს-რა ამ დაუდგრომელი დედა-მიწის ზურგზედ. აქ პირ-და-პირ ეუბრუნდები მე ჩემს თავსა და ვაძლევ მას აგეთ კითხვას: როგორი ბოლო მომელის მე-ლა? მე რაღას მიზამს ცხოვრება?

II

ონისიმე, გვართ ქართველაშვილი, იყო ჩემი კარგი ძმა და მეგობარი. მან შეასრულა კურსი აქაურ სასულიერო სემინარიაში, სადაც სწავლობდა თვით თქვენი უმორჩილესი მონაც. ეს იყო იმ დროს, როცა სემინარიის კარები ჯერეთ არ მოკეტილიყო. ამობენ, ეხლანდელი, ეს კარებ მოკეტილი, სემინარია გაცილებითა ჰსჯობია წინანდელს, ფარლალა სემინარიასაო. ღმერთმა ბრძანოს, რომ ეს მართალი იყოს!... თუ ქვეყნიერება-

ზედ ჰსუფევს, მართლა, პროგრესიული კანონი, რომლის ძალითაც ყველაფერი უმჯობესობაში, სიკეთეში, წარმატებაში უნდა შედიოდეს, მაშ ჩვენმა სემინარიამ რაღა დააშავა? რატომ ის კი არ უნდა გაუმჯობესებულყო?!... მაგრამ ბევრნი სულ სხვა ნაირათ ლაპარაკობენ მაზედ... ამობენ მოხდა გაუმჯობესობა მხოლოდ ეკონომიური მხრითა და რაც სწავლასა და ზნეობითს მხარეებს შეეხებოდა, ამაში თუ უკან არ წასულა, წინ ფეხი არ წაუდგამსო... მოჰყავთ მაგალითად წინანდელი სემინარიელები და ეხლანდელი დაწიკომაკოებული... მე დავიდარაბის თავი არა მაქვს... ჯერ ხანობით თვალსა და ყურს ვარიდებ იმას, რაც ხდება ამ ახალ სემინარიაში, სადაც ნება დაუბრუნებლად და უშიშრად არ ძალ-მიძს შესვლა, და დოსტოლრივ მივდივარ ისევ ჩემს დროინდელს სემინარიაში და თანაც მიმყვანან ყველანი, რომელთაც კი ჰსურსთ ონისიმეს გაცნობა.

ოთხი წელიწადი სრულდება ეხლა, რაც ონისიმე შევიდა ცხოვრებაში, სადაც, როგორც ისმის, ბევრი ჭუჭყი მოსცხობია მასა. სემინარიაში მყოფობის დროს კი იგი იყო მეტათ ნათელი და მიმზიდველი პირი. ამაში ყველანი, დარწმუნდებიან, როდესაც შეხედამენ ამ დროინდელს მის სურათს, რომლის დახატვაც მე გულითა მსურს, თუ კი მოვახერხებ როგორმე. ონისიმეზედ ლაპარაკის დროს, მე, რასაკვირველია, თვით ჩემს თავზედაც ბევრი რამის თქმა დამჭირდება. ეს იმისთვის, რომ ჩემი და მისი ცხოვრება, როგორც გულითადი მეგობრებისა, მჭიდროდ იყვენ ერთმანეთთან შეკავშირებული. მაშასადამე ამ მოთხრობაში ორი პირი ვიქმნებით, რომელთაზედაც აღწერდება მრთელი საუბარი, ე. ი. მე და ონისიმე.

მე, როგორც მაცნევთ, ახლად ჩამოსული ვარ რუსეთიდან, უტუტყო, უჩირქო ახლოგაზდა. ჩემი წადილი და მტკიცე გამზადებულებაა, რომ აგეთვე პირათ დავრჩე ბოლომდისინ. მე მინდა თქვენს წინაშე გამოსვლა სასაუბროთ ოთხის წლის შემდეგ კიდევა. მაშ დამიხსომეთ მე თქვენ ეხლა, კარგათ გაშინჯეთ ჩემი ეხლანდელი ზნეობითი სახიერება, რომ შეათანხმოთ შემდეგ იმ სახიერებასთან, რომელსაც მე მივიღებ ამ ოთხის წლის განმავლობაში. რა განძრახვით მწადიან მე აგეთი საქმე, — ეს არც თქვენთვის დარჩება შეუნიშნავი და გაუგებარი, თუ ბოლომდი ყურს აადვენებთ ჩემს საუბარსა. — გამიგონია, სხვაზედ გატაცებით შეუძლიან კაცს, რომ ილაპარაკოს, თავის-თავზედ კი მარლიიანათაო. რამდენათ მართალი უნდა იყოს ან ერთი და ან მეორე — ამაზედ თვით თქვენ იქონიეთ მსჯელობა შემდეგ მოთხრობის გათავებისა და ეხლა კი სმენა მათხოვეთ, რომ თავი აულო თვით მოთხრობასა

III

პირველათ მე და ონისიმე ვსწავლობდით თბილისის სასწავლებელში, რომელიც იმ დროს სემინარიის დაბლა ეტაჟაში იყო მოთავსებული. თუმცა ჩვენ ამ სასწავლებელში რვა წელიწადს ერთათ ვსწავლობდით, მაგრამ მეხუთე კლასამდი, რომელსაც ეხლა შეადგენენ პირველი და მეორე კლასები სემინარიისა, ჩვენ ერთმანეთის შინაურობის მდგომარეობაზედ არაფერი ვიცოდით. მე მხო-

მე და ონისიმე

ლოდ ის ვიცოდი მაზედ, რომ ის იყო კახეთიდგან და საწყალი მღვდლის შვილი. იმან კიდე ის იცოდა ჩემზედა, რომ მე ვიყავე ქართლიდგან და მამა არა მყვანდა. ის მე მჯობდა ბუნებითი საზრით, მე მას — სწავლაში მეცადინეობით. ის შეეგვრისანი იყო, პირ-ჩეჩუტა, შეე-თვალწარბა, ჩამჯდარი, მხარ-ბეჭიანი; მე — მოწითანო სახისა, ცხერის ფერ-თვალა, ტანათ მოსული. მე მარდი ვიყავე, ის მძიმე; ის ღონიერი, მე — ხერხიანი. მე ფიცხი ვიყავე, გულ-სწრაფი, დაუყენებელი, ის — დინჯი, მომთმენი. თუმცა ორის წლით ის ჩემზედ მოზდილი იყო და დამამტვრევდა კიდეც — ისეთი ღონისა; მაგრამ მე ის ერთხელ ისე გავშალე დედა-მიწაზედ, რომ მართლა და ლაზათიანათ. მუშტში კი მე მას ახლოც ვერ მივეკარებოდი. არამც თუ შინ, სემინარიაში, გარეთაც კი ეშინოდათ იმის მუშტისა. ონისიმეს სახელი, როგორც კარგი მოკრივისა, განთქმული იყო ანჩის-ხატის უბანში. ბევრს ახსოვს ეხლაც მისი მწარე სილა და უფრო მისი მკვახე მუშტი. შესანიშნავი უფრო ის იყო, რომ იგი არაოდეს არ დაჰკრამდა თავიზედ პატარასა. არც თავის ტოლთან გავიდოდა არაოდეს. უნდა უთუოთ თავიზედ დიდი ამოერჩია და იმისაკენ გაქანებულყო. ბევრჯელ გამოგვიტანია ჩვენ ის კრივიდგან გაბერტყილი; მაგრამ ეს იმისათვის აინუნშიაც ჩასაგდები არ იყო. მხოლოდ იმისი კი ეშინოდა, რომ კბილებიანი საცერული არავის გაერთყა მისთვის სახეში და „ნასახი“ არ დაემჩნია. მაგრამ ამასაც ვერ ასცილდებოდა ხოლმე და აი ეხლაც იმიტომ აქვს მას სამსე სახე მაშინდელი ნიშნებითა.

ესრეთ, — ერთ კლასში მოეხდით მე და ონისიმე, მე — პირველი მოჭიდავე, ის — პირველი მოკრივე. ამხანაგობას ჩვენით თავი მოჰქონდა, მწვანე კიტრით, და სულ ზიზლითა ჰკლამდა იგი სხვა კლასელებსა. მეტადრე უფრო განთქმული გვქონდა ჩვენ სახელი ყველიერში, როცა სემინარიის გალავანში ჭიდაობა იმართებოდა და ანჩისხატის უბანში კიდე — გაძლიერებული კრივი. კრივი საღამოობით იწყობოდა, ჭიდაობას კი, საზოგადოთ, უფრო სადილს შემდეგ გავმართამდით ხოლმე. ჩემი ფანდებისა ყველას ეშინოდა და მიტომაც ჩემს ტოლებში კი არა, მოზდილებშიაც — ძნელათ თუ გაბედამდა ვინმე ჩემთან გამოხვლას და ხელის ჩაკიდებას. მე იმ ერთ კვირის განმავლობაში სწორეთ გმირი ვიყავ დღისა, გმირი! როცა კი გავიხდიდი ფეხთა, ჩავიცვამდი მსახურის ჩოხას, გაღვიწვადმოვიწვედი კალთებს და ქამარში ჩავიმაგრებდი, მართლა რომ ფალავანსა ვგვანდი მე იმ დროს, სახელ განთქმულს ხიზამბარელს, და თვალითაც შემეჭამდნენ ხოლმე. მაგრამ თქვენ უფრო მაშინ უნდა გეყურებინათ ჩემთვის, როდესაც დამკლავებული მოვიდოდი შუა მეიდანზედ, შორიდგანვე ავეთამაშებოდი ჩემს მოწინააღმდეგეს, (კოპიტაშვილს), ავიღებდი მიწას, დავიფშენეტდი მით ხელებს, ერთი ორიოდე ჯერ შემოუბრებდი გარსა, მერე კი გველისავით დავიკლავებოდი წელში, ვტაცებდი ხელს მაშინ, როცა არ მოელოდა და არც მივსცემდი იმდენს დროს, რომ ეფიქრა — რას მიშერება ეს კაცი, რა ფანდის გდება უნდაო, — წამოვიღებდი უცებ მხარზედ და ერთი წამის განმავლობაში ფეხებს მალლა ვაქნევინებდი. აბა მაშინ იყო ტაშის კვრა, ჟივილ-ხივილი, მალლა ბალკონი-

დგან ცალკე და დაბლა ხომ, აბა რასაკვირველია, მომატებული.

— ჯაან, გიორგი! ჯაან ბიჭო! ბარაქალა! ბარაქალა! ყოჩაღ იმედაშვილო, ყოჩაღ! — ისმოდა კარგა ხანს ყოველ მხრიდგან და მე ამ დროს სულ ხელით დავყვანდი და მალლა-მალლა მისროდნენ ხოლმე. — აგეთივე გპირი იყო ონისიმეც. როცა კი გადაიძრობდა სერთუქს, თავზედ ხელსახოც წაკრული, შევარდებოდა კრიგში მუშტის მოსაქნევით, მაშინვე დაიწყობდნენ ყვირილს — მოვიდა, ბიჭო, ონისიმე, მოვიდაო და გაიფანტებოდნენ კიდევცა.

თვით მე და ონისიმეს პირველ დროში ერთმანეთი არც გვიყვარდა და არცა გვძაგდა. მოწონებით კი ჩვენ ძრიელ მოგვწონდა ერთმანეთი და ყოველთვის თვალთაც ვზომამდით ერთი მეორეს თავით ფეხამდი, თითქო მოველოდით იმ დროს, როდესაც ჩვენ ერთმანეთი აუცილებლათ უნდა გამოგვეცადნა.

ბოლოს აი დადგა ეს დროც. ჩვენ რალაცაზედ შევლაპარაკიანდით. საქმე იქამდი მივიდა, რომ უთუოთ უნდა ესცემოდით ერთმანეთს. ამხანაგობა გარს მოგვეხვია და სეირს უყურებდა.

„აბა, ბიჭო, გიორგი, ჰე, სტაცეთ, გადით რალა! დაიძახეს აქეთ იქიდგან.“

სტაცოს, მე ვიცი, ბევრ რამეს გახდება? ონისიმეს ლუკმათ არ ეყოფა!... ისმოდა...

ჩამოეცათ, ადგილი მიეცით, — დააყოლეს ზედ მათვე.

მე დარწმუნებული ვიყავი, რომ ონისიმე თავის შესარცხვენათ არ დამეჭიდებოდა, რადგანაც თითონაც იყო-

და, რომ ჩემს ფანდებს ველზედ დიდ-ხანს ვერ გაუჩერდებოდა.

არ იყო რომ თითონაც იგრძნო ესა და სთქვა:

— ქიდილი რა ვაჟ-კაცობაა, ეშმაკური ფანდებით კაცის გადაქცევა. აბა, თუ ბიჭია მუშტში გამოვიდეს, მუშტში!... მაგრამ დააყოლა აქ თითონვე, მაგისგან შემინებულ კაცს ლეჩაქი უნდა დაეხუროს თავზედ და არა ქუდი. სთქვა ეს თუ არა, მაშინვე ზორბათ წამოვიდა ჩემსკენ, უნდოდა რომ წელში ჩაეჭიდნა ხელი და ძვალი და რბილი სულ თან მიეყოლებინა ერთმანეთისათვის. მე მას, რასაკვირველია, ამის ნება არ მივე. ერთი კი ამოვდე მას ხელი ილღიაში და მერე წამოვიდე ოჟურზედ; თვით მევე გადავწექ და, როგორც ზემოთაც გითხარით, ზურგი კარგა დავარტყმევინე მას დედა-მიწისთვის. ამაზედ მას გული მოუვიდა; წამოხტა საჩქაროთი და რალაც ეწადა მოაფთრებულ გულზედ; მაგრამ ამ დროს მოგვეცვიდნენ ამხანაგები და პირზედ გვაკოცნიეს ერთმანეთისთვის.

თქვენ არ დაგიფიცამთ, იმდენი ღღე მე შემმატოდეს, რამდენი ცხარე „როზგი“ ან მე და ან ონისიმეს მოგვხვედროდეს. რაზედ? მე სულ სიცელქეზედ. დაუყენებელი რამ ვიყავი, ბატონო, დაუყენებელი!... ერთმა ამხანაგმა ისე გულზე მომიყვანა ერთხელ, რომ აღარ დავინდე, მოვიგდე თეძოზედ და ტლაპოში გადავაგდე. ამაზედ თვალი შემასწრო ჩვენმა „ისპებტორმა“, ჯერეთ აქვე ჩამაჩოქა, იმ ლაფში, და მერე, როცა ჩამოვიდა, მიმაწვინა და, რაც სიგრძე მქონდა, ის სიპრტყე მომცა. თვით იმავე ღღეს ონისიმესაც აგეთივე საქმე დაემართა. იმან კიდევ შემოსდო ერთს თავისი, როგორც ვიტყოდით ხოლმე,

მე და ონისიმე

ხუთ ფუთიანი მუშტი და ყბა მალლა შეეყენა, თითქო წითელი ქარი ასტეხიაო. მე დამარტყეს იმ დღეს სამ-ოც-და-ათი, ონისიმეს — ოთხმოცი. როცა წამოვსდექ მე სიცილი დავიწყე, რადგანაც ისე ვიყავ გამოსული ცემაში, როგორც აღდგომის კახაჯი ბოლში, და ამისგამო თითქმის ველარც კი ვიგრძნე იმისი სიმწვავე.

რასაც ვამობ, ეს ყველაფერი იყო სასწავლებლის მეოთხე კლასამდი. მეოთხე კლასში კი მეცა და, უფრო ონისიმეც საკვირვლად გამოვიცვალენით. მე ერთხელ უბელო კვიცზედ შევჯექ და ჭენება დაუწყე. კვიცი გაცხარებული დაეშვა ფერღოზედ. მე თავი ვერაფრით ვერ დაუჭირე; გადახტა თვით ერთ ღრატეში და მეც გადმომაგდო, ამასთან ისე საშინლათ დამფეხვა, რომ მაშინ ექვსი თვე მოვიავადე და ეხლაც ჯერეთ სრულებით არ მომცილებია მისი ნალი... მას შემდეგ მე ხელი ავიღე წრეს გადასული ცელქობიდან, მივანებე თავი. ონისიმემ კიდე ერთხელ მარჯვენა მკლავი ამოიმგდებინა კრივში, ამასთან ისეც მიახსვრიეს მას მაშინ ცხვირ-პირი, რომ სამი კვირა ლაზარეთში იწვა და სირცხვილით ვერაფრის აჩვენებდა ხოლმე სახესა. ამის გამო მან ფიცი დასდო, რომ აღარ ეკრივა. მაგრამ ბოლოს ძრიელ ნანობდა ამ ფიცზედ, რადგანაც ტანში ააქრქოლებდა, ააკანკალებდა ხოლმე, როცა კი შემოვსემბოდა საიდგანზე კრივის ხმაურობა.

• თუმცა ონისიმე დიდი ნიჭის პატრონი იყო და ჩვენზედ უკეთესათაც შეიძლო სწავლა, მაგრამ მეოთხე კლასამდი იგი მეტათ ზანტი რამ იყო და კოჭლობით ძლიეს მოგვხანხალებდა ჩვენ უკან: საზოგადოთ ქიზიყელ-კა-

ხელებს ჩვენს დროში ის სენი ჰსჭირდათ, რომ გვიან გამოიღვიძებდნენ ხოლმე. მაგრამ, როცა კი დადგებოდა მათთვის აგეთი დილა, როცა ხალისი სწავლისა გაეხსნებოდათ, გაუტკბებოდათ წიგნის კითხვა, მაშინ მათ წინ ვერაფერს დაუდგებოდა და უთუოთ თავშიც უნდა მოქცეულიყვნენ. აგეთი დრო ზოგისთვის ძრეელ გვიანა სდგებოდა, ზოგისთვის კი ადრე: ზოგნი ხელს გამოიღებდნენ ხოლმე მეექვსე კლასში (ეხლანდელს მესამესა და მეოთხეში) მეშვიდეშიც, ზოგნი კი მეხუთეში და სასწავლებლის ბოლო კლასებშიაც და ზოგნიც სრულებით არ გამოერჩეოდნენ ხოლმე ბოლომდისინ მამა-პაპურ — ტკბილ ძილიდგან.

ონისიმეს სწავლაში ხელი გამოაღებინა ერთმა ახალგაზდა ქართველმა, რომელიც რუსეთიდან ჩამოვიდა, ავთმყოფობისა გამო კურს შეუთავებელი, და ჩვენ მასწავლებლათ გახდა. ის გვასწავლიდა ჩვენ გეოგრაფიასა და არითმეტიკას, რაებიც უფრო გასაჭირი იყო იმ დროს ჩვენს სასულიერო სასწავლებლებში საზოგადოთ და ჩვენში — მომატებულად. ამ ახალ-გაზდა მასწავლებელმა ის სიკეთე მოიღო ჩვენზედ, რომ გასაგებ ენაზედ დაგვიწყო ლაპარაკი. ხან ქართულათ გვიხსნიდა გაკვეთილებს, ხან რუსულათ და იმდენი ჰქნა, რომ თითქმის ყველას დაგვაწყობინა მეცადინეობა თავის საგნებში. თუმცა ამანაც კი იცოდა, ზოგიერთის მოსარჯულებლათ, როზგით ტყაპი-ტყუპი; მაგრამ ონისიმეს მოსაქცევათ მას არ დასჭირებია აგეთი ხერხი. ონისიმემ იმით მიიქცია და მიიზიდა თავისკენ განსაკუთრებითი ყურადღება ამ ახალ-გაზდა მასწავლებლისა, რომ თვის თხზულებაში ბევრი რამ იგეთი თვისი

საკუთარი მოფიქრებები ჩაერივა, რომელიც არც თვით მასწავლებელსა ჰქონდა ჩვენთვის ნათქვამი. ამით აღტაცებაში მოსულიყო მასწავლებელი, თუმცა ამასთან ეჭვშიაც შესულიყო, რომ მისი დაწერილი არ იქნება ესაო. როცა ჩამოიტანა თხზულებები და დარიგების დროს გამოსცადა ონისიმე, მაშინ დარწმუნდა, რომ საკუთრად მისგან იყო დაწერილი და არა სხვისგან, როგორც ბევრნი შერებოდნენ. მას შემდეგ ჩამოეკიდა ეს კაცი ონისიმეს და მანამდისაც არ ჩამოეხსნა, სანამ კარგა არ დააწინაურა. თხზულება გვქონდა ამაზედ: „მზე, მთვარე და მათი მნიშვნელობა ადამიანისთვის“. ჩვენ უნდა დაგვეწერა ეს თხზულება ქართულათ.

როცა სემინარიაში ფეხი გადავდგით, მე მესამე ვიყავე საზოგადო სიაში, ონისიმე კიდევ მეორე. ხნით კი მე თვრამეტის წლისა ვიქმნებოდი იმ დროს, ხოლო ონისიმე ოცისა.

IV

პირველი დრო სემინარიაში, როცა ჩამოიკრიფებიან ყველა სასწავლებლებიდგან შაგირდები, შესანიშნავი რამ დროა. ეხლანდელებისა რა მოგახსენოთ და მაშინ კი თბილისელები, გორელები, თელაველები, იმერლები შევადგენდით სულ სხვა-და-სხვა ჯურის ხალხსა. თამამათ უფრო თბილისელები ვიქცეოდით, რადგანაც თვალი გვქონდა შეჩვეული სემინარიის კედლებისთვის და პროფესორებისთვისაც. იმერლები უფრო უცხოობდნენ,

დიდ მორცხობას, მოხატრობას იჩენდნენ და ვერაფერ-
 საც ვერ გაუბედადნენ ხოლმე პასუხათ იმ პირველ დრო-
 ში, როდესაც ზოგიერთი მოძალდებული—უფრო გორე-
 ლი—მათ „პრუწით“ არ ასვენებდა. შეეცურებდით კო-
 ჰებში ერთი სასწავლებლის შეგირდები მეორისას და
 უფრო ამზერილი თვალებით ჩვენი ყოჩები, პირველი
 შაგირდები, გაიყურებოდნენ ერთმანეთისაკენ. მაგრამ ეს
 ყოჩები ხანდისხან დაბლა ცურდებოდნენ და მათ ად-
 გილ სხვა იჭერდა. ეგრე მოხდა ჩვენშიაც. პირველს წე-
 ლიწადს პირველობა დარჩა ონისიმეს.

შემდეგშიაც მას ვერაფერ წაართმევდა ამ ადგილს,
 რომ უბედურება არა სწევოდა და მამა არ მოჰკლომოდა,
 რომელიც მას გაგიჟებით უყვარდა.

ონისიმეს მამა, როგორც მოგახსენეთ, ღარიბი
 მღვდელი იყო. მე თვითონ ვნახე იგი ძველს დაკონკე-
 ბულს ანაფორაში, დაჭმუჭნილს და დაგლეჯილს შლია-
 პაში, როცა მან უკანასკნელათ ჩამოიყვანა თვისი ონისი-
 მე თბილისში. მეტათ ღარიბი იყო ზაქარია მღვდელი; მაგ-
 რამ მასთან მზა იყო, რომ ის ტანისამოსიც გაეხადა,
 გაეყიდა, თუ კი იყიდდა ვინმე, და თავის შეილისათვის კი
 არა მოეკლო-რა, გულ-ნაკლებათ არაზედ დაენარჩუნებინა.
 მე ვარ მოწამე იმისა, როცა იგი გამოთხოვის დროს
 ეუბნებოდა თავის შვილს, ონისიმეს:

— შენ, შვილო, მხოლოდ ისწავლე და მე, თუნდ რომ
 ქალამნებშიაც ვიარო, მაინც არა მიშავს რა!—უთხრა ეს
 თუ არა—დაკოცნა და თან ორი მანეთის თეთრი ფული
 ჩაუღო მას ხელში ჯიბის ფულათ.

მეტი მისაზიდველი და საყვარელი კაცი იყო ეს ზა-

ქარია მღვდელი. შეხედამდა მას კაცი თუ არა, მაშინვე მიხვდებოდა, რომ მის გულში არავეითარს ხინჯს, ბოროტებას არ შეუძლიან თავის შეფარებაო. მაგიერად, მის ბროწეულივით მოქლივარი და მეტათ მშვიდობიანი სახე, რომელსაც უცხოთ ამშვენებდა თეთრი წვერი, ამტკიცებდა, რომ იგი იყო მეტათ დიდი ცოდო-მადლიანი, კეთილი და ადამიანის მოსიყვარულე კაცი. მრევლის ხალხი, სადაც იგი მღვდლობდა, თურმე მღვთის კაცს ეძახოდა მასა და ეხლაც კურთხევით იხსენიებს მის სახელსა.

აგეთი საწყალი მღვდლის შვილი, როგორც ონისიმე, არ ვიცი რატომ, მიღებული არ იყო სახელმწიფო ხარჯზედ. ერთხელ მიეცა ზაქარია მღვდელს ქალღმერთი არქიელისტვის, ეთხოვა ნახევარ ხარჯზედ მაინც მიიღეთ ჩემი შვილიო. ამაზედ, გარდა უარისა, საყვედურიც დიდი გაეცხადებინათ მისთვის. მიეწერათ: „სირცხვილია შტატის მღვდლისათვის, რომ მხოლოდ ერთი შვილი ჰყვანდეს სწავლაში და იმის სახელმწიფო ხარჯზედ მიღებასაც სთხოულობდესო“. ის კი არავინ იცოდა, რომ სამრევლოდგან იმდენსაც ვერა რჩებოდა ეს მღვდელი, რომ თვისი შინაურობა ერჩინა როგორც რიგი იყო წლითი წლამდე და ხშირათ უნაფქვობისაგანაც შეწუხებული იყო...

ონისიმე, სწორეთ, ზეცას მოეწია, როდესაც გამოუცხადეს მას, მასთან სრულიად მოულოდნელათ, რომ შენ მიღებული ხარ სახელმწიფო ხარჯზედაო. აფრინა მან მაშინათვე წიგნი თავის მამასთან. სწერდა: „გენაცვალე, მამავ, გაიხარე, მე მიმიღეს სრულს ხარჯზედ. ეხლა შენ პატა თავისუფლათ შეგიძლიან ამოისუნთქო. მე გროში, კაპეიკი

აღარ მინდა ამას იქით და ყველაფერი სულ სოფიოს მოახმარე“... სოფიო იყო ონისიმეს გასათხოვარი და.

ზაქარია მღვდელს არ დასცლოდა, რომ წაეკითხა სასიხარულო წერილი თავის შვილისა. ამ წიგნის მისვლამდე მას სული ჩაბარებული ჰქონდა მღვთისათვის. როგორც შემდეგ მიაზბო ონისიმემ, მეტი საგანგებო რამ ყოფილიყო მის მამის სიკვდილი. ორი კვირის წინათ, სიკვდილამდე, მას დაეარა მთელი ნათესაობა და ყველას გამოამწვიდობიანებოდა. მერე, შაბათი ღლე ყოფილიყო, ეწირა და, ჩამოსულიყო წირვიდგან თუ არა, დაწოლილიყო და მეორე დღიამდე გათავებულიყო. თურმე მასა სცოდნოდა, როცა უნდა მომკვდარიყო. ამიტომაც კაცი არ გაეგზავნიდნენა ჰექიმის მოსაყვანათ. მხოლოდ მიეხმო ეახშობის დროს ონისიმეს დედა, გაიანე, კარგა ხანი სჭირებოდა მისი ხელი თავის ხელში და ბოლოს ეთქვა:

— ჩემი აღსასრულის წამი მოვიდა, ჩემო გაიანე. ნუ შაშინდები... მე ვკვდები ეხლა... აბა შენ იცი და შენმა დედა-კაცობამ... ვინძლო კარგათ უპატრონო შენს ობლებს. მაგათი შემწე და შენი მფარველიც ეხლა ზეციერი მამა იქნება... იმას გაბარებთ მე თქვენა... ონისიმეზედ დარდი არა მიმდევს-რა მე თანა... ის უთუოთ თავის დროზედ კაცათ იქცევა... თავის დებსაც ის მოეპატრონება... შენ მხოლოდ ეცადე, რომ ჩემი სოფიო კურსოვნიკს მისცე... ამის შემდეგ დაეკოცნა იგიც და შვილებიც. მერე კი დაეთხოვა ყველანი, დაეწერა პირჯვარი, ელოცა, დაეკრიფა თითონვე გულს ხელი, გადაბრუნებულიყო კედლისაკენ და სული დაელია.

მამის სიკვდილს ჯერეთ არ ატყობინებდნენ ონისიმეს; მაგრამ იმისმა გულმა კი იგრძნო ეს ამბავი. მოწყენილი სახით გაემგზავრა იგი შინსკენ და სულ იმას ამბობდა, რომ ცუდი ამბავი მომეღოს წინაო. თქვენს მტერს, რაც იმას საქმე დამართოდა, როგორი მეხიცი დასცემოდა თავზედ, როდესაც დაენახა თავისი დაობლებული სახლი, ფალანგებში მყოფი დედა... ატირებულიყო ცხარის ცრემლით და კარგახნობამდინაც გული ვერ მოებრუნებინა. ძნელი იყო ონისიმესათვის იმ დროს მამის სიკვდილი, საყვარელი მამისა, ძნელი უფრო იმით, რომ ეხლანორჩ თავზედ უნდა დასწოლოდა მრთელი ოჯახის პატრონობა, წვრილ-ფეხობაზედ ზრუნვა. ზაქარია მღვდელს არა დაეტოვებინა რა თავის ცოლ-შვილისთვის, გარდა ერთი პატარა მამა-პაპეული ვენახისა და მართალი, ღვთისნიერი, ადამიანისთვის მკვდარი კაცის სახელისა...

ჩამოვიდა შინიღგან ონისიმე მეტათ წელ-მოწყვეტილი და დარდიანი. სადარდებელი ბევრი ჰქონდა, მაგრამ უფრო სოფიოს გათხოვება აწუხებდა, რომელიც იმ დროს ჩვიდმეტის წლისა იყო და ტანით კარგა დაზორბა ვებულ დედა-კაცს ჰგვანდა. ნუგეშათ აქ ის ჰქონდა, რომ არქიელს სოფიოსთვის დაემტკიცებინა მამის ადგილი. მამასადამე იმედი იყო, რომ მოინდომებდა ვინმე ამ ადგილზედ შესვლას და მასაც შეირთამდა. პირველათ აგეთ ამბავს სემინარიელებს გამოუცხადებდნენ ხოლმე და, თუ მათგანი არავინი ისურვებდა, შეიძლებოდა რომ დიაჩნიკი ეკურთხებინათ, მხოლოდ ქვრივის თხოვნით. მოვიდა სემინარიის სამმართველოში აგეთი მოწერილობა არქიელიდგან: ეკითხოს მეშვიდელებს, რომელნიც კურსს

ასრულებენ, „ვისა ჰსურს გარდაცვალებული მღვდლის ზაქარია ქართველაშვილის ადგილი, იმ პირობით რომ მისი ქალი სოფიო შეერთოს“. სამმართველომ ოფიციალური ოტნოშენით გამოუცხადა ეს ამბავი მეშვიდელებს. ჩამოატარეს ქალაღი, რომელზედაც თვითოეულს მათგანს უნდა საკუთარის ხელით დაეწერა—“ ჰსურს თუ არ ჰსურს“. ყველამ განაცხადა უარი. ამბობდნენ: — თუ თავის ძმისა აცხია რამა, კაი შეილიც კი იქნებაო!... მაგრამ ამაში ძალიან შემცდარნი იყვნენ. მართალია, სოფიო ბევრათ ჰგვანდა თავის ძმას, მეტადრე უფრო სახით; მაგრამ მაინც არ შეიძლებოდა მისი დაწუნება ულამაზობით, მით მომეტებულათ, რომ ქალის სილამაზეს არ შეადგენს მარტო მის სახის სიყაყაჩოე. იმდენი სიცოცხლე თქვენ მოგეცესთ და მე დღე-გრძელობა, რამდენი სახით მშვენიერი იყოს, მაგრამ უმაღლო, მიუზიდველი!... სოფიო არ იყო, მართალია, ისე გასაგიჟებლათ ლამაზი სახისა, მაგრამ მისი მიხრა-მოხრა, ლაპარაკი და ის სულის თვისებები, რომელნიც მას მამისგან ჰქონდა გადმოცემული და ზედ სახიერებაზედ ეწერნენ, მისი ძვირ-ფასი, მუშა, დაუყენებელი ხელი, იტაცებდნენ თავისკენ პირველ შეხვედრაშივე ადამიანს სულსა და გულსა. მაგრამ ეს ყველაფერი მხოლოდ მათთვის იყო საცნობი და გასაგები, რომელთაც კი ჰყვანდათ იგი ნანახი. ჩვენს სემინარიელებს კი არამც თუ ნანახი არა ჰყოლოდით, გაგონებითაც კი არა გაეგონათ-რა მაზედა...

ძრვიელ ეწყინა ონისიმეს, რომ დარჩა და გასათხოვარი, რაზედაც დიდი საყვედური მოუვიდა დედისგან. დედა სწერდა: „შენ არა სცდილობარ, თორემ მაგო-

მე და ონისიმე

დენა ხალხში როგორ ვერ იშოვნედი საქმოს სოფიოსთვისაო“. გაიანე მშობიარობაზედ დასწრეულბულიყო და ხასიათიც გაჭყუტებოდა ამის გამო, თორემ წინეთ თურმე დედა-კაცი არ ჰსჯობდა მას ხასიათით. იგიც აღარ მოელოდა თურქე თავის თავის დიდხანს სიცოცხლეს, მეტადრე უფრო ქმრის სიკვდილის შემდეგ და სული უწუხდა, რომ სიცოცხლითვე მალე ეშოვა ვინმე სოფიოსთვის და ჩაებარებინა მისთვის თავის სულათ თვისი დანარჩენი ობლებიცა. ონისიმეს საქმე საძაგელ მდგომარეობაში ჩავარდა... არ იცოდა რა ექმნა, ვის მისდგომოდა, ვისთვის ეთქვა: შენი ჭირიმე, ჩემი და შენ შეირთე და, ღმერთს ვფიცავ, ბედნიერი კაცი იქმნებო. კაცი სირცხვილით იწვებოდა, გარეთ ბალკონზედ თავს ველარა ჰყოფდა, რომ ჩემი და გასასყიდ ცხენსავით ჩამოატარესო და იძახდნენ: ვის გინდა, ვისაო და დედა კიდე აგეთ სამღურავსა სწერდა, რომ შენ არ მოგინდომებია სოფიოს გათხოვება, თორემ საქმოს უთუოთ იშოვნედიო....

აი ამ დროს იყო, რომ ონისიმემ უკლო მეცადინეობასა და სწავლას. უკლო უფრო იმის გამო, რომ მწერლათ შევიდა სემინარიის სამმართველოში. ჩვენ დროს, მწერლებიც და ფერშლებიც სემინარიაში თვით სემინარიელები იყვნენ ხოლმე, რომელნიც აგეთი თანამდებობისთვის ჯამაგირს იღებდნენ და საკუთრათაც სცხოვრებდნენ. ონისიმეს მწერლათ შესგლა არ უამა იმ მასწავლებელს, რომელმაც მას პირველათ გამოაღებინი ხელი სწავლაში და რომელიც დარწმუნებული იყო, რომ მწერლობაში იგი ვაფუჭდებოდა, გაზარმაცდებოდა და წინანდლებრ უკან ჩამორჩებოდა თავის ამხანაგებს. ბევრი

უჩიხა, უნდოდა უარი ეთქმევინებინა და თავი გაენებებინა კანცელარიისათვის; მაგრამ, რომ ვერა გააწყო რა, ვერა და ვერ დაიყოლია, ადგა და ქვა შეაგდო. ამ გვარ შემთხვევაში მეტი კერპი, გაუგონარი რამ იყო ონისიმე. სიტყვის გატეხა მას უდიდეს ცოდვათ მიაჩნდა. როცა მწერლათ შედიოდა, მას თვისი მოსაზრება, თვის საფუძველი ჰქონდა

— კაცო, მე ხომ აკადემიაში წასვლა არ მომიხდება, რომ თავში დგომა—პირველობა დაფასო რამეთ, მითხრა ერთხელ იმან.—წინ მეღის მე ანათორის გადაცმა და სოფლის მღვდლობა. მღვდელს კიდევ, შენც უნდა კარგათ იცოდე, ისე არა გამოადგება, როგორც ამ კანცელარიულ საქმეებში დახელოვნება. საგნების კბილვა და აქ პირველ მაგირდობა კი მე პურს ვერ მაჭმევს; მაგრამ ამ საქმეების შესწავლა კი მე ბევრათ გამოადგება და იქნება ბლალოჩინობაც ჩამიგდოს ხელში.

იმ დროს, მართლა, ონისიმე დაჯერებული იყო, რომ უთუოთ ბლალოჩინი ექმნებოდა. მე თვითონ მინახამს რამდენიმე გაფუჭებული ქალაქი, რომელზედაც იყო ჩამწკრივებული ხან რუსულათ და ხან ქართულათ, მასთან დაკლაკნილი კუდით, შემდეგი: „ბლალოჩინი მღვდელი ონისიმე ქართველამელი“.—გარდა ბლალოჩინობისა, ონისიმეს იტაცებდენ კანცელარიასკენ ის ფულები, რომლებიც ეძლეოდათ მწერლებს ჯამაგირათ.

მე თვეში ხუთი მანეთი მექმნება, მეუბნებოდა ისა. ეს ფულები დიდი რამ იქმნება ჩემთვის და ჩემი შინაუურებისთვის. წელიწადში მომივა ექვსი თუმანი. აქედგან რომ ერთ თუმანამდე მე შამომეხარჯოს რაზედმე, დანა-

რჩენი ხუთი თუმნით, სხვა არა იყოს რა, სოფიოს მაინც ვუყიდი რამეს და პატარა დებსაც გამოუცვლი ძონძებსა. წლის დამლევს, მართლა, მან უყიდა სოფიოს ერთი ვერცხლის სამაზითო ბადია, რომელშიაც ხუთმეტი მანეთი მისცა, უყიდა საკაბეები, წამოსასხმელი და დანარჩენი კიდევ ფულათ გაუგზავნა დედასა.

V

დარდა და მწუხარებას საშინელი მოკაცვა სცოლნია ადამიანისა. კარგია, ვისაც შეუძლია რუსთაველის რჩევაზედ, გავლა:

„ჭირსა შინა გამაგრება ისე უნდა ვით ქვიტკირსაო“, — მაგრამ ეს ყველასათვის შესაძლო არ არის. ონისიმესაც შეეტყო წელში მოხრა: კაცი საშინლათ გახმა, ჩამოქნავდა. მის გულში მარტო ერთი ცეცხლი არა ტრიალებდა. მას სცხვენოდა იმისი, რომ აწყენინა საყვარელ მასწავლებელს და იმის რჩევაზედ არ გაიარა. ეხლა ის მასწავლებელი ზედაც აღარ უყურებდა ონისიმეს და დაღუპულათ სთვლიდა მასა. სცხვენოდა იმისიც, რომ უმიზეზოთ თავი გაენებებინა აღებული თანამდებობისთვის, რომელიც მას თვეში ხუთს მანეთს აძლევდა. უფრო თავის დედის უსაფუძვლო საყვედური ბოლოს უღებდა მას.

როცა გავრცელებულიყო ხმა, რომ სემინარიელებმა უარი განაცხადეს სოფიოს შერთვაზედაო, მაშინ დაწყუთ სოფლის დიპლომებს აქედ-იქიდგან კაცის მიგზავნა გაიანესთვის.

გაეცხადებინათ, რომ, თუ ჩვენზედ მისცემთ არქიელს ქალაქსა და ჩვენთვის მოაცემინებთ მღვდლობას, რაზედაც ბლალაოჩინი თავის მხრით შემწეობას გვპირდება, — სოფიოსაც შევიერთამთ და შენც შენის ობლებით სემინარიელზედ გაცილებით უკეთესათ შეგინახამთო. ეს საქმე იმ დროს აღვილი მოსახერხებელი და შესაძლო იყო. ამიტომ გაიანეს გადაწყვიტა ერთ იმათგანისთვის სოფიოს მიცემა. ასე ეთქვა: „ვთუ თუ სემინარიელიც ველარავენ ვიშოვოთ და ამათგანაც ცარიელი დავრჩეო... ამასთან იგი ძრიელ შეწუხებული ყოფილიყო თან სიღარიბისაგან და თანაც ტიტია მღვდლის მუქარებისაგან.

ტიტია მღვდელი იყო დროებით გამწესებული სოფიოს მამის ადგილზედ. მასთან იმ პირობითაც ჰქონდა ამ მღვდელს მიბარებული ეს პრეელი, რომ სოფიოს გათხოვებამდის მესამედი ნაწილი შემოსავლიდგან უნდა ეძლიოვა ქვრივ-ობოლთათვის; მაგრამ ამ მღვდელს ყურადღება არ მიექცია არც პირობისთვის და არც გაიანეს ობლების. შეწუხებულ მდგომარეობისთვის. ამას ვინა ჩივის, თურმე შეეშინებინა კიდევ საცოდავი გაიანე. გავერცელებინა ხმა, რომ მე ამ ადგილიდგან ფეხს ვერავენ მომაცვლენიებსო, მე საბოლოოთა ვარ აქ განწესებულიო. ამასთან ერთი ისეთი ჭორი გამოეტყვერინა, ისეთი ცილი შეეწამა ონისიმესთვის, რომ, მართლა და, გასაოცარი. ონისიმემ მე შემოსილი მღვდელი გამლანძლო... და ამას უთუოთ არქიელს შევატყობინებ და გამოვაგდებინებ სემინარიიდგანო, თუ რომ მისი დედა არ მოვა ჩემთან, ფეხებს არ დამიკოცნის, არ შამეხვეწება, რომ ვაპატიო მას აგეთი საქმე და მასთან არ აეჩქარება, რომ ლევანას მის-

მე და ონისიმი

ცეს თავის სოფიოო. ლევანი იყო ტიტია მღვდელის მახლობელი ნათესავი, ერთი გარყენილი და საძაგელი მეღუქნე.

აი რას აეჩქარებინა უფრო გაიანე და მოეწერინებინა აგეთი ბარათი: ალბათ, შეილო, ღვთის ნება არ იყო, რომ მამი-შენის ანდერძი აღსრულებულიყო. რახან სემინარიელი ვერავინ იშოვე, ის მაინცა ქენი, რომ თხოვნა მიართვი არქიელს და ეს ვანკა დიანოქი მღვდლათ აკურთხებინე. ვინძლო ააჩქარო საქმე, ეგზამენიაშიაც უშველო და მალე დააბრუნო, რომ დამარხვებამდი ეგვებ ჯვარი დაიწეროს. თორემ საქმეს ისე ვამცნევ, რომ მრევლსაც წაგვართმევს ე ტიტია მღვდელი და ქალიც დამრჩება გასათხოვარი. ხომ იცი, ამ მღვდელს შემწე დიდი არხიმანდრიტი ჰყავს მანდა და, რასაც მოიმდომებს, იმას აღასრულებს. სოფიოსთვის კიდე ოქროები არ დაუნარჩუნებია მამა-შენსა, რომ იმით გავათხოვოთ.

ამ წერილის წაკითხვა და თავზედ მეხის დაცემა ერთი იყო ონისიმესთვის. კაცი უცებ გაშრა, ხმა ველარ ამოიღო, ფათალოს ფერი დაეკრა სახეზედ. ერთი ეს კი მოახერხა, რომ შეხედა სახეზედ ვანკა დიანოქს, რომელმაც ბარათი მოუტანა და წინ ედგა გამოჭიმული, მერე კი მოიბრუნა უცებ პირი, ხელი დაიფარა თვალებზედ, შევიდა ოთახში, წაეგდო პირქვე და ეახშობამდი თავი მალლა აღარ აუღია. რა ცეცხლი და ჯოჯოხეთი ტრიალებდა იმ დროს მის გულში—ეს გასაგები იქმნება მხოლოდ მისთვის, ვისაც ერთხელ მაინც თვის სიცოცხლეში დასდგომია აგეთი წამი... იქნება სულაც ისე გდებუიყო მეორე დღემრდის, რომ მე არ შევსულიყავ, არ გამომე-

ყვანა გარეთ ბალკონზედ და არ შამერცხვინა აგეთ სულ-
მოკლეობისთვის. ის ყურს თითქო არც კი აქცევდა ჩემს
ლაპარაკს, რადგანაც თითონაც იცოდა, რომ მე ძალ-
დატანებით ვეუბნებოდი მას აგეთ სიტყვებს. ბოლოს,
როცა მივეყუდენით მოაჯირს და პირი მთაწმიდისაკენ
მივაქციეთ, რომელიც იმ დროს მშვენიერად იყო განა-
თებული ბადრი მთვარით, მან მომაქცია საცოდაობით
სავსე თვალები და ვაებით გატენილი ხმით მითხრა:

— ნუ თუ, გიორგი, ეს გადაყრუებული, აკლდამა დი-
აჩოქი უნდა გახდეს ჩემს სიძეთ? ნუ თუ ამის ხელში უნ-
და ჩავარდეს ჩემი საყვარელი და სოფიო? ნუ თუ მამა-
ჩემის ანდერძი, მისი გულითადი სურვილი, უნდა დარ-
ჩეს აუსრულებლად? ნუ თუ იმის ღირსი არ იყო მამა-
ჩემი, რომ მე თავი მოვიკლა და აღუსრულო მას უკანა-
სკნელი... აქ საწყალმა ისეთი ამოიკვნესა, რომ კინალამ
თან გული არ ამოაყოლა. ამის მეტი არა უთქვამს რა,
მხოლოდ შემეხვეწა, თავი დამანებე წავალ ისევ ჩემთვისა.
საო.

აგეთი მდგომარეობა ონისიმესი ჩემთვისაც ძრიელ
შესაწუხებელი გახდა. იმ ღამეს მე თითქმის გათენებამდი
არ დამძინებია. სულ იმას ვფიქრობდი, თუ როგორ მე-
შველნა მისთვის. მეშვიდელებში არაფინა მყვანდა ნათე-
სავი, ერთი ბიძაშვილის მეტი, თორემ იმდენს გადავეცი-
დებოდი, რომ სოფიოს ვათხოვნივბდი. ჩემი ბიძა-შვილი
კიდე საუნივერსიტეტოთ ემზადებოდა და აბა როგორ ვეტ-
ყოდი მას რასმესა. ვერც იმ ჰაზრს შეურიგდი, რომ მე-
ამბნა მისთვის ონისიმეს მდგომარეობა, მეთხოვნა ამ
საქმეში მონაწილეობის მიღება და გამებედვინებინა ის,

რომ ეთქვა მას რომელსამე თვის ამხანაგისთვის სოფიოს შერთვა. ნიკო ძრიელ თავ-მოყვარე კაცი იყო და თავის დღეში არ იზამდა, რომ ამისთანა საქმეში ხელი გაერია. გადასწყვიტე, რომ ისევ მე მეთქვა რომლისათვისმე ეს ამბავი და დამეყოლიებინა ონისიმეს სიძეობაზედ. ესე უფრო შესაძლებელი იყო. აი როგორ, ჩემი ბიძაშვილი, ნიკო, ფერმლათ იყო სემინარიის საავთმყოფოში. იმასთან ხშირათ იკრიფებოდნენ მისი ამხანაგები და, რადგანაც მეც ყოველთვის იქ ვიყავ, გავიცან ყველანი და ისე თავისუფლათაც ველაპარაკებოდი ყველას, როგორც ჩემს ამხანაგებს. ნიკო სადილთ უკინ სხვაგან წავიდა. მას გაჰყვა უკან მისი თანაშემწეც, რომელიც მეექვსე კლასელი იყო. დაერჩი ოთახში მარტო მე. ფანჯრები გაღებული იყო, მე იარმუკისკენ მქონდა პირი და წიგნსა ვკითხულობდი. ამ დროს გაიღო კარები და მეორე ოთახიდან გამოვიდა ჩემი ბიძაშვილის ამხანაგი, რომელიც ხშირათ ავთმყოფობდა და იშვიათაც შორდებოდა ლაზარეთსა. დაჯდა ჩემთან და დაიწყო მასხარაობა. შევეყვით ლაზარეს ისე, რომ მე პირდაპირ ვუთხარ:

— ასე სთქვა, კაცო, შენზედ ნიკომ, რომ, მანამ ის ცოლს არ შეირთამს, ვერ გამოირჩება თავის ქირკოდილობასაო. ჰა, რას აპირობ! აი კურსსაც ხომ ასრულებ და არაინა გყავს შეთვალიერებული?

— ჯერეთ არაინ, მომიგო მანაც ღიმილით.

— მე რომ გასწავლო ერთი ასლი საშენო, ქალი, რას მომცემ.

— ქორწილში დავგატიყებ და, თუ გინდა, მეჯვარეთაც შენ წაგიყვან. მეტი რაღა გინდა?

— თუ სიტყვას მომცემ, რომ არ შემარცხვენ და შე-
 ირთამ, ვიზედაც მე გეუბნები, ხომ გეტყვი, თუ არა და
 ტყუილათ ნუ მათქმევინებ.

— შე კაი კაცო, სხვას ვის უყიდნია ზღვაში თევზი,
 რომ მე ჩავიდინო მაგისტანა ბედოვლათობა და სიტუ-
 ტუცე. ჯერეთ მაჩვენე — ვინა გყავს ჩემთვის შემზადებუ-
 ლი, ან დამისახელე ვინ არის, იქნება ისეც ვიცნობდე —
 და მერე მე გეტყვი ჩემს პასუხს.

— მაშ ეგრე იყო, გეტყვი! არ დაგიმალამ, იქმნება
 შენ იმ ქალის სახის მშვენიერებამ არ გაგაგიჟოს, — მაგ-
 რამ ან კი რაში აქნევ ქალის სილამაზეს, თუ კი სხვა-
 ფრივ იგი უმსგავსო იქმნება. ვისაც მე გირჩევ, ის ქალი
 შესანიშნავი რამ ქალია მხნეობითაც, მოსიყვარულე გუ-
 ლითაც... ის იქმნება შენთვის ჩინებული ცოლი, დაუფა-
 სებელი მომვლელი შეილებისა, ძვირფასი პატრონი
 ოჯახისა. მეტი რა გინდა?....

— ვინ არის? თქვი!...

— ვინ არის და ჩემი ამხანაგის ონისიმე ქართველიშვილის
 და... ვსთქვი ეს თუ არა მაშინვე სირცხვილის აღმა ამკ-
 რა სახეზედ. ახლა კი შემრცვა, გავსწითლდი და თვალები
 დაბლა დავსხი. იმან კი მამაცათ წელი მალლა აიღო,
 გადაებჯინა სკამს და გრეხა დაუწყო პატარა უღვაშებს.
 ემცნეოდა, რომ თითონაც იცოდა რამ სოფიოზედ.

— აი ისა, სთქვა მან ცოტა ხანს შემდეგ და მასთან
 მასწრული კილოთიც, შარშან ლატარიაში რომ ჩააგდეს და
 ყველაზედ ფუჭი ამოუვიდა?!... სთქვა და თანაც გაღი-
 ხარხარა.

მე და ონისიმე

მე ეს ძალიან მეწყინა... უფრო ავენთე, და მკვახეთ ვუთხარ:

— მასხრობას თაფი გაანებე! განა იმისათვის გითხარი, რომ შენ საცინრათ გაგებადა? ან კი სირცხვილი არ იქმნება შენის მხრით, რომ ობოლი, უპატრონო ქალი მასხრათ აიგდო!... ვუთხარ მე ეს შუბლ შექმუხნით და წამოვდექ ადგილიდგან კბილებ ძაგძაგით. მან შემამცნია ესა და დაყვავებით მითხრა:

— იმერელი ხომ არ ხარ, ძმაოჯან, რომ მაგრე მალე შეჭფართხალდი და შეჭხტი მალლა ცერცვივით. უნდა იცოდე, რომ „კოლსა დიდი ცომი უნდა ანი ლიტრა საფანელიო“. ასე გვეუბნება ჩვენ ჩვენი ანდაზა. კოლის მომძებნელმა კიდე მოუფიქრებლათ და გაუზომავათ საქმე არ უნდა დაიჭიროს.

აგეთმა პასუხმა სრულებით ფეხები გამომაცალა. მე უფრო გავსწითლდი კიბოსავით, ოფლი დამასქდა შუბლზედ და ველარა მოვანერხე რა პასუხათ. მაგრამ, როცა გადიოდა, მაშინ კი კალთა დაუჭირე და ვუთხარ:

— მითხარ შენი გარდაწყვეტილი სიტყვა — ჰო, თუ არა?...

— ძალიან გულ სწრაფი კაცი ყოფილხარ, მომიგო მან განცვიფრებით, დამაცა, შე კაი კაცო, ცოტა მაინც მოიფიქრო და ისე გეტყვი.

— ხვალამდი ხომ მოიფიქრებ? ხვალ ხომ მაინც მეტყვი?!

— რა გაეწყობა, გეტყვი, მომიგო მან სიცილით და ისე შეიკეტა კარები.

დ რ მ ე ბ ა.

ღმ. დროებაო, უღალავათ ქვეყნათ მავალო!

როდემდის უნდა დაუდგროძლიათ შენ იტრიალო,
როდემდის უნდა ქვეყნის ბელი ათას ფრად სცვალო,—
ერთხელ კარგ საქმეს დენა შენი არ ანაცვალო?

* * *

როდემდის უნდა შენს დენაში ზოგი ციკვამდეს,
ზოგი კი ჯაფრით, ნალვლით საესე მწარეთ კენესოდეს;
ზოგსა ჩანგური ხელთ ეპყრას, ლექსს დასძახოდეს,
ზოგს მიწის თხრაში ქარჩის ქნევით წელი სწყდებოდეს?!

* * *

აბა ხელ-ახლათ მოიარე, რაც რომ იარე
და დააკვირდი, მაგ ტანტალით რა მოიტანე?
კარგა გაჩხრიკე, მოდი შერე და მომიტანე
ამბავი, თუ რამ სარგებლობა კაცს მოუტანე!..

დ. რ. მ. ე. ბ. ა.

— სულც ძიგად ძველუხ: ძუენი ოინ ნარცინ
 „ახარებენ ძბნლობონ „ოიოუცე აძუნდ“
 ომეცინ იოფეცე ! ოინგი ოოარცნუ „ცე“
 — იოუცეკონს ინგი ივი ოფეცე ცნ
 „ოშიეცეცუძეცე წე“ : ახარცინ ოიოუინიო
 „იოუცეკოოარცნუ ინგი ოფეცე აძუნდუ ცუიცი“
ჩემი აღსარება.

რადგანაც მსურს სალიტერატურო ასპარეზზედ გა-
 მოსვლა, ამისათვის მე განვიზრახე პირველად ყოველისა
 მოგახსენოთ ჩემი აღსარება, როგორათაც ყმაწვილი კა-
 ცისა.

მე შევასრულე სწავლა ქუთაისის გიმნაზიაში პირ-
 ველ მაგირდათ. იმედი მაქვს ბოლოს დაინახავთ, თუ
 რაში მდგომარეობდა ჩემი პირველობა. რა კი მივიღე
 მოწმობა სწავლის შესრულებისა, ჩემი თავი იმდენათ განა-
 თლებულად მიმაჩნდა, რომ საჭიროდ არ შევგრაცხე უმაღ-
 ლეს სასწავლებელში წასვლა. პირველი ადგილი თანამდე-
 ბობისა, რომელიც სადმე გამოჩნდებოდა, ჩემი მეგონა და
 საშინლად მსურველი ვიყავი ცოლი შამერთო. ხშირად
 ვფიქრობდი ამ გვარად: „ღმერთს ვფიცავ ბედნიერი ვარ!
 სწავლა მიმიღია, თვალათ—ტანათ მშვენიერი ვარ. წავალ
 დედ-მამასთან (ჩემი დედ-მამა სცხოვრებდნენ შავი ზღვის
 პირათ, სოხუმის ქალაქში), მომცემენ ალაგსა, შევირთავ
 ცოლსა, დაეჯდები თბილ ოთახში და მივსცემ თავს სია-
 მოვნებას და განსვენებას!“ მართლაც, გიახელით დედ-მა-
 მასთან და პირველი ჩემი ნატვრა მალე შემისრულეს, ესე
 იგი, ვითარცა ნასწავლსა კაცსა, მამცეს ერთი ოთახი და-

საცველად ჩემის ღრმა მეცნიერებისა. მინდოდა კი ჩამომეგდო ლაპარაკი ცოლის თაობაზედ, მაგრამ როგორღაც ვერ ვახერხებდი. მე მეგონა რომ გასათხოვარი ქალები, რა კი შეიტყობენ ჩემს „მობრძანებას“, იმ წამსვე გამოცხადდებიან ჩემთან და თითონ სიყვარულს გამომიცხადებენ. გადის ერთი თვე, ორი, სამი და საშინლათ გაკვირვებული ვარ, რომ არც ერთი ყმაწვილი ქალი არ მოდის ჩემთან. ერთი უცხო პატიოსანი დედა-კაცი მოვიდა ერთხელ ჩვენსა და, ჩემის ვინაობის გაგების შემდეგ, წარმოსთქვა: „დიელ სასიამოვნოა, ყმაწვილო თქვენი გაცნობა; გეტყობათ, რომ კარგი დამსკი კავალერი უნდა იყვეთ“! ვაიმე, ამ სიტყვებმა ტვინი ამირიეს! მეგონა დედა-მიწა დაინძრა და არ ვიცოდი სად წავსულ-ვიყავი. მართალია, გიმნაზია შესრულებული ქონდა, მაგრამ არ ვიცოდი, რა იყო „დამსკი კავალერი“ და ეს სიტყვები რამე უმეერი და განსაკიცხავი სიტყვები მეგონა. იმ დღეს სადილს არ გზღებოვართ და მრთელი დღე გარეთ არ გამოვსულვარ. მიდის დროება და უმეტეს განკვირებაში ვარ, რომ ქალაქის წარჩინებული პირები არ მოდიან ჩემთან და არ მთხოვენ რამე დიდი ალაგის მიღებასა. რა ვქნა, არ ვიცი, ხშირად დავსცქერი ჩემს მოწმობას, მაგრამ ვერა-რა მოვიგონე. ბოლოს მამას ვეუბნები, რომ იმან სადმე თანამდებობის ალაგი გამომიჩინოს. მამას ღიმილი მოუვიდა, მაგრამ არა მითხრა-რა და სადღაც წავიდა. სალამო ჟამს დაბრუნდა მამა და მეუბნება, რომ მე უნდა ვსთხოვო ერთს წარჩინებულს პირთაგანს ალაგის თაეობაზედ. ამ სიტყვებმა უმეტეს გამაბრაზიანეს. „როგორ-თუ ვითხოვო ადგილი“? ავდექ, ჩავიცივი რიკიანათ, გამოველ სახლიდგან და დავიწყე უწ-

ყალოდ ქუჩების ტყებნა იმ აზრით, რომ ეგებ ვინმემ მომაქციოს ყურადღება მეთქი, მაგრამ, ნუ გაგიწყრეთ ღმერთი, არც კი ვინმემ შემნიშნა. დაღონებული შაველ იმ კანცელარიაში, სადაც უნდა მეთხოვნა ალაგი. მე მეგონა, თუ ყველანი—აფიცრები, ჩინოვნიკები და მწერალე-ბი წამოდგებოდნენ თავიანთ ალაგებიდან და დიდის მორიდებით შესაბამს პატივს მამცემდნენ, მაგრამ ჩემი მისვლა არავისთვის განსაცვიფრებელი არ შეიქმნა. კანცე-ლარიის მმართველმა მომცა წინადადება, რომ მიმელო უბრალო მწერალის ალაგი. ამ წინადადებას ჩემი გული სულ დააღონა და მოწყურულა. „როგორ-თუ მწერალობა?! როგორ-თუ ამ ნაირი უბრალო ალაგი?! აი ამ ნაირი კითხვებით იყო ჩემი თავი აღესილი, მაგრამ ფუჭი იყვნენ ეს კითხვები. მაშინ კი ვსთქვი: „ვამე დედა, ვამე დედა, აბა რათ არ წაველი უნივერსიტეტში“? სანუგე-შოდ ჩემდა, იმ დროსვე გამოჩნდა სეკრეტრის ადგილი ერთს სასამართლოში და, როგორც იყო, დიდის თხოვ-ნით და საშუალობით მამცეს ეს ალაგი. ჩემდა საუბედუ-როდ, ერთმა მთხოვნელმა მისცა თხოვნა იმ სასამართ-ლოს ნაჩაღნიკს, სადაც მე გახლდით, რომ მთხოვნელს მიეცეს ბილეთი სხვა-და-სხვა მაზრებში წასასვლელად. ნაჩა-ღნიკმა მე მიბძანა ბილეთის დაწერა. ამ ბრძანებამ საშინლად განმაცვიფრა. „როგორ-თუ უბრალო ბილეთს მაწერინე-ბენ“?! აბა, რა უნდა მექმნა, ბრძანებას ვერ ვეწინააღმდე-გებოდი, რადგანაც მეშინოდა რომ ისევ მწერალობის ადგილი არ მამცენ მეთქი, და დავიწყე ბილეთის წერა. ვამე იმ დაწყებას. მე მგონია, რომ ბილეთისათვის საჭი-როა ყოველივე ის თვისებები, რომლებსაც ითხოვენ

სალიტერატურო თხზულებები. მინდა გაურიო ამ ბილეთში პუშკინის, გოგოლის ან რუსთაველის ამბავი, მაგრამ, აბა, მიბრძანეთ, თქვენი ჭირიმე, რათ უნდოდა უბრალო ბილეთს რუსთაველი ან შეკსპირი? ოთხი თაბახი ქალაქი გაფაფუჭე და ოთხჯერ ციფ-ციფ ოფლში თავიღვან ფეხამდინ გაფიწურე. ალბათ ჩემი სახე ძიელ შეწუხებული იყო, რომ ერთი უბრალო მწერალთაგანი მომეარდა და მკითხა: „თქვენო კეთილ-შობილებავ, რა დაგემართათ, ავთ ხომ არ ბძანდებით“?! ავთ არ ვიყავი, მაგრამ ჩემი მდგომარეობა უარესი იყო; ნეტავი სამი წლის ციებ-ცხელება დამმართოდა და ამ ნაირი სირცხვილი კი არ მეჭამა. მართლის ლაპარაკი, ვიცოდი, დამიკარგავდა ღირსებას და ამისთვის ისევ მივყევ ხელი ხერხსა და ვეუბნები მწერალს: „დიდ, მე ცოტა კარგად ვერა ვარ და, თუ შეიძლებოდეს, დასწერეთ თქვენ ბილეთი“. მწერალმა ორ წამს შესრულა ბილეთის დაწერა და ხელში მამცა. ოჰ, სიხარულო! ვითომც ერთი მთა ზურგიდგან მამცილებოდეს, ისე მეშალავათა. ჩემმა სახემ მიიღო ნეტარების ღიმილი. უცფათ გარდავწერე ბილეთი და ნაჩალნიკს მივართვი, რომელიც დიდის განკვირვებით შამომაცქერდა, რომ ამდენ ხანს დავაგვიანე დაწერა. მწერალის დაწერილი ბილეთი კი მე შავინახე უბეში, როგორც წმიდა ნაწილი, და ერთს თვეს ისე ვატარებდი. ვინ იცის, მწერალეგმა და ნაჩალნიკმა რამდენჯერ სთქვეს: „какой дуракъ этотъ молодойъ человекъ“! მაგრამ ჩემთვის განვლენა არ ჰქონია ამ სიტყვებს, რადგანაც ვადავრჩი იმ საწინელს მდგომარეობას.

ამის შემდეგ, მე ვეძებდი შემთხვევას, რომ საღმე
 გავეგზავნე ნაჩალნიკს გამოსაძიებლად რაიმე საქმისა.
 კარგი გამოძიებელი კი ვიქმნებოდი, რომ ბილეთის და-
 წერაც არ ვიცოდდი! მაგრამ ჩემთვის სულ ერთი იყო,
 ოღონდ არ დაენახა ვისმეს ჩემი მწუხარება. სურვილი
 ჩემი ძალე შესრულდა. სოხუმის ახლო გაჩნდა ციმბირუ-
 ლი ჟამი და ნაჩალნიკმა გამგზავნა იქ იმ აზრით, რომ
 დამეხიზნა იმ ალაგის მცხოვრებლები. დიდის სიამოვნე-
 ბით გიახელით და ჩემთვის არავითარი ჟამი არ იყო ისე
 საშინელი, როგორც რამე კანცელარიის ქალაქის და-
 წერა. დღისით ჩემს მოვალეობას ვასრულებდი, ღამე კი
 ხშირათ მქონდა საუბარი მთიულებთან. განსაკუთრებით
 მე დავემეგობრე ერთს მთიულსა, რომელიც იყო ჩერ-
 ქეზეთის ქვეყნიდგან და რომელიც თავისუფლად ლაპა-
 რაკობდა აფხაზურს, ჩერქეზულს და რუსულს ენებზედ.
 იმისაგან მე ბევრი რამ საინტერესო გავიგე და შევისწავ-
 ლე შესახებ მთიულების ცხოვრებისა და ეს „ბევრი რამ“
 იქნება საგანი ჩემი თქვენთან, „იმედის“ წყალობით, საუბ-
 რისა.—ასე, ჩემო ბატონებო, ტყუილათ არ ირის ნათქ-
 ვამი, რომ „ზოგი ჭირი მარგებელია“.

კ. მაჭავარიანი

ოპარ და სელმა.

(ჩერქეზული მოთხრობა)

სოხუმის ქალაქიდგან გაგრამდისინ ესახლნენ იმ ნა-
ირი აფხაზები, რომელთაც თავის სამშობლო ენა ძიელ
წმინდათ ეჭირათ და რომლებთანაც იშვიათად ჰქონდათ
მისვლა-მოსვლა მეგრელებსა და უმეტესათ იმერლებსა.
ალაგ-ალაგ თუმცალა იყვნენ რამდენიმე მეგრელები და
გურულები, მაგრამ ისინი, როგორც მოპოვებულნი ტყვე-
ობითა და ნასყიდობითა, იყვნენ უკიდურესს მდგომარე-
ობაში და არაერთარის მონაწილეობის მიღება აფხაზების
ცხოვრებაში არ შეეძლოთ. გაგრამდგან თითქმის ნოეო-
როსსიამდინ ესახლნენ ჩერქეზები და ჯიქები. ამ უკანას-
კნელებს და აფხაზებს ჰქონდათ ერთი ერთმანეთში მისვ-
ლა-მოსვლა, სტუმრობა, ქორწინება, თათრულის წესითა,
მეგობრობა და ხანდისხან მტერობაც. შურის ძიების
დროს, აფხაზები და ჩერქეზები მხეცზედ უარესნი იყვნენ.
კაცის კვლა, საცხოვრებლის დაწვა, სახლების აკლება,
დედაკაცების მოტაცება და მათი ვაყიდვა სათათრეთში—
არც ერთი ამ ნაირი მოქმედება, შურის ძიების დროს,
არავის არ მიაჩნდა განსაკვირვებლად. სოფლები იყვნენ
გატალკევებულნი და ყოველი სოფლის მებატონე იმ

ნაირი უნდა ყოფილიყო, რომ თავის მხნეობით და ვაჟ-კაცობით თავისი სოფელი რიგიანათ დაეცვა და არც თავი თვისი, არც მისი ხელ-ქვევითნი და მათი ცხოვრება მტრისათვის არ დაენებებინა. თავადნი, აზნაურნი, გლეხნი, პატარა და დიდი ამ ბატონს ემოზრჩილებოდნენ. თუმც ვინმე გადააჭარბებდა მას ვაჟ-კაცობით, მაშინ წინანდელს ბატონს ეკარგოდა ყოველივე მისი გავლენა. სახლები ძიელ მიუვალ ადგილზედ იყვნენ და ძიელ დაშორებულნი ერთი ერთმანეთზედ, — ეს იმისთვის, რომ მტერს არ შეძლებოდა უეცრივ მათი აკლება; მაგრამ, როდესაც შემთხვევა ითხოვდა ხალხის შეკრებას, მაშინ კმაროდა ერთი ხმა, ერთი კვილი, რომ მართელი სოფელი ერთიანად შეკრებულიყო. მშვიდობიანობის დროს მოხუცი კაცები ალხნდნენ ყმაწვილებსა თავიანთ გმირული ამბებებითა. ამას გარდა, ზოგიერთი ახალ-გაზდა ყმაწვილები წავიდოდნენ ხოლმე შორს ქვეყნებში და მოჰყავდათ იქიდგან ჯოგები: ხარის, ძროხის, ცხენის, კამბეჩის და სხვ. ქალები იყვნენ გართული თავიანთთვის და ნათესავებისთვის ტანისამოსის ჭრა-კერვაში, ფეხსაცმელის ქსოვაში. პატივი და დიდება იმას ჰქონდა, ვისიც ცხოვრება მდიდარი იყო სხვა-და-სხვა გმირული ამბებითა.

ერთ დროს ჩერქეზები იყვნენ საშინელს ტყბილს და მოსვენებულს ცხოვრებაში. ეს ის დრო იყო, როდესაც ერთმა მებატონემ, ხასანმა, თავისი ვაჟ-კაცობით იშოვნა ოც-და-ათი სოფლის ბატონობა. ამ სოფლების მცხოვრებლები ძიელ მადლიერნი იყვნენ იმისი და არ იცოდნენ, რა რიგათ გარდაეხადათ მისი მათზედ მამობრივი მზრუნველობა. საკვირველია, რომ, თუ მთიულ კაცს

უყავით სიკეთე, ის საუკუნოდ არ დაივიწყებს ამ თქვენს საქმეს და მსურველია შესწიროს თავი თვისი, ცოლ-შვილი და ცხოვრება ერთიანად, რომ როგორმე გარდაიხადოსთ პატივის ცემა. სიკვდილის დროს ხასანმა დაიბარა თავის სოფლებები და ერთი მხოლოდ მისი მემკვიდრე — ომარ და წარმოსთქვა ეს სიტყვები:

— „საყვარელო ძმანო! ესეც არის მე ვკვდები და მივდივარ იმ სოფელში. მივდივარ წრფელის სინიდისით, რადგანაც არაფერ თქვენგანი მე არ შემეწუხებია. შეძლებისა მებრ ჩემისა, სიყმაწვილიდგან ამ უკანასკნელს დღემდე, ვცდილობდი თქვენს ბედნიერებასა და თქვენს სახელსა. თქვენი ჭირი და ლხინი ჩემ ჭირად და ლხინად მიმაჩნდა. ემადლობ ღმერთსა, რომ ჩვენი სახელი რამე ცუდის მოქმედებით არ შებლაღუთა. მტერსა ჩვენი ეწინოდა და მოყვარესა ჩვენი მეგობრობა ლხინად მიაჩნდა. რა უნდა დაგიტოვოთ ეხლა? სიმდიდრე ჩემი მრავალია, გაიყავით და ქვრივი და ობოლი არ დაივიწყოთ. ძვირფასს საუნჯეს ვერა რას გაძლევთ, მაგრამ, ნიშნად სახსოვრისა, მოგცემთ ერთს საკუთარ ჩემს თვალსა და მარგალიტსა. ეს ჩემი თვალ-მარგალიტი არის ჩემი შვილი — ომარ. ერთგულნო ძმანო, შამომფიცეთ, რომ, თუმც ომარი იქმნება თქვენი ერთგული, გაუწევთ ამას ძმობასა და მტრებს არ ათქმევინებთ მაზე ცუდსა“.

— ხალხმა უპასუხა: გაძლევთ ღმერთს თავდებათ, რომ ჩვენ ვიქმნებით შენი შვილის მონა, მორჩილი და მოსამსახურე, მაგრამ ნუ თუ აგრე აღრე დაგვაობლებ ჩვენ?

— შვილო ომარ! უთხრა მაშინ ხასანმა, აბა მშვიდობით, გაბარებ ჩემს ძმებს და იმედი მაქვს რომ იმათ არა-

ვინ არ შეაწუხებს, თორემ საფლავს დავანძრევ და გულის სიმშვიდეს დაგიკარგავ; ქვრივისა და ობოლის ნუგეშის მცემელი იყავი. თუმცა შენზედ მოვიდეს ათი მტერი, ნუ აწყევნიებ და თუმცა ასი — მაშინ ეს ჩემი ხრმალი გქონდეს მათდა შესამუსრავათ.

— საყვარელო მამავ, ჩემო ნუგეშო, უთხრა ომარმა, ვფიცავ დედის საფლავს და უკანასკნელს მის აღერსიან სიტყვასა, რომ შენს ბრძანებას არ გადაუვალ.

ხასანმა დალია სული. ხალხმა სამი წელიწადი იგლოვა. ომარს არ უნდოდა მიეღო ისე ხალხის უმთავრესობა, რომ რითიმე სახელი არ გამოეჩინა. ამისთვის თავის სოფლები ჩააბარა სხვაზედ უფრო პატივ-ცემულ თავადებს, მისცა უკანასკნელათ სალამი თავის სამშობლოს და წავიდა ვაჟ-კაცობის გამოუსაჩინათ...

თავის საცხოვრებლათ ომარმა ამოირჩია ერთი ალაგი, სადაც იყო მშვენიერი მაიდანი და მაიდანს შუა იდგა ერთი მალალი, ფოთლებით მდიდარი, ქანდარი. ღამეს ატარებდა ქანდარზედ, დღისით კი ხან ნადირს ხოცავდა და ხან თავის ვაჟკაცობას იჩენდა. მდიდარს უნდა მიეცა მისთვის ნახევარი თავის ქონებისა, ღარიბს თითონ ომარი აძლევდა სხვა-და-სხვა ნივთებსა და შესამოსელსა. ოცი, ორმოცი და ასი მტერი მისთვის გინდ ერთი კაცი ყოფილიყო. განითქვა მისი დიდება და ვაჟკაცობა ყოველგან და ყოველის მხრით მოდიოდნენ მასთან ამხანაგობის მსურველნი, მაგრამ ომარი არავის არ იღებდა.

ის იყო ომარ უნდა დაბრუნებულიყო თავის მამულში, რომ, ერთ დღეს, უეცრათ ოთხ-ასმა ცხენოსანმა ერთის საზარელის ჟღივილ-კივილით წინ გამოიფრინეს

ოთხ-ასი სხვა ცხენოსანი და ხელიდან რაღაც გააშვებინეს. ომარს ძიელ გაუკვირდა ეს და ნახა, რომ ეს „რაღაც“ ხელიდგან გაშვებული დედაკაცთაგანია. უცფათ მოახტა ზურგზედ თავის ცხენსა, იარალი გვერდით მოიწყო და მარდათ მივარდა იმ ცხენოსან კაცთან, რომელსაც თავისი სიმშვენიერით, ვაჟკაცობით და ტანისამოსის სიმდიდრით ეტყობოდა, რომ ამ ცხენოსანი მხედრების უფროსი უნდა ყოფილიყო.

— გთხოვთ უმორჩილესად, წარმოსთქვა ომარმა, მიზრძანოთ, საიდან ბრძანდებით და ვინ არის ეს დედაკაცი, რომელიც ასე უწყალოთ მოგიტაციათ?

— ვინ ბრძანდებით, მიუგო უფროსმა მხედარმა, რომ ამნაირ ანგარიშსა მთხოვთ ჩემს მოქმედებაში?

— მე გახლავარ აქაური მებატონე და ამისთვის არ შეუძლია არავის ჩემ უნებურათ გაიაროს ჩემს საკუთარს ალაგში და უმეტესათ ჩემს თვალს წინაშე შეავიწროოს ვინმე დედა-კაცთაგანი.

ამ სიტყვების გამგონმა, აქამდის თავ-დაღუნულმა დედა-კაცმა აიღო მალლა თავი და შეხედა იმას, ვისაც ეს სიტყვები ეკუთნოდა და ვინც იმას ესარჩლებოდა. დედა-კაცის თვალეზს ომარმა თვალი მოჰკრა და ერთ დროსავე ორივეს აეგზნოთ გულში სიყვარულის ცეცხლი. ომარს ჯერ არ ენახა ამ ნაირი სიმშვენიერე ქალისა, აგრეთვე ამ ქალსაც არ ენახა ამ გვარი მშვენიერი ყმაწვილი, როგორიც იყო ომარი. საბრალო ქალს თვალეზში ცრემლი მოადგა და სუნთქვა შეეკრა, რადგანაც დარწმუნებული იყო, რომ ომარი ვერაფერს უშველიდა და წარმოსადგენი არ იყო მისი შებმა ოთხ-ას მხედართანა.

— საქმე არა გაქვს, ყმაწვილო, და არ იცი ვინა ვარ? არ მცალია, ჩამომეცალე გზიდვან.

— ვერა, ჩემო ბატონო, თქვენი გაშვება არც ერთის არ იქმნება: სანემდისინ ამ ქალს არ დასტოვებთ და თქვენი ნივთებისაგან ნახევარს არ მიბოძებთ, მანემდინ ფეხსაც ვერ მოიცივლით.

|| — ეს გიჟი ვინ ყოფილა, გადი, გაიარე, თორემ გაგაპე შუაზედ!

— აბა მობრძანდით, თქვენი ჭირიმე, და გააშინჯეთ თქვენს ხრმალს ჩემი ზურგი.

— რა ძალლი-მამაძალლი არის ეს ვილაცაა!... ვინდა თუ არა სიცოცხლე?

ომარს ცეცხლი აენტო გულში, რომ მამა მისი ძალღათ ახსენა. უეცრათ აღმართა ხელები ზევით და წარმოსთქვა. „მამავ, მამავ! იმ წაირი ცუდი საქმე რა გიქმნია შენ სიცოცხლეში, რომ ვინმემ შენი სახელი ცუდათ ახსენოს“?

უეცრათ მოწმენდილი ცა მოიღრუბლა, შეიქმნა საზარელი ქუხილი და გამოისმა ხმა: „შვილო ომარ! რათ არ მაძლევ განსვენებასა საფლავში, მიდი და ჰკითხე ჩემს წარსულ ცხოვრებას, ვიყავ თუ არა ცუდი და ბოროტის მოქმედი კაცი. მოგაკლოს ღმერთმა ჩემი კურთხევა, მანამ არ შემუსრო ჩემი ავათ მახსენებელი და, თუ დაიმორჩილო მტერი, მაშინ დარწმუნდი, რომ მე ჩემი სიცოცხლე ცუდათ არ გამიტარებია“!

ცა მოიწმინდა, დადგა ისევ მშვენიერი ღღე. მხედრები ძიელ შემკრთალი იყვნენ, მაგრამ მთიული კაცი,

რა კი დაშორდება მწუხარებასა და შიშსა, ისევ უეცრივ მოდის ხოლმე თავის სიმხნეში.

ომარი მარდათ მივარდა უფროს მხედართან და ერთის ხრმლის მოქნევით თავი ტანს მოაცილა; შემდეგ დაერია დანარჩენ მხედრებსა და უკანასკნელამდინ ისე შემეუსრა, როგორც მტვერი. არავინ ცოცხალი არ გადა-რჩენილა. მემრე მივარდა ქალთან, რომელიც იყო ამ ომის დროს პირ-ქვე დავარდნილი დედა-მიწაზედ, და უთხრა: ბედნიერად ვრაცხ ჩემს თავს, რომ თქვენ ეხლა შეგიძლიანთ იცოცხოთ, როგორც გნებავსთ, რადგანაც ყველა თქვენი მტრები არიან შემეუსვრილნი. ქალმა თვალი გააღო და, რადგანაც უეცრათ ვერ შესძლო სიტყვის თქმა, თავის ქნევით მადლობა შესწირა.

— მიბრძანეთ, წარმოსთქვა ომარმა, რა შემთხვევამ აიძულა თქვენ მტერებს თქვენი აგრეთი შეიწროება, რა ალაგიდგან იქმნა თქვენი ტანჯვა და ვინა ბრძანდებით?

— რა გითხრათ, მხსნელო ჩემო, სახელად მქვიან სელ-მა, შეილი ვარ ვაჟკაცისა, ბედი მაქვს მწარე, სიცოცხლი-საგან ვერაფერ ნუგეშს ვერ ვპოვებ. კმარა, მეტს ვერას გეტყვი.

— მიბრძანეთ, მეგობარო ჩემო, ვინ გაგიმწარათ სი-ცოცხლედ?

— არა, მხსნელო ჩემო, ვერ გეტყვით ჩემს ვინაობას, კეთილი საქმე გიქნიათ, გმადლობთ კეთილისათვის; მეგობ-რობა დაგიმტკიცებიათ—თაყვანსა გცემთ. მაგრამ... მაგ-რამ... გვედრები კიდევ, მიხსნენ უკანასკნელის განსაცდე-ლისაგან.

რა არის ეს ისარი გულში და ჰფიქრობ, რომ მე უშენოთ ვიცოცხლო?

— სელმა, რას მეუბნები, მე ხომ არა ვკვდები, აი ეხლა ვიცოცხლოთ, ეხლა წავიდეთ ჩემ მამულში. მაგრამ ომარს სახეზედ ფერი ეცვლებოდა და ფეხში ძალა ერთმეოდა. გულში ისარი სიცოცხლეს ართმევდა, რადგანაც ის ისარი მოწამლული და შხამიანი იყო.

— სელმას ვენაცვალე, ჩამოხსენ უნაკირიდგან ნაბადი დამიგე და ერთი დაესხდეთ.

— ომარ, ომარ, რა ვქნა, სად წავიდე? რათ არ შემიძრულე ჩემი თხოვნა?!

— სელმა, შენი ჭირიმე, აბა რას ამბობ, მე ეხლა მინდა შენთან ვიცოცხლო და შენ კი სიკვდილზედ ამბობ.

— არა, არა, ომარ, განა არ ვიცი რა შხამიანი ისარია შენ გულში, რათ გამიმწარე უკანასკნელი დღე; მაგრამ უკანასკნელ დღეს გიამბობ ჩემს ვინაობას და რა მელის შენს შემდეგ.

ომარი ეხლა დარწმუნდა, თუ რა საუნჯეს კარგავს, რა მშვენიერს არსებას შორდება; გულმა დაუწყო კანკალი, თვალეში ცრემლი მოადგა, ფიქრით სამშობლოს უკანასკნელი სალამი მისცა და სიკვდილი მისთვის მხოლოდ ენანებოდა, რომ სელმას აგრე უჭირისუფლოდ აგდებდა.

აბა, სელმა, მიაბე და მერე წავიდეთ.

— რა გითხრა, რა გიამბო, მე ბედ-კრულმა? მე ვიყავ მემკვიდრე თვრამეტის სოფლისა და მამა-ჩემს ჩემს მეტი არა გააჩნდარა. მამა მყვანდა თავადი, — ჩინოვნიკი, სახელოვანი და ცას ქვეშ არ იყო იმისთანა მტერი, რომელსაც არ ში-

ნებოდეს მამი-ჩემისა; სიმდიდრით იყო შემოხილი ჩვენი სახლ-კარი, მაგრამ ამ სიმდიდრეში მე ვიყავ პირველი თვალ-მარჯალიტი. მე ვიყავ მამის ღმერთი, მამის ბატონი, მამის მბრძანებელი. დედა აღრე მამიკვდა, მაგრამ მამამ გამიწია დედობაც და მამობაც. ვიყავ თვრამეტის წლისა. ჩემი ეშხი და სიმშვენიერე ბევრს თვალებს უბრძანებდნენ, ბევრნი სიყვარულს მიცხადებდნენ. მაგრამ მე როგორღაც გული უარს მეუბნებოდა და ვფიქრობდი, რომ ჯერ არ არის ის ადამიანი მოსული, რომელიც უნდა იყოს ჩემი სიყვარულის ღირსი მეთქი. თავი მეჭირა ამპარტავენულათ და ცხოვრება ჩემი ჩემის მშვენიერებით უეცრად მაძლევდა ამპარტავენებას. ამით ბევრი მტერები გამოჩინდნენ. ბოლოს ორმა ვაჟ-კაცმა ერთმანეთს პირი მისცეს ჩემ ძალათ მოტაცებაზედ. მამა-ჩემი ერთხელ სხვაგან წავიდა; ერთმა იმათგანმა მოჰკლა მამა-ჩემი, მეორემ კი, შეიტყო თუ არა ეს, გამომათრია ძალათ სახლიდგან. ჩემი სიამპარტავენე შემუსრა და, როგორც უბრალო დედა-კაცს, მომაყენა უკანასკნელი მწუხარება. ოთხ-ასი ცხენოსანი მხედარი მახლა და თან წამომყვა თავის მამულში წასაყვანათ; ამდროს მამი-ჩემის მკვლელობა შეიტყო ეს და შეკრიბა იმანაც ოთხ-ასი კაცი. მოსწვდა იმ ადგილს, სადაც ეხლა ჩვენა ვართ. შემდეგ ამისა შენ იცი რაც იყო. მამა-ჩემის მკვლელი კი ვერ გადაურჩა შენ ხრმალსა, მაგრამ კიდევ დარჩა მეორე მტერი, რომელიც ეხლა იმალება ტყეში და რომელიც მალე გამოჩნდება. ოხ, ომარ! ომარ!... კიდევ უნდოდა რაღაცაების თქმა სეღმას, მაგრამ გული ამოუჯდა და ვეღარ განაგრძო.

— „ვაიმე სელმა, ვაიმე სელმა, განა კიდევ დარჩა შენი მტრები დაუბოცველი?! აქ კი ომარს ერთის მხრით გული უღონდებოდა, რომ არ დათანხმდა სელმას, როდესაც ეს სთხოვდა წასვლას ამ ალაგიდგან და მეორეს მხრით სული უწუხდა, რომ სელმა უნდა დარჩეს შემდეგ იმისა უპატრონოთ.

— აბა, სელმა, ამომიღე ისარი, ავდგეთ და წავიდეთ.

— ომარ, იყვეს ჯერ კიდევ შენ გულში ისარი, თორემ, როგორც ამოიღებ, იმავე წამს სულს დაღვევ, ომარ მაიცა კიდევ გიცქირო ცოტა; ვაიმე ღმერთო, სად წავიდე და რა ვქნა!

ველარ მოითმინა ომარმა ამ ნაირი მდგომარეობა, თითონ თავის ხელით ამოიგლიჯა გულიდგან ისარი და განუტევა სული.

სელმამ რაკი ნახა ეს, იმ ნაირად გაშეშდა, რომ ველარაფერი წარმოსთქვა. შემდეგ დაეცა მიცვალებულზედ და დაუწყო მას ბანა თავიდგან ფეხებამდის მღულარის ცრემლითა.

ამ დროს გამოვიდნენ წინანდელი ოთხ-ასი მხედარნი და მათი უფროსი: ნახეს რა მტრები დახოცილი და ომარისთვის მტრალი სელმა, ძიელ განკვირდნენ, მაგრამ გაკვირებას მალე მოუღეს ბოლო.

— ვის ებლაუჭები სელმა? გაუშვი ხელი და წავიდეთ, უთხრა უფროსმა მხედარმა.

— ახლავე, ჩემო ბატონო, გიახლები, მაგრამ ნება მომეცი, რომ უკანასკნელი მოვალეობა მივცე ჩემს ბიძა-შვილს, რომელმაც ამოდენი მტრები დახოცა და მერე თითონაც მოჰკვდა. „ბიძა-შვილი“ რომ არ ეთქვა სელმას,

მაშინ მთიულების ჩვეულებით, არ მისცემდნენ მას ტირილის ნებას. ამას-გარდა სელმას ცეცხლი აენტო გულში, რომ ტკბილი სიტყვების მაგიერად, ასე მხეცურათ ეკიდებოდნენ. უნდოდა მაგიერი შური ეძია და კიდევაც დაამწარებდა მათ სიცოცხლესა, მაგრამ ეს ჰაზრი სელმას არა ჰქონია გულში.

გათხარეს საფლაფი, ჩაუშვეს ომარი. ჩაეიდა სელმაც საფლაფში სატირლათ და უკანასკნელათ ცრემლებს აფრქვევდა. ახლო მდგომარე არაფინ იყო, გარდა ერთის ომარის ცხენისა, რომელიც თავ-მოხრილი დაჰყურებდა თავის პატრონსა და გაშხამებული ფეხით მიწას სცემდა, თითქო ეუბნებო: „ადექი წავიდეთ, ვაჟ-კაცობა გამოვიჩინოთ“.

— ომარ, ტირილით წარმოსთქვა სელმამ, მოვდივარ მე შენთან, შენ გეგონა სელმა მიღალატებსო; არა, ჩემო სიცოცხლე, ჩემო სიხარულო, წავიდეთ ერთათ, ერთათ ვილხინოთ იმ სოფელში. მე დამხედება ჩემი დედ-მამა, შენ—შენი დედ-მამა. დედავ! მოვდივართ მე და ომარი, აბა გაგვიმართე ლხინი!“ წარმოსთქვა ეს სიტყვები სელმამ და ყელში გამოისვა სამართებელი, რომელიც მთიულ ქალებს ხშირად აქვსთ ხოლმე ჯიბეში. ერთს წამს სელმამ სული დალია, მაგრამ სიკვდილის წინ მოუწვა გვერდით ომარსა, დაჰკოცნა და შემდეგ, ხელ-სახოცი დაიფარა პირზედ და ომარსაც გადააფარა. სელმას დაგვიანებით მხედრები მოთმინებიდგან გამოვიდნენ და მათი უფროსი მივიდა საფლაფთან, უნდოდა ამოეყვანა იქიდგან თავისი საცოლო; მაგრამ, სამწუხაროთ და საოცრათ მისდა, იმან ნახა რომ თეთრ ხელ-სახოცში გამოჰუპქუპებდა ალის ფერი სისხლი და ეჭვი აღარ იყო, რომ სელმამ მოატყუა.

ისა და ყელი გამოიჭრა. მიაყარეს ომარის და სელმას გვა-
მებს მიწა და წავიდნენ. ომარის საბრალლო ცხენი გაიქცა
ომარის სამშობლოში და დაუდგრომელი ქიხვინით და
სირბილით მიახვედრა ყველა, თუ რა დაემართა ომარს.

შემდეგ, ომარის და სელმას საფლავზედ ამოვიდა
ორი მშვენიერი ხე, ერთი თავსა და მეორე ბოლოს.
ამბობენ, რომ ექვს დღეს ეს ხეები ცალ-ცალკე დგანანო,
ხოლო კვირაობით, დილიდგან სალამომდის, მიუახლოვდე-
ბიან ერთმანეთს, დაეხვევიანო და, როგორც ორნი
ტკბილნი მგეობარნი, ან დაშორებულნი და და ძმა, ვი-
თომც ერთმანეთს ეალერსებიანო....

კ. მაჭავარიანი.

გაზაფხული.

მიზფოთავს სული, წუხდება გული
რყევა იძვრება მართლად არსებაში.

მზე აღარ ათბობს ჩემსა მამულსა,
არ იჩენს მისთვის თვისსა ძალასა;
აღარ უცინის მას თვისი ბედი,
ჯერ არ უბრაუნებს მას გაზაფხულსა...

დაობლებულსა ჩემს ქვეყანაში
არა ჩუმდება ხმა ტირილისა;
არ ისმის მისთვის შვება, ნუგეში
და განქარვება მწუხარებისა...

არ ისმის აქა ხმა სიმართლისა,
არა აქვს ფასი ჭეშმარიტებას,
აღარ ატყვია წინაპართ სახე
თანა-მედროე ჩვენ ქართველობას...

ნაცვლად ძმობისა და ერთობისა,
სამშობლოსათვის მუშაობისა,
თვის მოქმედებით მამულს ქართველნი
საუკუნოთა უთხრიან ძირსა...

ჩემს მოვალეობათ ამ შემთხვევაში
ვრაცხ, რომ გაუფრთხო ქართველებს ძილი,
თვალთ აუხილო, ვანახვო მტერი,
ალუძრა გულში მის სიძულილი.

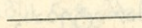
თქვენც გვეედრებით, ძმანო და დანო,
მკვიდრათ დაადგეთ სწორესა გზასა,

გასწიროთ თავი მამულისათვის,
არ უღალატოთ წმინდა მიზანსა.

ნუ გვეშინიან მუხთაღის ბედის,
რომელიც სდევნის „ჩვენ ჯურის“ ხალხსა,
ამ ბედს, ეტყობა, ფებს ვერ აუქცევს,
ვინც მამულისთვის ამზადებს თავსა...

მის. სასთაანი

წინასწარმეტყველი.

უყურეთ, ძმანო, აი ის კაცი,
რომელიც ღმერთმა გამოგვიგზავნა,
ტან-ფეხ შიშველი და უფერული, —
სიმაართლის წყალში ზეცამ აბანა.

მოდით, მტირალი სახე გასინჯეთ!
ხომ ხედავთ ამის დახეთქილ ფეხებს!?
ჯიბე და უბე კარგათ უნახეთ—
საგძალს და ოქროს ხომ არ ატარებს?

სიდგან, რა ადგილს გადმოვარდნილა,
სად, ზღვა — ხმელეთი შემოუფელია.
თვალ-პირზედ, ტანზედ მტვერი სქლად აძევს,—
სჩანს თავისათვის არ მოუტლია.

ოქროს და ვერცხლსა წინ რომ აგებებთ,
სახის ღმეჭითა თვალს რათ გარიდებსთ?
მისთვისა, ძმანო, რომ გაიგონოთ,
რაზედაც იგი თქვენ დაგარიგებსთ.

მაგას არ უნდა ქვეყნად ქონება,
მაგის ქონება — წმინდა ენაა;

არ უნდა მაგას თქვენი დიდება—
 ეგ მხოლოდ იმის გულის წყენაა.

მას ღმერთმა მისცა ტანჯულთ ქვეყანა,
 მან იმ ქვეყანას უნდა დასტიროს,
 უნდა იბრძოდოს იმის მტერთანა,
 ლახერით ხალხისგან თვით განიგმიროს.

მაგრამ ჩვენ მაგის სიტყვა არ გვესმის,
 ყურებს როგორღაც ეჩითირება,
 გულსა ღრაჭუნით ქლიბივით ესმის,
 ქანგი არ უშვებს, ვერ ეკიდება.

1881 წ. მარტის 20

ლ. რ—ზ—კ—ლი.

გლეხის ღიღინი.

გლეხნი ესვამთ ცეცხლისა ტბასა,
ზედ იანგნები გესხდებიან,
ცეცხლიც მწუხარის გვინთია, —
მოღიან სხვანი თბებიან.

—
ხან გვაგინებენ, ხან გვცემენ,
ერთ ქერქში არა ღგებიან.
სხვათა მოზღლიანთ მომხრენი,
ჩვენთვის არავენ ჩნდებიან!....

მეტყუნელი გლეხი ალექსა მირზაშვილი.

ჩვენი სასოფლო შრომები.

I

აგერ, თითქმის ათი-თორმეტი წელი განმავლობას მას აქეთ, რაც ჩვენი სახალხო შრომების გამართვა დაიწყო. ამ დროს განმავლობაში ყოველ წლებით თბილისის და ქუთაისის ლუბერნიებში საშვალის რიცხვით 40—45 შროლა ითვლებოდა. თითო შროლისათვის ერთმანეთზე იხარჯებოდა სამ-ასი მანეთი. ამ ათის წლის განმავლობაში ყველა შრომებზე, სულ რომ ცოტა ვთქვათ, დაიხარჯებოდა არა ნაკლებ ას-ოცი-ათას — ას-ოც-და-ათი-ათას მანეთისა. ორივე ლუბერნიის მცხოვრებთ, რასაკვირველია, გლახობის რიცხვს შეადგენს რვა-ასი-ათასი მცხოვრები. ამდენ მცხოვრებელზე (120,000) ას-ოცი-ათასი მანეთი კარგა ძალს ფულს შეადგენს. ამ ფულებით, ამ დროის განმავლობაში ისეთი თვალ საჩინო და სასარგებლო საქმის გაკეთება შეიძლებოდა, რომ ხალხს შემცნეოდა, მაგრამ, ათასი სხვა-და-სხვა მიზეზების გამო, რომლებზედაც ქვევით მოგელაპარაკები მკითხველო, ერთი იოტის ოდენა საქმე არ გაკეთებულა ნათქვამი ფულებით. ვისაც თვალ-ყური უდევნებია ჩვენი ხალხის ძველი და ახალი ცხოვრებისათვის, ის ადვილად დამეთანხმება ზემო ნათქვამ სიტყვებზე. ჩვენებური გლე-

ხების ეხლანდელი გონებითი და ეკონომიური მდგომარეობა განირჩევა რითამე ამ ათ-თუთხმეტი წლის იმის ეკონომიური და გონებითი მდგომარეობიდან? სრულიად არა... შეხედებით ჩვენს ხალხში იმავე სილატაკეს, მეტს თუ არა, იმავე გონების სიბრმავეს, იმავე უხეირობას, იმავე ბაიყუშობას, რაც ამ ათ-თუთხმეტის წლის წინათ სუფევდა ჩვენში. მართალია, აქა-იქ ათასში ერთი-ორი თუ გამოვიდა ამ შემბორკავ მდგომარეობიდან, მაგრამ ამის მიზეზად შკოლა არ ჩაითვლება. ეს სულ სხვა გარემოების ბრალია. ამაზე ცალკე წერილში მოველაპარაკებით მკითხველს, ახლა კი სასოფლო შკოლების აწინდელ მდგომარეობას ვაღვიწყოთ თვალ-ყური. ამისათვის თავ-და-პირველად გავშინჯოთ ჩვენი შკოლების პროგრამმა. პროგრამაში არ იხატება ხალხის სული და გული, არ არის აქ ჩვენი ხალხის სულისა და გულის აღმადგომი ნიშნები მეცნიერება. ამიტომ, როგორც ჩვენი, ისე შკოლების ადმინისტრაციის ვალია შევიკრიბოთ ერთად, განვიხილოთ აწინდელი პროგრამა შევიმუშაოთ და წარუდგინოთ მას, ვინც მოვალეა. ამას თხოულობს საზოგადო ინტერესი. თუ მიაქციონ ყურადღება—ხომ კარგი და თუ არა, ჩვენთა შეილთა და მომავალთა მაინც დაუგდოთ ანდერძათ, რომ იმათ მაინც იქონიონ სახეში და ჩვენგან დაწყებული საქმე დაასრულონ... ამას გარდა, ორი რამ შესანიშნავი მიზეზია ჩვენი შკოლების უვარგისობისა.

აი ეს მიზეზები: პირველი, სასწავლებლების საგნების უხეიროდ განაწილება და დაწყობილება, და მეორე—მასწავლებელთ უმნიშვნელობა, როგორც მმართველობის,

ისე საზოგადოების მხრით. თუ გვინდა სახ. შკოლები ხეირი-
 ან გზაზე დავაყენოთ და ის ფული, რომელიც შკოლის შე-
 სანახავათ გვხდება, უმნიშვნელოდ და უსარგებლოდ არ
 დაიხარჯოს, მიუცილებლად საჭიროა, როგორცა ვთქვით,
 პროგრამმა საერთოდ შევიმუშაოთ; ამას გარდა ვეცა-
 დოთ, რომ სოფ. მასწავლებელი ყოველი კაცის ფეხ-ქვეშ
 საქელავი არ იყოს. ისეთ ნაირათ დავაყენოთ მასწავლებ-
 ლის მდგომარეობის საქმე, რომ მასაც ღირსეული ადგი-
 ლი ექიროს საზოგადოებაში.

II

შეიძლება გვითხრან: ჩვენებური შკოლების პრო-
 გრამმა რუსეთის შკოლების პროგრამისგან ბევრით არ
 უნდა განირჩეოდესო. მაგრამ ჩემის აზრით, ისეთი განსხ-
 ვავება უნდა იყოს ჩვენებურის და რუსეთის შკოლების
 პროგრამებ შუა, როგორც განსხვავებაა ჩვენსა და იმათ
 ზნე-ხასიათს, ჩვეულებასა, ბუნებასა, ენასა და თვისებას
 შუა. რა აქვს ჩვენ ხალხს რუსის ხალხთან საერთო ამ
 მხრით? სრულიად არაფერი; მაშ ჩვენი შკოლების პრო-
 გრამმა რით უნდა გაედეს რუსეთის შკოლების პროგრამ-
 მას? მხოლოდ იმითი რომ ორთავე ერთ მიზანს უნდა მის-
 დევდენ, ესე იგი, ორივეს მიზნათ უნდა ქონდეს ხალხის
 გონებითი, ზნეობითი და მატერიალურის მხრით გაუმ-
 ჯობესება. აი პირველი და მიუცილებელი ვალი პროგ-
 რამისა საზოგადოდ, კერძოდ კი პროგრამმა ხალხის
 ნამდვილს მოთხოვნილებას უნდა ასრულებდეს; ერთის

სიტყვით, ერთი იოტის ოდენათაც არ უნდა ცდებოდეს ნამდვილ პედალოლის გზიღამ, ე. ი. აძლევდეს გონების საზრდოს ხალხის შეილებს თავისი მამა-პაპის ცხოვრების ბიღამ.

ზოგიერთები იძახიან: კარგი იქნება ესა-და-ეს ენა და მეცნიერება იცოდეს ყმაწვილმამო და ამიტომ პროგრამ-მაშიაც უნდა შევიტანოთო; მე ვიტყვი: კარგი და სასარგებლო იქნება, მთელმა საქართველომ, დიდმა და პატარამ ზედ მიწეწით იცოდეს ევროპიული გამოჩენილი ენები და მეცნიერებანი. მე ბედნიერებად მიმაჩნია ეს, (განა კარგი და სასარგებლო ცოტამ რამ არის ქვეყანაზე?) მაგრამ ჩემი ნატვრა შესაძლო უნდა იყოს, რა გამოვა ცარიელი ნატვრისაგან, განსაკუთრებით იმისთანა ნატვრისაგან, რომელიც შეუძლებელია. ვის არ იამება, რომ ყოველი ჩვენი სოფლის ხალხი როგორც თავის დედა-ენაში, ისე ფრანციცულ ენაში თანასწორად გაწვრთნილი იყოს? მაგრამ ეს ისე შესაძლებელია, როგორც ცოცხალი კაცის მოკვლა და რამოდენიმე დღის შემდეგ გაცოცხლება. რომელიმე ენის ცოტაც არის რიგიანად შესწავლა სოფლის შკოლაში, სადაც მოსწავლეს ყოველ წამში, ყოველ ბიჯის ვადადგმაზე დედაენის მეტი არ ეძმის რა და სადაც სწავლის კურსი მარტო სამი თუ ოთხი წელია დადებული (ათი წელიც რომ იყოს, მაინც არა გამოვა რა, თუმცაღა ეს შეუძლებელი საქმეა) შეუძლებელია. ვთქვათ, საპურ-ღვინო რუსული როგორმე ისწავლა სოფლის ბიჭმა, შკოლი ღამ გამობრუნდება თუ არა, ერთი ან ორი წელის შემდეგ, სრულიად ავიწყდება ეს სწავლა. ამაზე უფრო შესანიშნავი ის მოვლინებაა, რომ ჩვენში—სემენარიში და სხვა სა-

შეალ სასწავლებლებში კურს დასრულებულები, რომელნიც სოფელში ცხოვრებენ, ივიწყებენ რუსულს. მაშ ამისი შემხედველნი კიდევ იტყვიან სოფლის შკოლებში უცხო ენა ასწავლეთო? თუ ამ გვარი ბედი მოვლის უცხო ენას უცხო თემის შკოლებში, მაშ რაღათ გეინდა ის ძვირფასი დრო დავაკარგეინოთ სოფლის შკოლის შეგირდებს?

მიეცით ხალხს საშუალება, რომ ჩაიხედოს სწავლით თავის ნაკლულევენებაში, დაინახოს თავისი მდგომარეობა. სწავლა იყოს იმისი სარკე.

ხალხი და სახელმწიფო მხოლოდ მაშინ მიაღწევენ კეთილ მდგომარეობამდის, როდესაც ყველა მცხოვრებელნი (население) თანასწორად მიიღებენ სწავლა-განათლებას, საშუალო შკოლებში თუ არა სახალხო შკოლებში მაინც; ამიტომ ვიმეორებთ, რომ ამ მიზნის მისაღწევნელად ის კი არ არის საკმაო, რომ თითოეული პირი გამოვიდეს თავისი მდგომარეობიდან და მიაღწიოს უმაღლესს განათლებამდის, არამედ საჭიროა, რომ მთელი ხალხი (масса) იყოს თანასწორად გონება გახსნილი და შეეძლოს თავის სწავლის მოხმარება. საზოგადოება, შკოლების შემწეობით, უნდა ცდილობდეს რომ ამისი წევრები ფიზიკურად და გონებით იზრდებოდნენ. ამიტომ ამ სტატიის დაწერის დროს სახეში ვეჭონდა, რომ სასწავლებელი არ უნდა ბადებდეს შეგირდში ასევე ცხოვრების სუბვიდეს“, რადგანაც შკოლას არ შეუძლიან დააკმაყოფილონ იგი, მაგრამ ხელს უნდა უმართავდეს თავის შეგირდებს, რომ მათ ცხოვრების ახალი პირობები შეიმუშაონ, შეეჩვიონ მუშაობას, გაუხსნან ღონე, რომლით თავს დაიკმაყოფილებენ.

ამიტომ არ უნდა ვიფიქვებდეთ არც ერთ სქესს. და-
რწმუნებულნი რომ რიგიან გზაზე დაყენებული სწავლა
კარგს სარგებლობას მოიტანს, უნდა ეცდილობდეთ ამ
გზის გამოკვლევას.

ათი წელი დიდი დროა. ამოდენა დროში დიდად
შეიცვლება ხალხის ცხოვრება. შეიცვალოს ხეირიანად
მიმართულის სწავლით. კმარა სიბრმავე ჩვენებური პედა-
ლოლებისა, დროა გაახილონ თვალები; დროა ხალხის
განათლებას—ამ დიდ ბედნიერებას კაცობრიობისას, რიგი-
ანათ შეხედონ. შკოლების ადმინისტრაციის ვალია მოიწ-
ვიოს ხალხის წარმომადგენელი და იმათთან ერთად შე-
იმუშაოს სახ. შკოლების პროგრამმა.

ამ მოკლე შენიშვნით ვათავებთ ამ წერილს, რად-
განაც არც დრო და არც ადგილი არა გვაქვს ამაზე მო-
ვილაპარაკოთ. ახლა გადავაელოთ თვალი სოფლის მას-
წავლებლის ცხოვრებას, გავიცნოთ იმისი მდგომარეობა
და მოუწეროთ საშვალება ცხოვრების გასაუმჯობესებლათ.

III

იმდენი საქმე, როგორც სწავლების მხრით, ისე ხალ-
ხის დახმარების მხრით, რამდენიც სოფლის მასწავლებელს
აქვს, არც ერთ საზოგადო ასპარეზზე მოქმედს კაცს არა
აქვს, მაგრამ ისე დაჩაგრული და კაცად არ მიჩნეული
არც ერთი კაცი არ არის ცხოვრებაში, როგორც სოფ-
ლის მასწავლებელი; რა არის ამის მიზეზი? რატომ ღირ-
სეულ ფასს არ სდებენ საცოდავ მასწავლებელს? ამის

მიზეზი ბევრია, მაგრამ უმთავრეს მიზეზებათ მხოლოდ
ორი რამ მიგვაჩნია. პირველი თვითონ ხალხის უმეც-
რება, მეორე ის, რომ სოფლის მასწავლებელი ყოველ-
გან მოკლებულია ხმას. ასე გასინჯეთ რომ ის თავის შკო-
ლის შესახებაც არაფრად ითვლება, არ აქვს ნება ამის
შესახებ კრინტი დასძრას. სხვა საზოგადო საქმის შესახებ
ხომ ფიქრიც არ შეუძლია. მასწავლებელი რიდასი მაქნი-
სია, თუ შკოლაში მაინც სრული უფალი არ არის, შკო-
ლის შესახებ თუ პირველი ხმის ამომღები და იმის ინტერე-
სის დამცველი ეს არ იქნება, მაშ რაღაა? აი კითხვე-
ბი, რომელნიც, ჩვენდა სამწუხაროდ, პასუხს თხოულ-
ბენ. განა ამ გვარი ქეშმარიტება დამტკიცებას უნდა თხო-
ულობდეს? ამ გვარი ქეშმარიტება კი არა, ჩვენში უფრო
ნამდვილი ქეშმარიტებანი თხოულობენ დამტკიცებას, ამი-
ტომაც ყველანი მოვალენი ვართ ეს კითხვები განვამარ-
ტოთ რიგიანად. როგორც ყოველი სახლის პატრონი ან,
როგორც ჩვენში იტყვიან, მასპინძელი (ХОЗЯЙНЪ) სრუ-
ლი უფალია თავის ოჯახში განკარგულებისა, ისე შკო-
ლის მასწავლებელიც, რასაკვირველია, ამ გვარივე უფ-
ლების მქონე უნდა იყოს თავის შკოლაში; ამას უნდა
სრული ნება მიეცეს, რომ შკოლის ბედ-იღბალში, სიკე-
თეში და სიცუდეში, ეს იყოს სრული გამგებელი. მიეცეს
სრული ნება, რომ სხვის განკარგულებას ბრმად, ძველე-
ბურად ნუ დამეორჩილება ხოლმე, ჯერ კრიტიკულად
გასინჯოს ეს ბრძანება და, თუ არ დაუჯდეს ჭკუაში,
თავისუფლად მისცეს პასუხი განკარგულებელს.

სოფლის მასწავლებლის აწინდელი მდგომარეობა
სოფლის მოჯამავირის მდგომარეობაზე ძირსა დვას, ყვე-

ჩენი სასოფლო შკოლები

ლა მოჯამაგირედ უწოდებს. ხმის ამოდება არ შეუძლიან საწყალს; თავშიაც რომ სცემდნენ, ვერ ეტყვის—ნუ მცემთო, რადგანაც იცის, რომ სოფლები ეტყვიან: ჩემი მოჯამაგირე ხარ და რაც მინდა, იმას გიზამო და სხვა უფრო უშვერი სიტყვებით შეამკობენ.

მოდო და ამ გვარ ხალხში რამე გააკეთოს მასწავლებელმა. რომ ეს ჩემი სიტყვები უსაფლონო არ გეგონოს, ამისათვის გთხოვთ თვალი გადააელოთ სოფლის მასწავლებლის ცხოვრებას და მაშინ აღვილად მიხვდებით, თუ რამდენათ ჭეშმარიტებას ვამბობ.

ეთქვათ, განიზრახეს რომელიმე სოფლის შკოლის გახსნა, დაადგინეს განჩინება იმის თაობაზე. დირექციაც ცნობის მიღებისათანავე აიყვანს ვინმე ახალ-გაზდა კაცს, რომელსაც მასწავლებლობა სურს, და გზავნის ამ სოფელში. მიდის მასწავლებელი, შედის სოფელში და ეცხადება მამასახლისს. მამასახლისიც თავის თანა-შემწეს ეძახის ადგილი მიუჩინოს სადმე. ესეც წაიყვანს და დააყენებს რომელიმე გლეხისას, სადღაც მიყრუებულ ადგილში, გადის დღე, კვირა, თვე და ახალი მასწავლებელი დიდს ხვეწნით შეაგროვებს ათიოდე ყმაწვილს სადმე გომში, რადგანაც უმეტეს ნაწილად შკოლისათვის თავ-და-პირველად სახლზე არ ფიქრობენ ხოლმე. კარგია თუ ახალ მასწავლებელს თავისი საკუთარი ფული აქვს სახარჯავათ; თუ ღმერთი გასწყრა და ესეც არა აქვს, ამაზე საცოდავი ტუსალიც არ იქნება. (ბევრგან ჩვენ სოფლებში ფულიც რომ ჰქონდეს გასასყიდელი ხორავის მოვნაც გაუჭირდება ხოლმე ახალ მასწავლებელს.) რაც უნდა იყოს, დღეს არა, ხვალ მაინც უნდა მიმართოს მასწავლებელმა ჯამაგირისათვის

მამასახლისს, (ვარდა თბილისის ლუბერნიისა, ყოველ ადგილს პირ-და-პირ მამასახლისი აძლევს ჯამაგირს მასწავლებელს). აი აქ არი რომ ეკარგება კრედიტი მასწავლებელს სოფლებების თვალში. მამასახლისი არ აქცევს ყურადღებას საწყალ მასწავლებელს, ამასაც ხვეწნით გული უწუხდება და კუჭი უხმება. რა ქნას? ღირექტორს მიმართოს? არა გამოვა რა. მაზრის უფროსს მიმართოს? ეს ხომ მამასახლისზე უარესია... ღიდხანს მამასახლისი ყურსაც არ იბერტყს. ბოლოს, როდესაც შიმშილი კარგა ლაზათიანად მიასუსტებს მასწავლებელს, მაშინ იძულებული იქნება, თუ ცოტათი მაინც იცის მამასახლისის ხასიათი, ჯამაგირიდგან ხუთი-ოდე მანეთი დაჰპირდეს. ეს ხუთი მანეთი განკარგულებას აქნევენებს მას; ახლა საქმე ფულის შემკრებლებზეა. ესენიც ყოველ დღე ნახულობენ მასწავლებელს და ფულს კი არ კრებენ. ეხვეწება საწყალი მასწავლებელი მათ, მაგრამ აქაც უქრთამოთ ვერას ხდება; მიდის დღე, კვირა, თვე და როგორც იქნება შეაგროვებენ იმ ფულის ნახევარს, რაც ერგება მასწავლებელს; აქედამ ხუთი მანეთი მაინც მამასახლისმა უნდა წაიღოს დაპირებისამებრ, თითო—ფულის მომკრებლებმა, რომელთა რიცხვი სამზედ ნაკლები არას დროს არ არის. ესეც ზვა მანეთი ქრთამი გაუვიდა იმ ოც-და-ხუთ მანეთში, რომელიც ერგებოდა მასწავლებელს ერთ თვეში. მესამედი მაინც ამ ფულისა ვერ შეკრიბეს ზოგიერთა გლეხების უკიდურესი სიღარიბის გამო. მთელი წლის ჯამაგირი ასე ცოდილობით უნდა აიღოს. ასე და ამ გვარად ნახევარი ჯამაგირი მაინც ეკარგება სოფლის მასწავლებელს ამ საძაგელს საქმეში—ქრთამად. ახლა მიბრძანეთ, თუ ღმერთი გრწამსთ,

რა თვალით უნდა შეხედოს სოფელმა ამ მასწავლებელს? სოფელში ისეთს საიღუმლოს ვერას ჩაიდენს კაცი, რომ მთელმა ხალხმა არ შეიტყოს. რა თვალით უნდა უცქირონ სოფლელებმა ქრთამის მიმცემ მასწავლებელს? ამას არავითარი მნიშვნელობა და გავლენა აღარ ექნება ხალხზე, თან ეს შემთხვევა შკოლაზედაც დიდ ცუდ გავლენას იქონიებს. ამიტომაც ყველანი უნდა ვეცადოთ, განსაკუთრებით შკოლებს ადმინისტრაციას, რომ ეს სისაძაგლე მოისპოს; სანამ ეს არ მოისპობა, ჩვენებური შკოლები და მასწავლებლები უმნიშვნელონი იქნებიან და, სარგებლობის ნაცვლად, ზიანის მეტს არას მოგვიტანენ. ამ ნაკლულევენების გასწორების შემდეგ კი ხეირიანი კაცებიც არ დაიზარებენ სოფლის მასწავლებლათ წასვლას. ეს ერთი. მეორე მიზეზი სოფლის ოსტატების უმნიშვნელობისა გახლავსთ პოლიციის ადმინისტრაციის ბატონურად მოქცევა ამათთან. დაიწყეთ მამასახლისიდან და მიდით ლუბერნატორამდის. თვითოეულს ამათგანს სრული უფლება აქვს სოფლის მასწავლებელი განუკითხველად დაითხოვოს.

მასწავლებელი უბრალო მოქირავე კაცად ნუ იქნება მიჩნეული. თორემ რასა გავს, თუ ღმერთი გრწამსთ, ერთ გამოჩუროხუტებულს პრისტავს არ მოეწონება როგორმე მასწავლებლის დაგლეჯილი სერთუკი და დაითხოვოს სამსახურიდგან! განა, ვიმეორებ, სანამ ასეთ მდგომარეობაშია ჩვენი შკოლები, წავა ვინმე ხეირიანი კაცი მასწავლებლათ? არა, და არცა ღირს. მიუცილებლად საჭიროა ეს მხარეც გასწორდეს ჩვენი შკოლებისა. ვთქვათ, ყველა ესენი დაავიწყა რომელიმე ახალ-გაზდას ხალხის სიყვარულმა და წავიდა მასწავლებლათ; როგორ ფიქრობთ, რამდენს ხანს

შეუძლია ფიზიკურად გაუძლოს იმან ამ მძიმე საქმეს? თუ მივიღებთ მხედველობაში სწავლის სიძნელეს, ბევრი ყმაწვილებისაგან გაფუჭებულ ჰაერში ყოფნას მუდამ დღე და იმ მატერიალურს და ზნეობითს ნაკლულე-ვანებას, რომელსაც სოფლის შკოლის მასწავლებელი ითმენს, ადვილად შეგვიძლიან ვთქვათ, რომ ძრიელ ჯანმრთელი კაცი უნდა იყოს, რომ ათი-თორმეტი წელი გაუძლოს სოფლის შკოლის ჯაფას. მაშ რატომ ხუთ-ექვს წელს მაინც არ ჩერდებიან მასწავლებლათ? რატომ ანებებენ ხოლმე თავს მესამე და მეოთხე წელს და ხან უფრო ადრეც შკოლას და სხვა სამსახურში რატომ გადადიან? ამისი მიზეზი ზევით ნათქვამიდანაც სჩანს. რას ხედავს მომავალისთვის მასწავლებელი? ამის ცოლ-შვილს რა საიმედო დარჩება, რომ ამან მაინც-და-მაინც მასწავლებლობას თავი შეაკლას? არაფერი, სილატაკისა და ტანჯვის მეტი. მაშ ამ მხრით საჭიროა სოფლის მასწავლებლის მდგომარეობა გაუმჯობესდეს, ე. ი. დაენიშნოსთ მცირედი მაინც პენსია საიდანმე იმ პირთ მაინც, ვინც თუთხმეტს ან მეტ წელიწადს დარჩება ამ პროფესიაზე. ამითი შეიძლება ხეირიანი მასწავლებლებიც გამოვიწვიწვიოთ სოფლებში და დიდ-ხანსაც გაჩერდებიან თავიანთ თანამდებობაზე, რაც უძვირ-ფასესია შკოლების კეთილდღეობისათვის. სანამ ამ მხრითაც არ გაუმჯობესდება ჩვენი სოფლის მასწავლებლის მდგომარეობა, მანამ ხეირიან მასწავლებლებს ვერ ვიშოვნით და, კიდევაც რომ ვიშოვნოთ, დიდ-ხანს მაინც არ გაჩერდებიან და ჩვენებური შკოლები ზიანის მეტს ვერაფერს სიკეთეს ვერ მოგვიტანენ.

ჩვენი სასოფლო შკოლები

ვარდა მოხსენებული პირობების გაუმჯობესობისა, სოფლის მასწავლებელი თხოულობს საზოგადოებისაგან და თავის მართებლობისაგან გონებით საზრდოსაც. სოფლის ცხოვრებას, სადაც მასწავლებელს ბევრჯერ ერთი თანამგრძნობელის და თანამოაზრის მოპოვებაც არ შეუძლიან თავ-და-პირველად, შეუძლიან ხასიათი გაუსხვაფეროს ახალ მასწავლებელს და დააყენოს თავის გზაზე, ე. ი. შეაჩვიოს სმას, ქეიფს და უზრუნველობას. ამიტომ ამ მხარესაც დიდი ყურადღება უნდა მივაქციოთ, რისთვისაც მიუცილებელი საქიროა, ყოველ შკოლაში თუ არა, რამოდენიმე შკოლების რაიონში მაინც გაიხსნას ცენტრალური ბიბლიოტეკები, სადა რამოდენიმე კარგ თხზულებათა ვარდა, პერიოდული კარგი ქურნალ-გაზეთებიც მიდიოდეს. იმას ორ-ნაირი სარგებლობის მოტანა შეუძლია მასწავლებლებისთვის: ერთი ის, რომ თვალ-ყურს ადევნებინებს ქვეყნიურ მიმდინარეობისთვის და მეორე დაახლოვებს ერთმანეთს მასწავლებლებს.

გადაღმელი.

მიწა-მამული და უმღებო მის ძალის დაპარვისა.

კაცობრიობის ისტორიაში მიწის ნაყოფიერობას, როგორც ხალხის დღე-გრძელობის ფაქტორს, ყოველთვის პირველი ადგილი სჭერია. მიწის ნაყოფიერობაზედ ყოფილა დაფუძნებული ყოველი ხალხის სიმდიდრე და სიმძლავრე. ხალხის ხანგრძლივი დღე-გრძელობა თითონ მის პოლიტიკურ წყობილობისაგან არ ყოფილა დამოკიდებული ისე, როგორც მიწა-მამულის ძალისაგან, მის სიმდიდრისაგან. ადგილი, საცა კი წინათ კაცობრიობის ცხოვრებას ძირი გაუდგავს, ყოველთვის შესანიშნავი ყოფილა მიწის ნაყოფიერობის ძალით; იმ ადგილებს კი, რომლებსაც კაცობრიობის ცხოვრებისთვის მიუციათ შესანიშნავი მოძრაობა, მაგრამ მიწის ნაყოფიერობის ძალა კი დიდი არ ჰქონიათ, არავითარი ხანგრძლივი კეთილ-დღეობა ხალხისთვის არ მიუციათ, რადგანაც კაცობრიობის დღეგრძელობის მიხედვი იმისთანა ადგილებში მიწის ნაყოფიერობა კი არა ყოფილა, არამედ სხვა—გარეგანი, მალე წარმავალი ფაქტორი კაცობრიობის ცხოვრებისა.

შესანიშნავი ადგილები, საცა კი კაცობრიობის ცხოვრებას დიდი მოძრაობა დაუწყევია, როგორც თითონ

ისტორია გვიჩვენებს, ყოფილან: ინდოეთი, მესოპოტამია, ეგიპტი, მექსიკა, საბერძნეთი და იტალია. თუ ამ ქვეყნების მიწა-მამულის ნაყოფიერობის ძალის გამოკვლევას შეუდგებით, ვგონებ, ვერსად ვერ ვნახავთ ისეთ ისტორიულ შენიშვნას, საცა იყოს ნახსენები, რომ ზემო აღნიშნული ქვეყნები არ ყოფილიყვნენ შესანიშნავი ნაყოფიერობის ძალით სავსე, რისგანაც კაცობრიობის ცხოვრებამ მათზედ მოიკიდა მკვიდრი ფეხი და მერმე მათგან გადავიდა სხვა ქვეყნებშიაც. ერთად-ერთ ანორმალურ ფაქტს ამ შემთხვევაში შეადგენს ფინიკია, რომლის ხალხის კეთილ-დღეობა ზღვის ვაჭრობაზედ იყო უფრო დამოკიდებული და ამიტომაც ეს კეთილ-დღეობა არ იყო ხანგრძლივი.

როდესაც ჩვენ რომელსაშე ხალხის ისტორიას ვშინჯავთ, იშვიათად შევდივართ მის აკრონომიულ წყობილობის განხილვაში; იშვიათად ვფიქრობთ მის ადგილ-მამულის შემძლებელობაზედ, ანუ ნაყოფიერობაზედ; ჩვენ მომატებულ ნაწილად ვათვალიერებთ მის პოლიტიკურ წყობილობას, ჩამხედრო ძალას, ურიცხვ-მშვენიერ ქალაქებს, მდიდარ ვაჭრობას, განათლებას, სახელმწიფოს სიერცე-სიდიდეს და სხვ.; ჩვენ გვეადვილება უფრო ჩამოვთვალოთ თითო-თითო ხელმწიფეების გენეალოგია, მათი შესანიშნავი ომები და გამარჯვება, მათი მოქმედებანი, რომლებითაც მათ კეთილი სახელი თავის ხალხისაგან დაიმსახურეს და ამას ვეძახით ჩვენ სახელმწიფოს ისტორიას, — მის ცოდნას. მაგრამ იმ პატარა ნაგლეჯი დედა-მიწისაკი, რომელზედაც გლეხი აშენებს თავის ქოხს და რომლის სიძლიერეზედაც არის დამოკიდებული ხან-გრძლივი სიცო-

ცხლე ხალხისა, წმირად არაფერი არა გვესმის-რა და არც საჭიროდ ვრაცხთ, რომ გავიგოთ. ჩვენ ხანდის-ხან ისეთ ისტორიულ ხალხის მდგომარეობას ვაქვებთ, რომელიც გარეგანი შეხედულობით მართლა ხალხის დღე-გრძელობას წარმოადგენს, მაგრამ თვისი არსებობით კი არის დასაწყისი ხალხის სიკვდილისა და დეარდნისა. საბერძნეთის და იტალიის ისტორია ბევრს ისეთ ფაქტებს წარმოგვიდგენს, რომელნიც ერთი მხრით საშინელ ხალხის ძალას და სიმდიდრეს გვიჩვენებენ, მაგრამ მეორეს მხრით კი აცხადებენ მის დაცემას და დაღუპვას. იტალია იმპერატორების დროს გაძლიერებული მხარე იყო, ნამეტნავად ავგუსტის ხანში, როცა მას მთელი ქვეყანა თითქმის ხელში ეჭირა, მაგრამ სახელმწიფოს ნამდვილ-დღეობისთვის კი არა ჟამნი არ ყოფილან საშიშნი ისე, როგორც ხანი იმპერატორების მმართველობისა. იტალიისთვის რომულის დრონი, როცა იტალია განათლებით, სიერცე-სიდიდით და თავის პოლიტიკურ მნიშვნელობით არა შესანიშნავ ყურადღებას არ მიიქცევდა ჯერ თავის-თავზედ, გაცილებით სანუგეშო და სანატრელი იყვნენ, ვიდრე ის ხანები, როცა იტალიამ კარფაგენი, მცირე აზია, ისპანია, გალლია და მთელი საბერძნეთი ხელში დაიპყრო.

რასაკვირველია, ყველა სახელმწიფოს დაცემას თავის მიზეზი აქვს, მაგრამ არა მიზეზი არ მოქმედობს მასზე ისე დამღუპავი ძალით, როგორც დედა-მიწის ნაყოფიერობის გამოცლა. ეს აზრი ლიბიხმა დიდი-ხანია გამოიკვლია და მთელ ევროპას აღუთქვა, რომ მასაც ის დღე მოეღოს, როგორიც დღემართა იტალიას და საბერძნეთს

იმ შემთხვევაში, თუ გაუძღურდა და უნაყოფიერო დარჩა მისი მიწა-მამული.

უეჭველია, რომ ბევრი ისტორიკოსი იტალიის დაცემას მის (ე. ი. თითონ სახელმწიფოს) ზნობით გარყვნილობას მიაწერს; მის გაფუჭების და გონებით დაცემის მიზეზად იგი ჩასთვლის უთუოდ მაშინდელ ბერძნების ახალ-გაზღობაზედ ოპიუმის, სარწმუნოებულ უმეცრებას, ბატონ-ყმობას და სხვ. მაგრამ ერთად ერთ მიზეზად ყოველი სახელმწიფოს დაცემისა არის გლეხი-კაცის მოსპობა, მისი დედა-მიწის ზურგიდგან განადგურება და ეს მოსპობა არის კიდევ დამოკიდებული მიწა-მამულის უყარვისობაზედ. არც განათლებისაგან და არც პოლიტიკურ წყობილობისაგან არ არი გლეხი დამოკიდებული ისე, როგორც მიწა-მამულის ნაყოფიერობისაგან და მის ხეირიანად შემუშავებისაგან. ეგვიპტის ფელახისთანა არავენ არ არი ცუდ პოლიტიკურ და სამოქალაქო წყობილობაში ჩაყარნილი, მაგრამ, ამ გარემოებების დაუხედავად, იგი თავის ბედთან კიდევ გამარჯვებით ბრძოლას იტანს, რადგანაც მის ადგილ-მამული, ძლიერი ნაყოფიერობისა-გამო, იმოტელა ძალას აძლევს მას, რომ ამ უკანასკნელს თავის დამჩაგრელი ცხოვრების წყობილობასთან ბრძოლა შეუძლიან. ჩინეთის გლეხისთანა უმეცარი და გაუნათლებელი ძნელად მოიპოვება არამც თუ ევროპიულ, არამედ ჩვენებურ გლეხებ-შუაც, მაგრამ აგერ რამთენიშე ათასი წელიწადია, რომ ჩინეთის გლეხი მატერიალურად გაცილებით უფრო კარგათ დაკმაყოფილებულია, თავის მამულის კარგათ შემუშავების წყალობით, ვიდრე ბევრი ევროპიული გლეხთაგანი.

თუ გლენს ვარგისი მამული აქვს და აგრეთვე შესაფერი ცოდნაც მისი მოვლისა, უეჭველია, იგი არ გახდება ყურმოჭრილი მონა ორიოდ გროშისა თავის ხარჯის დასაკმაყოფილებლად; მაგრამ ყოველ წინააღმდეგ შემთხვევაში კი, საცა გლენი უხვირო, მამულისა და მის მოუფლედობისაგამო, თავის აუცილებელ ხარჯს ნასესხები ფულით ჰფარავს, როგორც ჩვენშია, ადვილად მოსალოდნელია, რომ იმ მხარეს ანუ სახელმწიფოს, საცა კი ამისთანა მოვლინება ხდება, მომავალში ცუდი შედეგი მოეღოს.

ასრე, ერთად ერთ მიზეზად იტალიის და საბერძნეთის დაღუბვისა ლიბიხი სთელის ამ სახელმწიფოების მიწა-მამულის გაუძღურებას, და აგრეთვე, აქედამ გამოყვანილ შედეგს უწმირს იგი გლენ-კაცობის, როგორც დამოუკიდებელ მუშაკ ხალხის, მოსპობას. რამდენათ ეს ლიბიხისაგან გამოკვლეული აზრი მიწა-მამულის დიდ მნიშვნელობას ამტკიცებს დაინახამთ უფრო მაშინ, როდესაც იტალიის და საბერძნეთის ისტორიას თვალს გადავაგლებთ, მათ ცხოვრების მსვლელობას თითონ ლიბიხის შეხედულობითვე გამოვიკვლევთ. მე, რასაკვირველია, ჩვენ მიწა-მამულებს ისეთ ძალ-გამოცლილებას და ღონის დაკარგვას ვერ მივაწერ, რომ მათი უძალობისა-გამო ჩვენი გლენობის არსებობა შეუძლებელი იყოს, რადგანაც ჩვენი მამულები ბუნებით ჯერ კიდევ იმდენათ ნაყოფიერი არიან, რომ შეუძლებელია ამ მოვლინებამ ჩვენ გლენზე ისეთივე ზედ-მოქმედება იქონიოს, როგორც რომაელების გლენებზე; მაგრამ ჩვენი მამულების შემუშავება კი ისეთი მიმართულებისაა, რომ მას შედეგათ,

აღრე თუ გვიან, მამულის გაუძღვრება მოსდევს. აი ამის-
თანა შემუშავების შედეგზე ამყარებს უფრო ლიბინი თა-
ვის ხალხოსნობის გაწყვეტის ტეორიას და ამ ტეორიაზე,
როგორც მიწა-მამულის დიდ მნიშვნელობიან საძირკველ-
ზედ, მინდა კიდევ მოვილაპარაკო მკითხველთან, თუ
კი მკითხველი ამ ჩემ ლაპარაკს საინტერესოდ ჩასთვლის.
მიწისაგან ძალის დაკარგვას, ანუ მიწის სისუსტეს, რომ-
ლის გამო მიწა შეუძლებელი ხდება მასზედ მცხოვრებ
ხალხს საზრდო აძლიოს, მოსდევს უთუოდ ან ომი, ან
ხალხის გადასახლება, ან მისი შემუსვრა და გაწყვეტა, ამ-
ბობს ლიბინი. ამ სიტყვებს, რასაკვირველია, განმარტება
სჭირდებათ და მე ამ განმარტებას ასრე გამოგხატამ: მი-
წა მაშინ ხდება შეუძლებელი მასზედ მცხოვრებ ხალხს
საკმაო საზრდო აძლიოს, როდესაც მიწა-მამულს მცხოვ-
რებთ რიცხვი ძიელ აღემატება, როდესაც იგი ჯერ
კლდოვან, გამოუსვლელს, უნაყოფო იატაკს წარმოადგენს,
როდესაც მეტი-მეტი შემუშავებისაგან ძალა სრულიად
დაკარგული აქვს, რის გამოც იგი დიდ ხან-გრძლივ და-
სვენებას თხოულობს. ამ მიწის შეუძლებლობის მიზეზე-
ბიდგან ერთიც არ არსებობს ჩვენ მხარეში და მისთვის
იქნება მკითხველმა ამის გამო მითხრას, რომ ლიბინის
ტეორიას არავითარი შეხება არა აქვს ჩვენ მხარესთანაო.
მართალია, ჩვენში საშინელი მჭიდროობა მცხოვრებთ არ
არსებობს, მიწა არ წარმოადგენს ახალ, მდებიურ, გამო-
უსვლელ იატაკს, ძალი და ღონე მას ჯერ სრულიად
დაკარგული არა აქვს; მაგრამ ჩვენი გლეხი ისეთ მდგომარ-
ეობაშია ჩაყარდნილი, რომ მას ბევრი ნაბიჯი აღარ
უკლია სიკვდილამდინ. ეს მდგომარეობა, დავიჯერო

მკითხველო, მარტო ჩვენი მმართველობიურ წყობილობისაგან (государ. строй) წარმოსდგება!?... თუ ეს ასე იყოს, მაშ რაღათ ეტანებიან დასავლეთ ევროპის ხალხნი ჩვენებურ მიწა-მამულის მოპოვებას, რითაც ისინი ამავე მმართველობის წყობილობისა ქვეშე არამც თუ იმოტეღად შეძლებულნი ხდებიან, რომ ყველა თავის გლახურ მოთხოვნილებას აკმაყოფილებენ, არამედ მდიდრდებიან კიდევ და შემდეგში ჩამყლაპველ ცილაობას (კონკურენციას) უწევენ ჩვენ გლახებს ცხოვრების ასპარეზზე?!... ამის მაგალითი დღესაც კი თვალ წინა გვყავს: ჩვენებური სოფელი „სართიჭალა“ და მის მეზობელი ნემენცების ახალ-შენი (კალონია) „მარიენფელდი“.

რითი უნდა აიხსნებოდეს ეს მოვლინებანი ჩვენ გლახის ეკონომიურ ცხოვრებაში, თუ მით არა, რომ ვენში მიწა-მამული და მისი შემუშავება ცუდ ფეხზე დაყენებული, რომ მიწა-მამულს არ ეძლევა ჩვენში ღირსეული მნიშვნელობა, რომ მის მოთხოვნილებას ხეირიანათ არ აკმაყოფილებენ და ამის-გამოც ჩვენში მიწა-მამული თან-და-თან უძლურდება და ჯერ გლახის სილატაკე გამოჰყავს, მერმე მისი სიკვდილიც. მე თითონ ბევრს ისეთ გლახის ოჯახობას ვიცნობდი, რომელნიც თხუთმეტის წლის წინათ სამი გუთნითა ხნავდნენ — ეხლა კი ერთი გუთანიც აღარ აბადიათ. ვინც წინათ თავის გუთანში რვა უღელს ხარს აბავდა — ეხლა ოთხ-უღელსაც ძლივ მოულობს. ბევრი მცირედ შემძლებელი გლახი შეიმუსრა და ბევრი გლახის სახლობა ამოწყდა, თუმცა ჩვენ გარეშემო კი, მკითხველო, ცხოვრება დარბაისლურად და შეუშფოთველად მიმდინარეობს.

ერთი სიტყვით, ჩვენში საზოგადოთ ჩვენი მიწა-მამულის სიმდიდრე იპოტელად არ არი მოსათხოვარი, რამოდენათაც მისი გამოყენება და ხეირიანათ შემუშავება, რადგანაც იმ შემუშავების წყობილობას, ანუ წესს, რომელიც ეხლა ჩვენში არსებობს, შემდეგში მიწის უღონობა მოაქვს. ლიბიხის აზრით, მინამ რომი თავის ისტორულ ცხოვრებას დაიწყობდა, მინამდინ უფრო გაცილებით ნაყოფიერს და ყველაზე კარგათ შემუშავებულ ქვეყანას წარმოადგენდა, ეიღრე მაშინ, როდესაც იგი გაძლიერდა და მსოფლიო სახელი „ძლიერისა“ დაიმსახურა. იქ, საცა ეხლა პონტიის ქაობები ჰმხამავენ ჰაერის, უწინ იყო 23-ზე მეტი ადგილი მდიდრათ და მჭიდროთ მოქედილი მცხოვრებლებსაგან. თავის ცოდნით და ხეირიანი მიწის მოვლით, რასაკვირველია, ლათინებმა იცოდნენ ამ ქაობების გადაკეთება და სახნავ მიწებათ გამოყენება. რიცხვი უწინდელი სოფლებისა და ქალაქებისა, რომელიც კი აქეთ რომის ისტორიკოსებს მოყვანილნი, გვიჩვენებენ როგორც დიდ-ძალ მცხოვრებლებზედ, აგრეთვე იმ მიწის ნაყოფიერობაზედ, რომელიც ისე უნდა ყოფილიყო შემუშავებული როგორც ბალი, რომ მიეცა ჯეროვანი საზრდო ხალხისთვის. არამც თუ მარტო ლაციუმი, არამედ თითონ სამნიტელების მხარეც კი, რომელიც მომატებულ ნიწილად კლდოვანია და ცივ-ჰაეიანი, თავისი ბედნიერი მცხოვრებლების დიდი შრომით და ბეჯითობით მომატებულ ნაწილად მშვენიერ სახნავ და საძოვარ მიწებათ იყო გადაკეთებული. რამდენათ დიდ ყურადღებას აქცევდნენ უწინდელი რომაელნი მიწის შემუშავებას, სჩანს უფრო იქიდგან, რომ მათი სა-

რწმუნოების და ნაციონალურ დღესასწაულების შუა, ერთის მხრით, და მიწის მოვლის და საქონლის შენახვისა, მეორეს მხრით, დიდი კავშირი არსებობდა. მათი დეკანოზები (жрецы) შეადგენდნენ, რამდენსამე ძმათა ერთობას, რომლებსაც მიზნათ ჰქონდათ მინდვრების შემუშავება, როგორც რჯულის მოთხოვნილები და გამო, აგრეთვე თვით მეურნეობის გაუმჯობესებისთვის. თითონ სარწმუნოების წესი, მისი ცერემონიები და სახალხო დღესასწაულები იმ მიმართულებისა იყვნენ, რომ მიწის შემუშავება მმართველობის ზედამხედველობის ქვეშ სჭეროდათ და სიყვარული გლეხისა მის საქმისადმი სხვა-და-სხვა სარწმუნოებულთა წესებითა და კანონებით წაეკეზებინათ.

როგორ მდგომარეობაში იყო მაშინ იტალია, და როგორ სურათს წარმოადგენს იგი ეხლა! მშვენიერ ბაღებისა და ნაყოფიერ მინდვრების მაგივრად ეხლა პესტიუმის ტაძარი, ამბობს ლიბინი, შემოზღუდულია უდაბნოთი, რომელზედაც აქა-იქა ეკლიანი ბურჩქნარია ამოსულიო.

რასაკვირველია, უმეტარი კაცი, რომელიც ხალხის განმრავლების მიზეზად მშვიდობიანობას სდებს და მის შემუსვრას კი ომიანობით ჰხსნის, უეჭველია, რომ ძველი იტალიის ხალხოსნობის გაწყვეტასაც მის პოლიტიკურ წყობილობას მიაწერს; მაგრამ, ლიბინის აზრით კი, არც მშვიდობიანობა არჩენს ხალხს, არც ომი მუსრავს მას: ამ ორ მოვლინებას აქვს ჩქარი და მალე წარმავალი ზედმოქმედობა ხალხოსნობაზე. ის, რასაც ნამდვილი შემუსვრა და გაუძლიერება ხალხისა შესძლებია, არის და ყოფილყოველთვის მიწა-მამული, ანუ, უკეთ ესთქვათ, მისი ძალის დაკარგვა. მიწის ნაყოფიერობის რაოდენობას კაცი ეწერ

შესცვლის, კაცის მოქმედობაზე მარტო ნაყოფიერობის გამოზოგვაა დამოკიდებული. რაც ვინღ ბევრი სასუქი აძლიოთ მიწას, ნუ გგონიათ, რომ ამითი მიწის ნაყოფიერობას მიუმატოთ რამე: სასუქის მიცემით მიწას აძლევენ მარტო იმას, რაც მისთვის წაურთმევიათ. საზოგადოთ ყველა ფორმაციას, თუ კი იგი გამოსულია, ე. ი. გახსნილი, თავისი ჯამი აქვს მცენარის საზრდო ნაწილებისა და როგორ გამოიზოგავს კაცი ამ ჯამს—ამაზეა დამოკიდებული მამულის ძალის გამოცლა: ეს გამოცლა შეიძლება იყოს ან ჩქარი, ან ხანგრძლივი და ამ უკანასკნელზედ კიდე დამოკიდებულია მცხოვრებთ შემცირება. რამდენათ მამულის ნაყოფიერობის შემცირება ამცირებს თითონ მცხოვრებთ რიცხვს, გვიჩვენებს ნათლად საბერძნეთის ისტორია.

ბერძნებმა თავის ისტორიული ცხოვრება რომაელებზე გაცილებით წინ დაიწყეს; ჯერ თითონ რომი არ იყო დაარსებული, რომ ბერძნები მიიზიდავდნენ საყოველთაო ყურადღებას თავის სწავლა-განათლებით და მაღალ-შესანიშნავი კულტურით; მაგრამ წინათვე მინამ რომი საქვეყნოთ შესანიშნავი გახდებოდა, მინამდის საბერძნეთს ეტყობოდა დავარდნა და გაუძღურება მამული-
ა. ჯერ VII საუკუნეშივე (ქრ. მოსვლამდე) ეს მამულის გაუძღურება იყო მიზეზი ბერძნების შავ და საშუალო ხმელეთის ზღვებისკენ გადასახლებისა და იქ ახალ-შენების (კოლონიების) დამართვისა. ჯერ იმ დროსვე ეტყობოდა საბერძნეთს მამულის ნაყოფიერების შემცირება და აქედან წარმომდგარი მცხოვრებთ რიცხვის შემოკლება.

ომში, რომელიც მოხდა პლატეის მახლობლად

(479 წ. ქ. მ.), სპარტის სამეფომ ბრძოლის ველზე გამოიყვანა 8000 მხედარი სპარსელების წინაშე. სამ საუკუნის შემდეგ არისტოტელი ამ სახელმწიფოს ისე დავარდნილ უწოდებს, რომ მას არამც თუ 8000, არამედ 1000 მხედარის გამოყვანაც ველარ შეეძლო. ას-ორმოც-და-ათი წლის შემდეგ სტრაბონი ჩივის, რომ ასი ლაოკონის ქალაქიდან მის დროში ერთი სპარტის გარდა 30 სოფელი-და ძლივ დარჩაო. გავიდა ასი წელიწადი სტრაბონის შემდეგ და პლუტარხი მოგვითხრობს საბერძნეთის სრულეობით დაცარიელებას.

სწორეთ ამისთანავე ბედ-იღბლისა, როგორც საბერძნეთი, იყვნენ რომაელებიც. კატონი თავის სამეფურნეო შენიშვნებში, თუმცა ჯერ კიდევ არ ლაპარაკობს რომის მის მიწა-მამულის ნაყოფიერობის შემცირებაზედ, მაგრამ უჩვენებს კი იმ შემუშავებაზედ, რომელიც ძიელო აუძლოურებს მიწას. სამი საუკუნე გავიდა კატონის შემდეგ, რომ კოლუმელა თავის წინა-სიტყვაობაში 12 წიგნისთვის, რომელნიც იმან მიწის შემუშავებისთაობაზედ შეაღვინა, სწერდა შემდეგს: დიდ-კაცობა სიივის ხან მინდერების უნაყოფობაზე, ხან უამინდობაზე, რომელიც ცუდად მოქმედობს მოსავალზეო. ზოგს ჰგონია, რომ მიწამ, უწინდელი მოსავლიანობისა-გამო, დაკარგა ძალა; მაგრამ—ჰსნის თვითონვე—ვისაც ნამდვილი გარემოება ამ საქმისა ეყურება, ადვილად დამთანხმდება, რომ მიწა არ ბერდება, როგორც ადამიანიო. უნაყოფობა მიწისა წარმოსდგება ისევ ჩვენი დაუდევრობისა-გამო; რადგანაც მიწის შემუშავებას ყმების უგუნურ მოქმედობის სინაბარას ვაგდებთო.

რომ მიწის ნაყოფიერობის დაფარდნას ხალხის შემცირება მოსდევს, ამის დასამტკიცებელ ფაქტათ ლიბიხს მოჰყავს რომაელების შემცირება, რომელიც დაიწყო კარფაგენთან ომის დროიდან და რომლის მიზეზიც არასდროს არ იყო ეს აღნიშნული ომი, როგორც ზოგიერთი იფიქრებს. საფრანგეთის ისტორიიდან ვიცით რამდენათ მალე-წარმავალი და მცირედი განვლენა აქვს თვით უსასტიკესო ომს ხალხოსნობის დღე-გრძელობაზე და რავდენობაზე, თუ მიწა-მამული ქვეყნისა ჯერ ისევ ძალა გამოუცლელი და ნაყოფიერობით სავსეა. ლიბიხის ჰაზრით, ფრანციამ იმ ომებში, რომელნიც მას შემებთხვენ 1793 წლიდან 1815 წლამდინ, დაკარგა 3 მილიონზე მეტი მცხოვრები, მაგრამ, ამის დაუხედავათ, ფრანციაში შემდეგ 1815 წლისა მცხოვრებთ რიცხვი გაცილებით ბევრი აღმოჩნდა, ვიდრე 23 წლის წინათ იყო; რადვანაც რევოლიუციამ ბევრი ნაყოფიერი მამული ზარმაც ხელებს წაართო და მუშაკ-მაწარმოებელ ხალხს ჩააბარა.

დავანებოთ საფრანგეთს თავი და დაუბრუნდეთ ისევ რომაელებს. დიდ-აფგუსტის დროს ისეთი დიდი ნაკლულეგანება იყო ჯარში გამოხადეგი კაცების შოვნისა, რომ მთელმა რომმა ღა მისმა კვისარმა შიმისაგან აღარ იცოდნენ რა ექნათ, როდესაც გაიგეს აზბავი გერმანიელებისაგან ჯარის დამარცხებისა ტევტო ბურგის ტყეში. რომს ამის შემდეგ ველარ შეეძლო თავის ჯარი 2 ლეგიონად გვეყო, მცირე რიცხვობისა-გამო, და ვოლონტერებზედაც იმედი სრულიად დაკარგული ჰქონდა. ამისთანა მდგომარეობისა-გამო მას ძალ-დატანებითი ღონის-ძიება უნდა ეხმარა, რომ შეეგროვა მცირედი სამხედრო ძალა

მაინც. ლივიი, როდესაც მოგვითხრობს იტალიის დაცარიელებას, სხვათა შორის, ვოლსკების (უწინდელი შუა იტალიის მოადგილენი) მიწა-მამულზე ამბობს შემდეგს: ეხლა იმასა ცდილობენო, რომ იგი (მიწა-მამული) სრულებით არ გადიქეს უდაბნოთაო, რომ მასზე პატარა ჯარის შენახვა მაინც შეიძლებოდესო. ამის გარდა, რომის ისტორიკოსი მომხენი იძახის, რომ იტალია იულიცეზარის დროსვე პურის დიდ-სიძვირობაში და ბევრჯელ შიმშილობაშიაც იყო ჩაფარდნილიო. ეს ფაქტები ცხადათ ამტკიცებენ, რომ იტალიის მიწა-მამულის შემუშავება ვერ აკმაყოფილებდა მცხოვრებთ აუცილებელ მოთხოვნილებასა და ამ დაუკმაყოფილობლობას გამოჰყავდა ხალხის შემცირება.

თუმცა რომში სხვა-და-სხვა ქვეყნების სიმდიდრემ მოიყარა თავი და რომმა მოჰფინა საქვეყნოთ თავის სახელი, როგორც უპირველესი მსოფლიო ქალაქისა; თუცა იგი ძიელ შეიმკო მშვენიერი ტაძრებით, აბანოებით, ხიდებით და სხვა შესანიშნავი და ძვირფასი შენობებით, მაგრამ მთელ მის სიმდიდრეს ველარ შეეძლო დევბრუნებინა რომის მიწა-მამულისთვის ის, რაც საჭიროა ხალხოსნობის სიცოცხლისთვის. თუმცა ვარგვანათ რომი სიმდიდრით მოკაზმული იყო, მაგრამ მის მცხოვრებლებს კი კუჭი შიმშილით ეწოდათ და ქუჩებში ყვირილის — **panem et speculum!** — მიზეზი იმდენათ ხალხის ზნეობითი გარყვნილება და ლტოლვილება მუქთად ლუკმა პურის მოპოვებისადმი არ იყო რამდენათაც მიწის ნამდვილი უძალობა, მაშინ, როდესაც რომში სწავლა-განათლება თან-და-თან უფრო ვრცელდებოდა, ამბობს ლიბინი, ხელოვნო-

ბა საშინლად მრავლდებოდა და სუყველაფერი, რაც კი კაცობრიობის ღლეგრძელობას ემსახურება, წარმატებაში იყო, მაშინ სულ ეს მოვლინებანი უფრო აჩქარებდნენ ძველი ქვეყნის დაცემასა.

ვერც კაი-გრაქნის სამეურნეო წესდებებმა, (аграрные законы) ვერც იული-ცეზარის და ავგუსტის მოქმედობამ ვეღარ აღადგინეს ის თანასწორობა, რომელიც უნდა არსებობდეს მიწა-მამულის ნაყოფიერობის და მცხოვრებთ შუა. რომის კეისარნი იძულებული გახდნენ რომის უპურობა და შიმშილი სხვა ქვეყნებში მოგროვილი პურით დეეკმაყოფილებინათ და დაუწყეს ამის-გამო საშინელი ყვლეფა თავის პროვინციებსა. სხვა ქვეყნებიდან მოტანილ პურს ურიგებდნენ საწყალ და შეუძლებელ ხალხს, მაგრამ, როგორც გინდათ იფიქრეთ, მკითხველო, ძნელია დამშეული მხარესი ნასყიდი პურით გაძღობა! იული ცეზარის დროს რიცხვი დამშეულთა, რომლებსაც სახელმწიფო მალაზიებიდგან პურს ურიგებდნენ, იყო, როგორც ლიბიხი ამბობს, 350,000. დიდი ავგუსტის და მის შემდეგ კეისრების დროს — 200,000. თითო კაცს ეძლეოდა 5 ცენტერი წელიწადში და მაშასადამე, ამ ზემო-აღნიშნულ დამშეულთ რიცხვისთვის საჭირო იყო $2\frac{1}{2}$ მილიონი ცენტერი პური, ანუ ჩვენებური ზომით — 6,250,000. ეს პური რომაელებს მოჰქონდათ მცირე აზიიდან, აფრიკიდან, სიცილიის და სარდინიის კუნძულებიდან. თუ ჩვენ სახეში ვიქონიებთ, რომ მცირე აზია ჯერ კაი-გრაქნის დროსვე რომის პურის საკუჭნაოდ ითვლებოდა, ნათლად დავინახავთ, რა დიდი ცუდი ზედ-მოქმე-

დება უნდა ჰქონიყო მცირე აზიისთვის ამ საშინელ მიწა-მამულის ნაყოფიერობის გამოცლას.

მიწის შემუშავება და პურის წარმოება თხოულობდა დიდ-ძალ მუშაკ-ხელსა და ამ შემთხვევას კიდევ თავის-უფალ და დამოუკიდებელ მცხოვრებთ დამონაგება გამოჰყავდა შედეგად: რადგანაც საჭირო იყო პურის წარმოება ძველ ფართო ფეხზე ყოფილიყო დაყენებული და ამ საჭიროებისა-გამო მართებლობა იძულებული ხდებოდა რიცხვი მონებისა უფრო გეგმარავლებინა, რაც შესაძლო იყო, რასაკვირველია, თავისუფალ მცხოვრებთ რიცხვის შემცირებითა. უკანასკნელი კენისრების დროს არამც თუ რომის მცხოვრებნი, არამედ თვით ნახევარი იტალია ცხოვრობდა სხვითა სარჩოთი, ამბობს ლიბინი. მისი წადილი, გონებითი და ზნეობითი ცხოვრება, ლუკმა პური და ყოველი თავ-სარჩენი მატერიალური ღონის-ძიება ძიელ იყო დამოკიდებული ბატონებზე, ანუ უკეთ ესთქვათ, დიდ-კაცობაზე. ამ გლახური დამოკიდებულობისა-გამო რომის მდაბალი ხალხი ანუ გლეხობა ზნეობით ისე დევცა, რომ ყოველი კეთილ-შობილური გრძნობა მას დაეკარგა და უწინდებული თვით-მოქმედობა, მაკარი ხასიათი და მოუსყიდელობა გადაექცა მას უბრალო მონურ თითლიბაზობათ და გაიძვერაობათ. კაცის ღირსების აღმადგინებელი თვისების დაკარგვისა-მებრ ჰქრებოდა თანდა-თან თავისუფალი გლეხური გვარ-ტომობა და მის მაგივრად ცხოვრების ასპარეზზედ გამოდიოდა სალდათობა — უბრალო ხეპრი ძალა, რომელიც ჰმფლობდა და განაგებდა მამულს როგორც მონა, და არა როგორც თავისუფალი, დამოუკიდებელი გლეხობა. ამ სალდათობამ

უფრო შექამა და გაანადგურა მთელი მწარმოებელი ძალა იტალიისა — თავისუფალობა გლეხობისა. ასე და ამ რიგათ დაასრულა იტალიამ თავისი ხანგ-რძლივი ათასწლიური ცხოვრება. რა იყო მიზენი ამ უბედურებისა? — მიწა-მამულის ძალის გამოცლა ცუდი მოვლისა და შემუშავებისა გამო.

26 მაისი, 1881 წელი.

[Faint, mostly illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page. Some words like "საქართველო" and "მამული" are faintly visible.]

თავიღბან თუ ბოლოღბან?

(შენიშვნები ჩვენი სტუდენტობის მიმართულებასკად
და მოკვლეობასკად.) *)

შინ რომ ბაღლი ტიროდეს გარეთ ტაბლას რა უნდაო.
ქართული ანდაზა.

ქართველებმა ვიცით, ურემი რომ გადაბრუნდება, გზა მაშინ გამოჩნდებაო, მაგრამ ურემის გადაბრუნებას იშვიათად ავიცდენთ ხოლმე და გზის გამოძებნაზე თავს არ ვიღებთ. მთელი ჩვენი ისტორიული ცხოვრება მრავალს მაგალითს წარმოგვიდგენს ამის დასამტკიცებლად და აი საუკუნოებით შემუშავებულს ჩვენს ხასიათს ახლავს ვცდილობთ გადაეკეთოთ. როდის გვეღირსება ჩვენ ამ საუკუნო ცოდვის გაშორება, რომელსაც ქართველურს გულ-გრილობას და სიზარმაცეს ეძახიან? ეს თუმცა საინტერესო კითხვაა, მაგრამ ჩვენ მაინც განზრახვა არა გვაქვს ამის გამოკვლევას შეუდგეთ. ჩვენ სხვა საგანი გვაწუხებს და გვსურს მის განხილვას მოვყვეთ და იმაზედ გაემართოთ საუბარი მკითხველთან.

*) ამ საგნებზედ ჩვენს აზრს გამოთქვამთ ცალკე თავის დროს.
რედ.

ჯერ-ჯერობით კი შევნიშნავთ, რომ სიზარმაცე გონებისა ხელს არ მოგვცემს და ერთად-ერთი იარაღი აზიური მდგომარეობიღვან გამოხვლისათვის არის გამოკვლევა და შესწავლა ჩვენი ქვეყნისა და ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების ყოველ-ნაირი მოვლინება გამოძიება და მეცნიერული ღლევა (анализъ.) საჭიროა ძიელი მწერლობა და ლიტერატურა.

ის კი არა თუ, თითქმის ყველა გრძნობს, რომ ჩვენი მოწინავე ახალ-გაზღობა ისეთი არ ირის, როგორც უნდა იყეს; რომ მას ან სწავლა-განათლება აკლია და მეცნიერების იარაღით არ არის შეჭურვილი, ან თუ აქვს განათლება, იგი ისე ვრცელი და ფილოსოფიურია, რომ სრულიად ვერ გამოუყენებია ხალხისა და ქვეყნის ხელმძღვანელობისათვის, საზოგადოებრივს საქმეებში თაონობისათვის; რომ მას აღარც ის სულის სიძალუმე და მედგარი შრომის მოყვარეობა შერჩენია, რომელნიც მის მამაპაშას ამშვენებდენ, და მათი დიდებულ ხასიათების აჩრდილიც კი აღსოცილა ეხლანდელ გალახრებულს ახალ-გაზღობაში.

რაც შეეხება სტუდენტობას, რომელიც შეაგსებს შეთხელებულს მოწინავე ახალ-გაზღობის რაზმებს, გამოითქვა ის აზრი, რომ მას ვითომ რიგიანად არ ესმის თავის მოწოდება და ჯერ-ჯერობით არც კი გამოუტყვევია და გამოუძებნია ის გზა, რომელსაც იგი უნდა ადგეს სტუდენტობის დროს და ღობე-ყორეს აწყდება ლამაზწელი აზნაურისავეით; რომ იგი არ ეძებს ვრცელს თეორეტიულს განვითარებას, რომელსაც მის გაუადვილებენ უმაღლესი სასწავლებლები, ბიბლიოთეკები, შეერთებული შრომა,

გაასი, თავისუფალი ყრილობანი და სხვ.; რომ იგი ერთობ სუსტი ბრუნდება უმაღლესი სასწავლებლიდგან და მოუქზადებელი საზოგადოებრივს მოღვაწეობისათვის, ერისა და ქვეყნის საკეთილდღეოდ.*) არ ვიცით ამ მარჯვე კალმის პატრონებმა სად მიიღეს ფილოსოფიური განათლება, მაგრამ საქმეს კი უფრო ხლართავენ საზოგადო ფრაზების წამოხროლით ფილოსოფიურს განათლებაზედ და ვრცელს თეორეტიულს განვითარებაზედ. ისე რომ კითხვა ისევ კითხვად რჩება და ჩვენ ვერ აგვიხსნია ის მოვლენა, რომ ჩვენ კაცები არა გვყავს, ახალ-გაზღობა გაუნათლებელია, მისი სისუსტე არ შეესაბამება მის უმაღლესს მოწოდებას და დანიშნულებას სამშობლოსა და ქვეყნის წინაშე. ისიც კი გვიკვირს, რომ სტუდენტობას სურვილი აღძვრია და სული მწარით მოუნდომებია შესწავლა საქართველოსი, მისი ისტორიული ცხოვრებისა და აწმყო ეკონომიური, ეტნოგრაფიული და სოციალური მდგომარეობისა; მოუნდომებია დახმარება შეძლებისა-და-გვარად სახალხო განათლებისათვის, რომელიც ეხლა-ხან არის ფეხ-ამდგარი და ჯერ ისევ ფეხ-მოუკიდებელი, დაკმაყოფილება ხალხში აღძრული კითხვისა და გონების ვაფხიზლების ქურვილისა, რომლის მოკვლისათვის განურჩევლად ეწავება იგი სხვა-და-სხვა ვივიშვილების და ჯანი-ოღლის ნახიზნსა და ნაწარმოებსა. და აი ამ დროს ჩვენ მიუწერთ ახალ-გაზღობას, როგორც ჩვენ მედიდურობას და დარბაისლობას შეეფერება, რომ იგი ტყვილად ჩქარობს და

*) «დროება» №№ 47 და მგონი 50

ზოგადი ფრაზებით ვამცნევთ მას ქუხილისა სიტყვებითა მეცნიერებით შეჭურვის საჭიროებასა, თითქო ამ ჭეშმარიტების წინააღმდეგი იყოს ვინმე, ვამცნევთ საქართველოს შესწავლის სურვილის ამაოებასა და თავაზიანათ ვაძლევეთ ნებას, თუ მაინცა-და-მაინც არ დაუშლია, გარნა თავის მოვალეობისა და იმავე ფილოსოფიური განვითარებისა, „გააცნოს მან მკითხველი საზოგადოება რუსეთის ეკონომიურს ცხოვრებასთან, პოლიტიკურს და სოციალურს მდგომარეობასთან.“ მხოლოდ უშლით ოცნებობასაც კი იმას, რომ მან სტუდენტობაში ან საქართველოს აწინდელი მდგომარეობა შეისწავლოს და ან მისი წარსული ისტორიული ცხოვრება. ერთი სიტყვითაც კი არ გვეუბნებიან, კეთილის-მყოფელნი, რაში უნდა მდგომარეობდეს ის ფილოსოფიური განვითარება იმ კაცისათვის, რომელსაც მთვარეზედ არ უნდა წაეიდეს საცხოვრებლად, და ან ავსტრალიაში არ ფიქრობს დასახლებას ველურთა შორის; არ გვეუბნებიან რა მეცნიერებაა და რა ნაირად უნდა შეიჭურვოს იმით კაცი, რომ იგი რიგიანად და ნაყოფიერად მოღვაწეობდეს და მუშაკობდეს თავის ხალხში და ქვეყანაში, მაშასადამე, დიახ განსაზღვრულს სფერაში და გამიჯნულს ალაგს. ახლა ვიკითხოთ, იცის ხოლმე თუ არა ის გამიჯნული ალაგი მეცნიერებით შეჭურვილმა? იცის ხოლმე თუ არა სოსიკოსი და ბესოს ამბავი ვრცლად განვითარებულმა? ერთის სიტყვით, იცის ხოლმე ყველა ის, რაც უნდა მას დედის ძუძუსთან შესწოვებოდა? სადა გაქვსთ თამასუქი, რომ ვრცლად განვითარებული ემანუელ კანტზე არ მოუყვება ლაპარაკს იმ ხალხს, რომელსაც ლამის საკუთარის ბრძენის, იოანე პეტრიწის,

არსებობა დააეწიყდეს და თამარ მეფის მეფობა? **X**რითი დამაჯერებთ, რომ მეცნიერებით შექურვილი ბოკლსა მილსა და სპენსერს ისე არ აურევს ერთმანეთში, როგორც დომხალს? რა ვიცი მე, რომ იგი კრუკსის თეორიაზედ არ მომიყვება საუბარს სხეულთა მეოთხე ნაიხს მდგომარეობის შესახებ, ან სხვა რამე ისეთზე, რომელსაც, — როგორც გინდა გნებადეთ, მკითხველო, — არავითარი კავშირი ირა აქვს ჩვენს მდგომარეობაში არც სულთან და არც ხორცთან?

კეთილის-ყოფილების სურვილის უსაფუძვლოებას და მათ მოთხოვნის მოწერილობის ხეპრეობას სტუდენტობის მიმართ, ჩვენ ქვემოთ დაეანახებთ პატივცემულს მკითხველს, რასაკვირველია, სხვათა შორის, რადგან არა გვცალიან ყოველი ექიმის ნუსხა ვარჩიოთ, რომელიც, ერთი საშუალო საუკუნოების სულელი ექიმისა არ იყოს, აიჩემებს და აჯორებული გაიძახის, რაც უნდა ავათ-ყოფი მიუყვანო, — **purgare et clistisare**? მხოლოდ ეხლა, ვიდრე ჩვენ უმთავრესს საგნის გამოკვლევას შეუდგებოდეთ, ამ ექიმების ორიოდ აზრს კიდევ შევებებით გაკვრიოთ.

ეს ვაჭ-ბატონები ამტკიცებენ და ჩვენც თანახმა ვართ, თუმცა სრულიად კი არა, რომ ჩვენში არ არსებობს ისტორიული, ეტნოგრაფიული და ეკონომიური მეცნიერება და, მაშასადამე, — განაგრძობენ იგინი, სისულელეა სტუდენტობის მხრით გამოეკიდოს იმ კურდღეს, რომლის არსებობა ასრე საეჭვო გამხდარა, როდესაც სხვა კურდღელს უნდა მისდევდნენო. განა კურდღელს მივსდევთ აქა და არა მწევარსა? თუ კურდღელს მივსდევთ აქვე, სა-

ქართველო მაშინ რაღა შუაშია, და თუ შწევრის შეძენა გეინდა, მაშინ სახსარი და საშუალება მიზნად არ უნდა მიგვაჩნდეს მაინცა-და-მაინც და მუდამ უნდა გვახსოვდეს, რომ მწვეარი მარტო იმიტომ არის საჭირო, რომ კურდღლის დაჭერა შეეძლოს. ეს ერთი და მეორე, თუ არ არსებობს ჩვენში ის სხვა-და-სხვა მეცნიერება, ვისი ბრალია და რა არის მიზეზი? თუ ჩვენმა საზოგადოებამ არ შეჰქმნა აქამდისინ ისტორიული მეცნიერება, არ შეისწავლა თავის ქვეყნის ეტნოგრაფიული და ეკონომიური მდგომარეობა, ვინ არის მაშინ მოვალე შეგვივსოს ეს დანაკლისი და შეისწავლოს ეს ფრიად საჭირო მხარეები ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრებისა? თუ მართლა ჩვენ არ ვიცით ჩვენი წარსული ცხოვრება, ჩვენ არ გამოგვიკვლევი ჩვენი აწმყო მდგომარეობა, საჭიროა და აუცილებლად საჭიროა თუ არა, რომ ყოველი ჩვენი ღონე, ყოველი ჩვენი თავისუფალი დრო, ჩვენი სიცოცხლეც კი არ დავიშუროთ ამ ფრიად დიდი და დიახ შესანიშნავი საქმისათვის? **Nosce te ipsum!**—თქვა ბრძენმა. ჯერ შევისწავლოთ თავი ჩვენი, — გადავასხვაფერებთ ჩვენ. საზოგადოება არ დაადგა ამ გზას, ვალია თუ არა, სამღეთო ვალია თუ არა ახალ-გაზღობისა, იმ ახალ-გაზღობისა, რომელიც იღებს უმაღლესს განათლებას, ეწაფება გახურებული მეცნიერების შიგ სათავეში, ჰქმნას ის, რაც არა ჰქმნა, ან ვერ მოახერხა, ან ვერ შეიძლო მაშამ და პაპამ? არ ვიცით ისტორია, არ ვიცით ლიტერატურა და მისი ისტორია, არ დავიმყარებთ ეტნოგრაფიული და ეკონომიური მეცნიერება, — მაშ აქ რაღა კოდელი ნინოა საჭირო — ვისწავლოთ, ვიშრობოთ და დავამყაროთ. მეცნიერები ჩვენში სულ უცხოე-

ლები არიან თითქმის: ეს ბერეგო ეს რადეო, ეს ზაგურს-
 კიო და სხვ. ვინ რას ამბობს ამ პატივ-ცემულს სწავლუ-
 ლებზე, მაგრამ ჩვენ ჰავეს შეთვისების სიძნელეზედ ვლა-
 პარაკობთ და ფტიქრობთ, რომ თვით ქართველნი ახალ-
 გაზდანიც აქ გადაგვარების შემდეგ მანდ ვეღარ გამოდგე-
 ბიან ზოლმე. რუსულს და ლუხაბორულს ხარებს ჭირი და-
 ლიან ემტერება ჩვენში, მგონი.

ესრედ და ამ ნაირად ახალ-გაზრდობამ უნდა იდვას
 კისერზედ ის საქმე, რომელიც მას უანდერძა მამა-პაპამ.
 ჩვენი საზოგადოება ცდილობდა და დღესაც ცდილობს
 თავის-თავი შეისწავლოს, გაიცნოს ის კანონები, რომლებ-
 საც იგი თავის ცხოვრებაში ემორჩილება, რომ უკეთუ-
 რება აიცილინოს შემდეგში, მომავალის განჭვრეტა შეეძ-
 ლოს დაახლოვებით, მაგრამ ჟამთა-ვითარებამ, ბედ-ილ-
 ბალმა, განსხვავებითმა აღზრდამ და უცხოეთის გამხრწნელ
 სტრიქონების ძლიერმა გავლენამ ნება არ მისცეს შეე-
 სრულებინა თავისი მოვალეობა ხალხის და მამულის წი-
 ნაზე, აესრულებანა თავისი დანიშნულება ქვეყანაზე და
 მომავალი თაობისათვის გარდაეცა უფრო ადვილად შე-
 სასრულებელი საქმე, განათლებული ბედი და სიკეთით
 სავსე მომავალი. რაც ვერ შესძლო წინა-თაობამ, ის უნ-
 და შესძლოს, უნდა ეცალოს მაინც, რომ შესძლოს, მო-
 მავალმა, მოზარდმა, ახალმა თაობამ.

აბა ახლა გადავავლოთ თვალი ჩვენი სტუდენტობის
 მდგომარეობის სურათს, წარმოგვიდგენს თუ არა იგი ამ
 ნაირ მიმართულებას, მიდრეკილებას და ლტოლვილებას,
 ამ კითხვაზე, საუბედუროთ, დაბეჯითებით ვერ იტყვი ჭკუა-

ზოგმა ქართული ლაპარაკი აღარ იცის, ზოგი კითხვას ვერ ახერხებს, ზოგი სრულგებით არა ფიქრობს საქართველოზე და თავის ხალხზედ. ზოგს სტუდენტს—იურიტს რომ ჰკითხო რამე, მაგალითად ესთქვათ, სოლომონ ლენინზე, —იმერეთში რომ ლენინიძეები არიან, იმათზე მეკითხებო, გიპასუხებს; ან საქართველო 4 და 5 საუკუნეზედ მეტია, რაცა ცხოვრობსო!?!—რათ მიჩნევ ანტონ I-ზედ დასწერე სადისერტაციო თხზულებაო, — ეკითხება თურმე განცვიფრებით ერთი სასულიერო აკადემიაში კურს შესრულებული ახალ-გაზდა ერთს ქართულის მკოდნეს, —განა რა მოხელე იყო ისეთი, ანტონ კათალიკოზიო, რომ ღირდეს იმაზედ შრომაო, როდესაც მე მშვენიერი თემა მაქვს, მაგალითებრ **объ участіи разума въ дѣлѣ вѣры.**

ერთი დაფიქრდნენ ჩვენი მარჯვე პუბლიცისტები, განა ამ ნაირს დაფერფლილს ცეცხლს წყალი უნდა დაასხან? ჩვენ იმათზე აღარას ვამბობთ, რომელნიც მეცნიერების სახელით ქადაგებენ ვითომ და კანონიერებას პატარა ერების ჩაყლაპვისას დიდთა ერთაგან და დიდ პოლიტიკურს აღლომერატების სამართლიანობას აღიარებენ, ან იმათზე, ვისაც მსოფლიო წინასწარმეტყველად მიაჩნია თავის-თავი და ხეპრულად კოსმოპოლიტობს.

— **Тфу, какіе узкіе взгляды!** — გაიძახიან წამ-დაუწუმ ამ ნაირი ვაჟბატონები და ქალ-ბატონებიც, როცა ეროვნობაზედ ჩამოვარდება ლაპარაკი.

ღიახ, მახინჯები ბევრი არიან. გიხაროდეთ, პუბლიცისტებო, ესენი არც საქართველოზედ ფიქრობენ და არც მის შესწავლაზედ. მაგრამ ვაი რომ თქვენ მოწერი-

ლობასაც ვერ მისდევენ და სამშობლო ქვეყანას არ აცნობებენ რუსეთის მეცნიერებასთან, მის ეკონომიურს და სოციალურს მდგომარეობასთან!

თუმცა ეს ასეა, მაინც ჩვენ გვჯერა და გვრწამს, რომ სტუდენტობის რიგიანი წარმომადგენელი, სტუდენტობის უმრავლესობა, აღარ ფიქრობს ისე, როგორც ფიქრობდა ოდესმე; მე მწამს რომ სტუდენტობა საზოგადოთ აღარ ადგას თავის ქვეყნის შესახებ სამარცხვინო უმეცრების გზას და ეს ისეთი ნიშანია, რომელსაც გულის ძვრით და აღტაცებით უნდა ვეგვებოდეთ, თუ გვრწამს კიდევ ჩვენი ქვეყნის ბედი და ველით მის უმჯობეს მომავალს.

რათ მოხდა უგვარო მოვლენანი სტუდენტობის ცხოვრებაში და ამის მიზეზით **eo igso** თვით მოღვაწე, მოწინავე ახალ-გაზრდობაში, რა გვაწყევინა და რით შოგვწყვიტა განა გული ჩვენმა მშობელმა დედა-ქვეყანამ, რომ ასრე გამწყრალი უბღვეროდით და მის ღირს-შვილობას ეთაკილობდით, რად დაგვიანდა ის სანატრელი პირის მიბრუნება სამშობლო ქვეყნისაკენ, რა ტანჯვა და ბრძოლად დაუჯდა ეს ახალ-გაზრდობას და საზოგადოებას რამდენათ არის ამის დამნაშავე, — აი კითხვები, რომელნიც ჩვენ გულს გვიკლავენ და ზოგიერთა მათგანი დღეს გესურს გავხადოთ პირ-და-პირ საცნად საუბრისა მკითხველთან.

მათ ლლევას და შემეცნებას შეუდგებით ეხლავე და ვეცდებით, რამდენათაც ძალა და ღონე შეგვეწვია, რიგინათ გამოვკვანძოთ ჩვენი აზრი.

II

რომ დარბაისლებს არ ვაწყვეინოთ და საფუძვლიანები არ გაგვიჯავრდნენ, მოვეყვით თავიღამ გლახა ჭრიაშვილისაგით, დავიწყოთ **ab ovo**.

ყველაზედ უწინარეს უნდა მივაქციოთ განსაკუთრებითი ყურადღება იმ განსხვავებულს, აღმზრდელ წრეს, რომელშიაც ბედისაგან არის ჩაყენებული ჩვენი ახალი მოზარდი თაობა იმ თავიღამვე. საშინელი სურათი უნდა წარმოუდგეს ყოველს დაუმახინჯებელს კაცის გონებას! ექვსი და შვიდი წლიღამ სასწავლებელში მიცემული ახალგაზდა, ნორჩი გონების ბავშვი, გარდა ამისა, რომ არა ჩვეულებრივს უცხო მიდამოში ვარდება და ბევრს ძალას სთხოვს მისი შეთვისება, ერთი ორად და ერთი ათად იტანჯება უცხო ენაზე სწავლებით, მომეტებულს ნაწილად უცხო ტომის მასწავლებელთა გავლენის ქვეშ, თუგინდ კეთილ-სინილისიერნიც იყვნენ ეს უკანასკნელნი. მოწაფედ ჩარიცხვისათანავე იგი ეთხოვება მშობლიურს სფერას, ღვიძლ-ღედა-სტიქიონებს და ათას-ნაირი მიღეთის ხალხი, ათას-ნაირს ენაზე მოჯიყჯიყე ჭაბუკობა ეხვევა მას გარეშემო. ცხადია რა ნაირი გავლენა უნდა იქონიოს ამ უცხოეთის, ამ ბაბილონის გოდოლის მშენებელთ ენათა შერევამ, ჯერ გაუფურჩქნელს, ცნობიერებას მოკლებულს, ჯერ ისევ ძუძუ-მწოვარა ბავშვზედ. შემდეგ დაიწყება მისი სწავლის და გონების ვითომ ვარჯიშობა. სძლევს ბავშვი რუსულს ენას, ღრამმატიკას, გეოგრაფიას, ძველს ენებს, ისტორიას, მათემატიკას და სხვა ათას-ნაირს საგნებს, რომელიც ისწავლებიან რუ-

სულის დამხლოდ რუსულის ენის შემწევობით. ეთქვათ, რომელნიც უფრო ბედნიერი იყო, მიიღო ატტესტატიც, ეს ჰასაკში მოსვლის ნიშანი, და გაუდგა დამწიფებელი გონების, (ხშირად უფრო დამახინჯებულის,) პატრონი რუსეთის გზას, უმაღლესს სასწავლებლებში შესასვლელად. მარტო მადლიანი ნიჭის პატრონი და შეუმუსგრელი ხასიათის მქონენი იტა-ნენ მთელს იმ თან-და-თანითს გონებითს დახშობას, რომელსაც საშუალო სასწავლებელში განათლების მიღებას ეძახიან. როგორც მკითხველს კარგად მოეხსენება, მათი უმრავლესობა, ან გამოუდგარს, გონება დახშულს, კაცურს გრძობებს და იდეალებს მოკლებულს ჩინოენი კობას შეადგენს სხვადა-სხვა ჩინისა და ხარისხებისას, ან სამღვდლოებას, რომელსაც მერე ჩვენვე უჩივით, გლახს ტყავს აძრობენ, მთვრალეები დაეხეტებიან, ქართული არ იციან, სამღვთო წერილი არ ესმით, ქადაგება ვერ უთქვამთ, რუსულათაც ვეღარ ლაპარაკობენ და საზოგადოთ უმეცრებაში და ღორულს ცხოვრებაში ლიკლიკობენო.

უფრო ბედნიერი, როგორც წინითაც მოვიხსენეთ, ცოტანი არიან და ან ისინიც რაღანი არიან? ტანჯვის და წამების ბეჭდით აღბეჭდილნი. ვის არ უნახავს საუკეთესო ქართველი ღემნაწიელიც კი, რომელიც ქართულად აზრის გამოთქმას ვერ ახერხებს შინაურობაში და გონების ქარაფშუტობაც ისე ნათლად ატყვიას; ან საუკეთესო სემენარიელნი,—ეს საცოდავების შეილნი, ტანჯვის და ბრძოლის მუხრუჭში გამოვლებულნი, დაღალულნი უღრობით, მოქანცულნი და ხალის მოკლებულნი, დარბაისელნი „კონტნი და გეგელნი.“

მიემგზავრება ეს ბედნიერი ნაწილა ახალ-გაზრდობისა უმაღლეს სასწავლებელში. ბარბაროსულად დადგენილ აღზრდის სისტემას, რომლის მამაკედინებელს, გამომწერალს უგულობას აქ, რუსეთშიაც კი ასეთი საშინელი კვალი დაუტოვებია, არ წაუერთმეფია ახალ-გაზრდასათვის თავის-თავის იმედი. იმას კიდევ უღვივის გულში ნაპერწკალი კაცობისა, ექვებით შებურვილი და შავად მღელვარე ფიქრებით მოცული მიილტვის რუსეთში, რომ იქნებ ღმერთმა მიშველოს და კაცად ვიქცეო.

არცა სტუდენტობა, თუმცა, რასაკვირველია, ზოგი კუზიანისათვის სამარის მეტი გამასწორებელი აღარა არის რა.

მაგრამ აქ პატარა ხანს შევჩერდეთ და გამოვირკვიოთ, რას ვეძახით ჩვენ მშობლიურს სტიქიონებს და რა მნიშვნელობას ვაძლევთ მათ ახალ-გაზრდობის აღზრდაში. ეს იმიტომ არის საჭირო რომ უფრო ადვილი შესამეცნებელი და მისახვედრი იყვეს მკითხველისათვის ის მიმართულება, რომელსაც უნდა ადგეს ჩვენი სტუდენტობა თვით ძალთა—ძლებით, თვით გარემოებათა მეოხებით და არა ჩვენის, ან თქვენის ნებით და სურვილით, მკითხველო.

მშობლიურს სტიქიონებს ჩვენ კერძოდ დიდს მნიშვნელობას ვაძლევთ, მაგრამ ხათაბალა ის არის, რომ ეს ერთი იმ საგანთაგანია, რომლის წარმოდგენა უხეიროთა გვაქვს გამოხატული, მხოლოდ ვგრძნობთ კი ძლიერად. ისე რომ მეცნიერული ღლევა თითქო არ ეკარებაო ამ საგანს. მაგრამ, მაგიერად ღვიძლი სტიქიონების დედაძარღვს შეადგენს ენა, სარწმუნოება, თვით ქვეყნის ავ-

კარგიანობა და სხვ. ყველამ იცის ამ მხრივ მეცნიერებამ რაც გამოიკვლია, მაგრამ ჩვენ მეცნიერებას თავს დაენებებთ ახლა და ჩვენ აზრს გაკვრით წარმოუდგენთ მკითხველს იმდენად, რამდენათაც ეს საჭიროა, რომ უმთავრესი ჩვენი აზრი უფრო ცხადი იყოს.

ვიმეორებთ, მკითხველო, არ შეგაწუხებთ პედალოლიური ავტორიტეტების ჩამოთვლით და იმათ თხზულებათაგან ამონაკრები ციტატებით იმ უაღრეს მნიშვნელობაზედ, რომელიც აქვს დედა-ენას პირველ-დაწყებით სწავლებაში, სკოლის ორღანოვანობაში და დადგენაში. აქ მოვიხსენებთ, რომ სამღვთო უფლება დედა-ენაზე სწავლებისა ჩვენ უკვე ჩამოგვეერთვა და ჩვენი მწერლობის ბრძოლამ ვერა გააწყო რა ჯიუტი, აჯორებული სიკერპის წინააღმდეგ. იქ კი, სადაც ჩვენი ჭაბუკობა, მოზარდი თაობა ესრედ წოდებულს საშუალო განათლებას იღებს და მახინჯდება ყოველ-მხრივ უშვების და უგვანის აღზრდის სისტემით, ჩვენ ვერც კი გაგვიბედნია და თამამად არც კი მოგვითხოვნია, რომ სამშობლო ენა ისწავლებოდეს რიგიანად მაინც, როგორც საგანი, თუ არ იარაღი მთლად სწავლებისა, აღზრდისა, მეცნიერების შეძენისა და სალი ჰაზროვნობისა. საგნებად ირის იქ სხვათა შორის: 1) თეორია მეტყველებისა, რომლის შესაფენელად რუსული მწერლობა არის ნახმარი, როგორც მასალა. 2) ისტორია მწერლობისა, გინა ლიტერატურისა; აქაც აგრეთვე რუსეთის მოკლე ისტორიულს ცხოვრებაში გონებითი მონაღვაწევი ალუბ-მალუხი შეადგენს ახალგაზრდობის განვითარების იარაღს. იმას გინა კითხულობს, რომ что для немца здорова, — для русскаго — смерть! სი-

ქა აქვს საწყალოს ქართველს ჭაბუკობას გაგდებინებული უცხო ხალხის შემოქმედობითი სულის ნაწარმოებებით. რაში ექნაქება **былины, сказки, кирилицы, глаголицы** და სხვა ამნაირი იმ ახალ-გაზდას, რომელსაც აზრად არა აქვს ლინგვისტის და ორიენტალისტის მოხელოება. რაშია გამოსადეგი ვილაც დანილო ზატონიკის სიტყვა და თქმულობა მამაის პობოიშჩეზედ. ავილოთ თუნდ ისტორია. ეს დიდი იარაღი ახალ-გაზდობის ზნეობითი და გონებითი აღზრდისა ჩვენს საშუალო სასწავლებლებში მეთედს და მეთედს სარგებლობას ვერ იტანს თავის უგუნო დადგენილობით. ძალიან კეთილ-შობილური, ძალიან კაცური გრძობა აღეძრება განა ახალ-გაზდობას, როდესაც დაწვრილებით აზვირებენ მას **Мономоховичи** და **Олговичи**'-ს, **господинъ новгородъ**'-ისა და **вѣчевой колоколь**'ის ამბავს და საზოგადოთ იმ გაუგებარი ქსელის დავიდარაბას, რომელსაც **удѣлно—вѣчевой укладъ**'-ს ეძახიან!

რა ქმნას ახალ-გაზდა, კაცთ-მოყვარულმა, კეთილ-შობილური ლტოლვილებით სავსე გულმა? ვინ შეიყვაროს, ვის თანაუგრძნოს, რა შთაებეჭდოს გონებაში და გულში ამ მეორეთ მოსვლაში, რომლისაც ვერაფერი ვერ გაუგია, ვერაფერს ვერ მიმხვდარა და რომელშიაც ვერაფერი ნაცნობი და მშობლიური ვერ უპოვნია? რა ქნას, გეკითხებით, ბატონებო, იმ ახალ-გაზდამ, რომელსაც გული ხორცის ნაჭრად არ გადაქცევია, გრძობა კიდევ შეჩინა და გონებაც ჯერ არ დახშობია? სხვა-და-სხვა ნაირი გზა უჩნდება მას თვალ-წინ. ან ურიგდება ამ უსამართლობას და კაცის მაგივრად ხდება პირუტყვად და

მაშინად, უტყინოდება, ან შმაგდება მხეცივით, იჯავრებს მასწავლებლებს და სწავლას, მის საგვემლად და საწამლად მოგონებულს და ხდება ავაზაკად, გაეარდნილ თულად და აბრაგად, ან და, თუმც ეს სანატრელი მოვლენა იშვიათია, ახალ-გაზდა იტანჯება, წვალობს ჩუმად და თავის შინაგან არსებაში შემალული და დაყურყუმელავებული, მუდამ წარბ-შეკრული და გულ ჩახვეწილი და ჩათხრობილი, იკვლევს გზებს თავის ბედნიერებისას, კაცურ იდეალებს, და საზოგადოების სამსახურისთვის ძალ-ღონებს. იმის სიცოცხლე გადის მომეტებულად ფიქრში და ოცნებებში. იგონებს იგი თავის მშობლიურს წრეს, სოფელს, მოხუცებულებს და თავის გადიას, რომელნიც მას მოუთხრობდენ ცისკარ-ჭაბუკის ამბავს და სხვა, მდიდრულ, აზიური ფანტაზიის ნამოქმედარს და მძლავრი სულის შემოქმედების ნაწარმოებს, თვალ-წინ უდგებიან თავის მოხუცებული პაპა და სოფლის ჩაჩანაკი მამა-ბერნი და იმათგან ნაამბობი გმირი ერეკლეს ლაშქრობა, ეხატება გონებაში მისი ჯავრით სავსე მსაჯული ლეონიძე, მღვეი დავით აღმაშენებელი, ბრძენი თამარი, დიმიტრი თავ-დადებული მამულისათვის, რომლის ამბავი წიგნშიაც წაიკითხა მრისხანე ზედამხედველის იდუმალად და სულ ყველაფერი გაიგო, სუყველაფერი იმის გულს და გონებას ელაპარაკებოდა, სუყველაფერი იგრძნო, თვალები აეხილა.... მეტი ღონე არ არის აქ უნდა შევაჩეროთ კალამი, რადგან ჩვენ იქ ხელი არა გვაქვს, სადაც პოეტების სამეფო იწყება. შეეჩერდებით და მკითხველთან კი ბოდიშს მოვიხდით, თუ იგი ვერ მიხვდა კიდევ, რას ვეძახით ჩვენ მშობლიურს, ღვიძლს სტიქიონებს და რა გან-

სხვაეებითს მნიშვნელობას ვაძლევთ მათ ახალ-გაზღობის
 აღზრდაში.

რუსულს ლიტერატურაში არის იმის მაგალითები, როგორ სასტიკად და შეუბრალებლად ლანძღავდნენ და მასხარად იგდებდნენ უცხო ტომის პედალოლებს, რომელთაც ჰქონდათ შკოლა და აღზრდა ჩავარდნილი ხელში. ეს დაუფიქსარი დამამახინჯებელი რუსეთის ახალ-გაზღობის გონებისა იყვნენ ჯერ ნემეცები და მერე ჩეხები და სხვადა-სხვა სლავიანთა ტომის წარმომადგენელი. მოიგონეთ ნემეცი ვრალმანი ფონვიზინის კომედიაში და სხვა ლოთი ფრანცუზი გუვერნიორები და შეადარეთ ჩვენი პირველი შკოლის პირველ პედალოლებს ციციანოვის დროს; ამ სახელოვანს გმირებს ყარაულები ჰყავდათ მიჩენილნი რომ არ ემთერაღნათ! რასაკვირველია, გონიერული ნაწილი ლიტერატურისა ამისთანა მოვლინებებს გულ-გრილად ვერ შეხედავდა, გააფთრებული ებრძოდა და ამ ბრძოლის სუსტი ბანი დღესაც არ შემწყდარა გახეთებში. ჩვენ ამ პრეცედენტსაც რომ თავი დავანებოთ და მოვიგონოთ ამ ახლო-ხანის ამბავი ჩვენი შკოლის ჯერ რიგიანად გამოურკვეველი ისტორიიდან ამ საუკუნეში, ვნახავთ ერთს მოვლენას, რომელიც დაგვარწმუნებს, რომ თუშკა ციფირკინი ვრალმანზე მალლა არაფრითა სდგას, მაინც არჩევანზედ რომ მიდგეს საქმე, უპირატესობა ისევ ციფირკინს უნდა მიეცეს. ჩვენ მოკახსენებთ ერთს ამას-წინანდელს ჩვეულებაზედ, თავად-აზნაურების შეილების დასტა-დასტად გამომგზავრებაზედ, ყმაწვილობიდანვე რუსეთის უმაღლესს სასწავლებლებში და კორპუსებში. ეს საცოდავები, სრულიად უცხო სფერაში ჩავარდნილნი, სა-

შინლად მახინჯდებოდნენ და, სწავლის მაგიერად, გამო-
 ტყინებულნი ბრუნდებოდნენ სწავლის შემთავრებამდე.
 იშვიათი მათგანი ათავებდა იმ შკოლაში სწავლას, საცა
 იყო მიბარებული და ხდებოდა კაცად, თუ კი სკალოზუ-
 ბობა კაცობად ჩაითვლება ოდესმე. გარნა უმრავლესობა,
 იმათ გარდა, ვინც ავთ-მყოფობის მსხვერპლად ხდებოდა
 ჰაეის სიმკაცრისაგამო, ბრუნდებოდა შინ ტყინ გაყინუ-
 ლი, გალაყებული და გამორიცხულიც თანა, ვითომ და
 ბუნებითი უნიჭობისა გამო. ამით აიხსნება თითქმის
 ანდაზად გამხდარი ქართული თქმულება თერგ-დალეუ-
 ლებზედ: რუსეთში ახალ-გაზნდებს ტყინი ულაცდებათო.*)

III

მოკლედ მოუკრიბოთ თავი, რაცა ვთქვით. აღზრდა
 ახალ-გაზნდობისა საშინლად ცუდათ არის დადგენილი. მისი
 გზა და კვალი უგვანოა და არ შეეფერება საღის გონების მო-
 თხოვნილებას. შკოლიდამ გამოდევნილია სამშობლო ენა,
 სამშობლო ისტორია, დედა-ლიტერატურა და ახალ-გაზნდო-

*) აქ უნდა შევნიშნოთ, ჩვენდა სასიამოვნოთ, რომ თავად-აზნაუ-
 რობა მიხვდა ამ გარემოების მიზეზს და ენერგიულად შეუდგა წყარო-
 თა და ღონის-ძიებათა გამოძებნას საკუთარი ღიმნაზიის დაარსებისათვის.
 ვისურვოთ, რომ, რაც შეიძლება დროთი, განხორციელდებუღიყოს ეს
 გონივრული და ნაფიქრი და მთელს ქართველობას შეეწყოს ხელი ამ
 დიდი საქმისათვის.

ბა, მშობლიურს სტიქიონებს მოკლებული, მახინჯდება გონებით და ირყენება ზნეობით, ჰკარგავს ესტეტიკურს გრძნობას და მშობლიურის პოეზიითაც ველარ ტკბება. მცირე და საუკეთესო ნაწილი ახალ-გაზდობისა, რომლის გადაგვარება და გადაჯიშება ვერ მოახერხა ამ საშინელმა სისტემამ, ზე-მომადლებულ ნიჭთა წყალობით და მძლავრი სალი ინსტიტუტების მეოხებით, არ ჰკარგავს იმედს, არ იძაგებს მეცნიერებას და სწავლას, სცდილობს განაგრძოს სწავლა და მიიღტვის რუსეთში უმაღლეს სასწავლებლებში შესასვლელად. ჰასაკში მოსულ: და უკვე გონება დამწიფებული, გრძნობს და ცხადათ იღვენს გონების თვალთ, რომ ის გამოატარეს საშინელს ეკლიანს გზაზე. გრძნობს, რომ რალაც უნიადაგო ელემენტა შეადგენს რუსეთის სტუდენტობაში, რომელიც თავ-გამოდებული და ნამდვილს ნიადაგზედ დადგრობილი ბეჯითად უგდებს ყურს თავის სამშობლო ლიტერატურას, აკვირდება და სწავლობს, გარნა თავის სპეციალური საგნისა, მწერლობისაგან წამოყენებულს საგნებს თავის სამშობლო ქვეყნის საკეთილ-დღეოდ. ლიტერატურა და მეცნიერება, პროფესორთა კათებრებიდამ მოწვიმარი, ერთად ხელი ხელს ჩაკიდებულნი, აცხოველებენ მის სულს, აძლევენ მას ენერჯიას და ცხადათ უხატავენ გონების წინ იმ პრობლემებს, რომელნიც მისგან სამშობლომ უნდა გაარკვიოს და განახორციელოს. ყოველ-გვარი მეცნიერება დედა ნიადაგზე დადგენილი, მაღალი პატრიოტული, კეთილ-მობილური მწერლობა, მრავალი გამოჩენილნი მწერალნი და ლიტერატორნი, თვით თავისივე ამხანაგობა უადვილებენ მას თავისი საყვარელი ხალხის და სამ-

შობლო ქვეყნის ღირს შვილად ვახდომას, ხალხის სატკივრების შესწავლას და მათ მოსარჩენად წამლის გამოძებნას.

რასაკვირველია, მკითხველო, ეხლა დრო არ არის და არც შეგვიძლიან ჩვენ კერძოდ დაგიხატოთ ის მედიდური სურათი, რომელსაც აქ წარმოადგენს საზოგადოთ გონების მოძრაობა და გაუკეთესობის გზაზე ძლევა-მოსილი წინ-სვლა რუსეთის მეცნიერებისა და მწერლობისა. ჩვენ კი არა, თვით გამოჩენილის პოეტის კალამიც კი შეჩერდებოდა ამ უდიდესი სახელმწიფოს განათლებული საზოგადოების განვითარების სურათის დახატვაზე. ამოდენა უნივერსიტეტნი და საზოგადოთ მაღალნი სასწავლებელნი, როგორც ჭიანჭელის სოროები, ისე გატენილნი სტუდენტებით, ამოდენა ჟურნალ-გაზეთობა, რომლის თანამშრომლებს, საცა კი გაივლი ფეხს წამოაჭკრავ, ამოდენა პროფესორნი, რომელნიც მეცნიერების უკანასკნელს სიტყვას ღაღადებენ კათებრებიდამ, როგორც გინდა სთქვით, და რუსეთის სტუდენტობისათვის ისეთს სფერას შეადგენს, სადაც ღიან თაე-გამოდებული ხარ, მდევურს ძალას გრძნობ და ორსინის გამოგონებას ღიან აჭარბებენ მღვდლის-შვილური ჭკუითაც კი. *) რახმეტოვები

*) ჩვენ ღეჭია-პატრიოტებს სასაცილოდ არ ჭყოფნიოთ ის მსოფლიო ფაქტი, რომ წინ-სვლისათვის *conditio sine qua non*-ს შეადგენს დაბალი-წოდებათაგან გამოწვევა მოღვაწეთა ძალთა. ეცუობა აღსასრულის დღესა გრძნობენ და იმიტომ შესჯავრებიათ ღიაკვები და ღიაკვური პერიოდი დაუკერიათ პირზე. ნუ შეგშინებიათ, თქვე გლანებო. «უგანგებოდ ვერას გიზმენ, შეცაგებან ხმელთა სპანი!»

ნათქვამი მიძღვნი ილია-გვამისათვის მან მღვდელთაგან.

ტყუელი კი არ არის, ან სტაუროვები და კარამანოვე-
ბი უქმი ფანტაზიის გამოგონილნი კი არ გახლავთ აქაურს
ლიტერატურაში!

რა ადგილი უჭირავს ჩვენს სტუდენტობას და რა
გზას უნდა დაადგეს იგი ამ განსხვავებითს მდგომარეობა-
ში? ჩვენის აზრით აქ ორი გზა არის: ან ჩვენმა სტუდენ-
ტობამ აიღოს ხელი თავის სამშობლო ქვეყანაზედ, შე-
უერთდეს რუსეთის სტუდენტობას სულით და გულით,
დაჰკარგოს თვისება თვისი და განსაკუთრებითი სულიერი
სახე, გაუერთოს სიხარული და სევდა რუსეთის ახალ-
გაზღობას: იტანჯებოდეს იმით, რითაც იგი იტანჯება და
უხაროდეს ის, რაც მას ახარებს; ან და განსდგეს განზედ
მისგან, განსდგეს როგორც მიუდგომელი დამკვირვებე-
ლი და შემსწავლელი უცხო ცხოვრებისა, უცხო მოვლე-
ნათა და აკვირდებოდეს მათ იმდენათ, რამდენათაც ეს
საჭიროა თავის ხალხის ცხოვრების შესასწავლებლად.
ორში ერთი: ან შეერთდეს რუსეთის ახალგაზღობასთან
და სწიონ ერთი ჭაპანი, ან შეადგინოს თავის საკუთარი
წრე, რომელსაც თავის საკუთარი ინტერესები ექმნება,
თავის ცხარე, გულის-დამწველი საქმეები და მისთვის კე-
თილ სენინდისიერი მზადებანი, როგორც ეროვნობის
წარმომადგენელს ჯგუფს, მის ხორცს ხორცთაგან და
ძვალს ძვალთაგან. ზოგნი ამ ორს გზის შუა საშუალო
გზას პოულობენ. შეიძლება ძალთა-მძლეობით ეს გზა
შეესაბამებოდეს ეხლანდელს ჩვენს დროებითს მდგომარე-
ობას, მაგრამ საბოლოოდ, საშვილი-შვილოდ რომ ვილა-
პარაკოთ, ჩვენი უღრმესი რწმენაა, რომ ჩვენ ხათრის-
თვის აღარა გვცხებლა, თუ ძალადობა არ იქნება და მით

უკეთეს მსხვერპლის მიტანა აღარვისთვის არ შეგვიძლიან.

ახლა ზოგი იტყვის, თუმცა დაგვეთანხმდნენ ჩვენ მიერ გამოთქმულს აზრზედ, რომ ეგრეთი მიმართულება და საზოგადოთ საქმის წაყვანა, როცა მოზარდი თაობიდან დაიწყებთ მაშინ მოხდებოდა და ეხლა კი რაღა დროსიაო. არ აეხირდებით ამანედ, მაგრამ ერთს კი ვიტყვი, რომ ისტორია როდესაც შეიქნების, ჩვენ აღარ გვიცდის და უკვე განუხიზლებული ცნობიერნაც დაკმაყოფილებას თხოულობს და რა ნება გვაქვს ჩვენ, ვინ მოგვცა უფლება, რომ ახალ-გაზღობას ჩაეკვლევინოთ სურვილი, მივაწოდოთ ქვა, როდესაც პურს მოგვთხოვს?

ღიან, **лучше поздно, чем никогда**—ამბობს რუსული ანდაზა. ახალ-გაზღობა, თუმცა გვიან, მაგრამ საშინელის ძალით, საშინელის ვატაცებით, რომელიც ახალ-გაზღობის ხვედრი ყოფილა ყოველგან და არის ეხლაც, რასაკვირველია, აღარ იცდის და დაადგება მეორე გზას. მის წინააღმდეგ „დროებით შემთხვევითი პუბლიცისტები კი არა, ამოღებული ხანჯალიც ვერას გააწყობს, როგორც გვარწმუნებს მრავალი მაგალითები მთელი მსოფლიო ისტორიიდან. სამშობლოს სიშორე, რუსეთის ახალგაზღობის შემთხვევითი კაი მდგომარეობა, უფრო უძლიერებს ეროვნობის გრძნობებს და, როგორც ყოველიფერი, რაც ძალათი და განზრახულ აზრით დახშული ყოფილა, ან მარტო ოღნაე უბჭუტნია, ხელ-ახლად უაღრესის ძალით, ელვა-ჭექით იჩენს თავს. ამას ემატება ამ გრძნობების კანონიერება ისეთის სიმტკიცით აღიარებული თანამედროვე

რინ შე ანდში რა ანთულოებ ლა კლეტეგგ რილე პიერო

საზოგადოებრივი მეცნიერებისაგან. *) რუსეთისვე პროფესორები, რომელნიც, რასაკვირველია, არ მალავენ ამ ეროვნობაზედ სწავლის უკანასკნელს სიტყვას, ამთავრებენ საქმეს, აგვირგვინებენ იმ ტურთა, მაგრამ ჯერ ისევ ოცნებითს შენობას, რომლის საძირკველის ჩაყრა ხელმეორედ, დიან სასიკაძულოდ, თანამედროვე ქართველ ახალგაზდობას ხედა წილად.

როგორ უნდა მოხერხდეს მეორე გზაზე სიარული? ერთხელვე საჭიროა პრინციპიალურად გადაწყდეს კითხვა. ჩვენ წერილის თავშივე გამოვთქვით ის აზრი, რომ საჭიროა და აუცილებლად საჭიროა ჩვენის ქვეყნის შესწავლა და დამყარება ისტორიული, ეთნოგრაფიული და ეკონომიური მეცნიერებისა ჩვენში გამოვთქვით. რომ ესევე არის პირ-დაპირი მოვალეობა იმ ახალგაზდობისა, რომელიც უშალღესს განათლებას იღებს რუსეთის სხვა-და სხვა ქალაქებში. ის გარემოება, რომ ახალ-გაზდობა რუსეთის ქალაქებში იღებს ამ განათლებას, რასაკვირველია, შემთხვევითი ფაქტია. ხვალ და ზევ შეიძლება იგივე განათლება ეძლეოდეს მას ევროპიის სხვა-და-სხვა ქალაქებში ან და თვით ჩვენსავე ქვეყანაში. ამით, ცხადია, საქმე არ უნდა შეიცვალოს. მოვალეობა მოვალეობად უნდა რჩებოდეს, თუ იგი მოვალეობა შემთხვევითს გარემოებათაგან კი არ არის გამოყვანილი, არამედ მკაცრად დადგენილია და მეცნიერულად გამოკვლეული. თუ ეს ასეა, მაშინ ზოგიერთა ვაჟ-ბატონების გამოგონილი

*) იხილე თხზულება ამ საგანზე ს. პ. ბ. პროფესორის ა. გრა-
დოსკისა: Национальный вопрос въ исторіи и литературѣ.

მოვალეობა ახალ-გაზღობის შესახებ, ჰკარგავს ყოველს ძალას და არაეისტვის მნიშვნელობა არ უნდა ჰქონდეს.

ჩვენი განზრახვა მხოლოდ თეორეტიკულად გამოვიყვანოთ ჩვენი უმთავრესი აზრი და პრინციპიალურად ვაღვიაროთ იგი, გარნა, რაც შეეხება პრაქტიკულ მოსაზრებათა, რომელნიც მოუხერხებელია კაცმა წინასწარვე რიგიანად განსაჯოს, ეს სრულიად თვით სტუდენტობის და ახალ-გაზღობის საქმეა, თუმც მწერლობას, რასაკვირველია, აქაც შეუძლიან დაეხმაროს კრიტიკული განხილვით და ღღევით რომელიმე წარმოგზავნილი და გამოქვეყნებული პროგრამისა, თუ პროექტის შესახებ.

რალა ბევრი ჩიხინი უნდა, რომ თვით საქმე ფრიად-და-ფრიად ძნელია, საჭიროა მედგარი თავ-გამომეტებული შრომა და ჯაფა, მაგრამ მეტი რა ღონეა. არა ნაირი საშვილი-შვილო საქმე არ გაკეთებულა ადვილად. მაინც სიძნელეზე ლაპარაკი მეტილაა. სიძნელე რა საბუთია მოვალეობის აუხრულებლობისათვის? მეომრისთვის ძნელია ბრძოლის ველზედ სისხლის დაღვრა სამშობლო ქვეყნისათვის, მაგრამ სიძნელეზე ლაპარაკი იქ სიჭკვიანე აღარ არის.

რაც ვყოფილვართ, ის აღარ ვართ,

რაც ვართ, ის ნუღარ ვიქმნებით...

დემოკრტი გვიხსნის, თუ შვილთ მაინც გზათ და ხადათ გაგვადებით.

მართლაც მეტი გულ-ქვაობა გინდათ! ჩვენსავე სიტყვით ვაღვიარებთ, რომ არც ერთი მეცნიერული წიგ-

ნი არ არის, რომელიც ჩვენი ცხოვრების რომელსამე მხარეს შეეხებოდესო და იმ დროსვე ურჩევთ ახალგაზღობას კორრესპონდენტობას (რუსეთიღამ. *) რატომ არ არის, ბატონებო, არც ერთი მეცნიერული წიგნი, რომელიც ჩვენი ცხოვრების რომლისამე მხარეს იკვლევდეს? რატომ არ არიან მეცნიერი ქართველები, რომელნიც ეტნოგრაფიულს და ისტორიულს და სხვა ათას-ნაირს თხუზულებათა სწერდნენ ჩვენს ქვეყანაში, მაგ ცოცხალს კაცობრიობის მუხეუმში, როგორც მეცნიერი ეძახიან საზოგადოთ კავკასს, და იმ აუარებელის მასალით, რომელიც აუარებელს სწავლულს გაათქმევიანებს სახელს მთელს ევროპაში, აღტაცებაში შოდინ და უკვირთ ჩვენი გულგრილობა და უმეცრება ჩვენის ქვეყნისა?

დაფიქრდით, ბატონებო, კარგად და თქვენვე დამეთანხმდებით, რომ იმისთანა ექიმების ბრალია, რომელთაც ტვინის შეწუხება ეძნელებათ და რაც ენაზედ მოადგებათ იმ ნაირს რეცეპტებს მოუწერენ ახალგაზღობას. გვეყო, ბატონებო, გვეყო უმეცრება ჩვენი თავისა და ვითარებისა, ჩვენი ქვეყნისა და ჩვენი ხალხისა, მაშინ როდ-

*) აქ უნდა შევნიშნოთ, რომ სცდებიან ისინი, რომელნიც ამცვიც ბენ, ვითომ არც ერთი წიგნი არ არის, მეცნიერულად დაწერილი, რომელიც ჩვენის ცხოვრების რომლისამე მხარეს შეეხებოდესო. ეს წარმოსდგება მატომ, რომ ახლად გამომხატარნი გპირნი ლიტერატურულს საზოგადოებე სრულიად არ ფიქრობენ წინათვე იმ ქვეყანაზე, რომლისათვისაც ლიტერატორობა უნდათ და უმეცარნი არიან ყველა იმის, რაც ჩვენ ქვეყანას შეეხება: ისილე, მაგ. კატალოგი მინსაროვისა *Bibliographia Caucasica et trons Caucasica* ს. 3. ბ. საქიროს სიბლიოთეკა № 2116. იმ ნაშრომსა დასაძინებულს სიბლიოთეკაში ავტ.

თავიღგან თუ ბოლოღგან?

„ქართლი ქმნა ათინანი“, როგორც იტყვის ანტონ კათალიკოზი. ოდესმე, როცა უფრო მოცლით ვიქნებით, დალაგებით მოვილაპარაკებთ იმ მიზეზებზე, რომელთაც გამოიწვიეს ცხოვრებაში და ლიტერატურაში მოხსენებული ბრძოლა ძველებსა და ახლებს შორის, მოსპვის სასურველი ნდობა და სულიერი კავშირი მათ შორის, ახლა კი სხვათა-შორის შევეხებით ამ დიდათ საინტერესო და მძიმე საგანს ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრებისას. ეს მოვლენა რომ მართო იმით ახსნას ვინმემ, რომ ძველს და ახალთაობას შორის საზოგადოთ ნდობა შეწყვეულია, — შეცდომა იქნება და ცალ-ყბივი მსჯელობა. მიზეზნი უფრო ღრმად უნდა მოიძებნონ. ჩვენის აზრით, ერთი ამ მიზეზთაგანია და კინაღამ მხოლოდობითიც ის, რომ ახლგაზღობა უცხოეთში წრეს გადადიოდა და ჰნებდებოდა უჯიშო გადაგვარებას და გადაჯიშებას. მოვიგონოთ, როგორ იზრდებოდა ჩვენი ყმაწვილ-კაცობა რუსეთში და საფრანგეთში და გაკვრით განმარტოთ ჩვენი აზრი. ნამდვილის ქართველური გულ-ახდილობით ეძლეოდა მისი დასი უცხოეთის ცხოვრების ტალღას და ეს უცხოეთი, როგორც უფრო განვითარებული და მაღალი კულტურის პატრონი, რასაკვირველია, პირველ-ხანებიდამვე იმონებდა ამ აღმოსავლეთის ბავშვებს და მიდიოდა ფულები არა თუ მართო სწავლაზედ, არამედ ათას წერილიმანს კმაყოფილებაზედ, რომელსაც მართო ევროპაში შეხვდება კაცი. გვეცლებოდნენ ხელიღგან სისხლი და ხორცი, ოფლი და ღვაწლი, საკუთარი ჩვენი შვილები, რომელთაც არანაირი ფესვები არა ჰქონდათ განდგმული სამშობლო მა-

მულის ნიადაგში, არც თუ აღზრდის შემწეობით, არც ლიტერატურის (ცისკარი) ღონიერი ეროვნული მიმართულებით და არც მამა-პაპის გარდმონაცემი ტრადიციებით, რადგან მათაც (მამა-პაპას) მხნედ ვერ ეჭირათ ხელში ეს დიადი იარაღი გადაგვარების წინააღმდეგ. ამ ნაირს ახალგაზდობას, რასაკვირველია, საითაც ქარი შემოაუბერავდა, იქით გაიტაცებდა. როცა ბატონ-ყმურს და ჯერ რეფორმების სხივით გაუნათლებელს რუსეთში ყოველ კეთილ-შობილურს, კაცთ-მოყვარებთს გრძნობას ეძინა, როცა ხალხი, თითქო ბუნაგში დაბინავებული დათვიაო, ჯაჭვებით შებორკილი, ილოკავდა თავის თათებს, ერთის სიტყვით, გაუნათლებელი წყვდიადი გადაჰკვროდა ამ უხარ-მაზარ სახელმწიფოს, მაშინ ცხადია, რა ნაირი განათლებით ჩამოვიდოდნენ მანდ ჩვენი ყმაწვილ-კაცები, აქ სასწავლებლად გამოგზავნილნი. მაგრამ აი, ყირიმის კამპანიის შემდეგ, ნელ-ნელა ამოდის მზე და ირღვევა განუსაზღვრელი წყვდიადი. იბადება რეფორმატორული და გუმანური მოძრაობა, რომელსაც მე-60 წელთ მოძრაობას ეძახიან. როგორ გგონია, რას აკეთებდნენ მაშინ ჩვენი ყმაწვილ-გაცები აქ? ოჰ, ღმერთო, რა ღობე-ყორეს არ აწყდებოდნენ!*) უფრო კი ქეიფობდნენ, იხარებდნენ და იშვებდნენ ამ მოძრაობით და რიგიანად ვერც კი შეიგნეს დიდი მნიშვნელობა იმ ისტორიული მომენტისა, რომლის ნაყოფითაც უნდა ესარგებლნა ჩვენს ქვეყანას და რომლებსაც შემდეგ მოჰყვა რეაქცია, დღესაც არ შემწყდარი მმართვე-

*) იხ. სტუდენტობის პირველი დრო. საახალწლო. თხუზულება ნ. ნიკოლაძისა. წიგნი ილუსტრირებული რედაქციის მიერ იბეჭედა ავტ.

ლობის მხრივ. უკეთესი მათგანნი ზეპირობდნენ და სწავლობდნენ აქაურს პოეტებს და პუბლიცისტებს, ჰყლავდნენ უმად სოფრემენნიკის ნომრებს და მერე, რომ გადმოვიდოდნენ მანდ, მაშინ, რასაკვირველია, როგორც ორდანიული შედეგი, რომელიც ერთი და იგივეა ერთისა და იმავე მიზეზის მოქმედობის დროს, ობლომობდნენ, რუდინობდნენ, ბაზაროვობდნენ, შჩიგსოვის უეზდის გამლეტების მაგივრად ჩვენ დაგვებადნენ გამლეტები ქართულ ყაიდაზე. მაშინ აგვიშენდა ჩვენ ოჯახი და მაშინ გაეხდით ჩვენ დოვლათ-ყუშები. ქართველი გამლეტები! გამლეტები იქ სადაც ტარიელი და აფთანდილის ტიპნი ხალხის სულის კუთვნილებად შექმნილან. მაშინ დაიწყოთ თამაშა! მოხდა, თუ არ ესცლებით, რუსთაველსაც, ანტონ კათალიკოზსაც, გრ. ორბელიანსაც და წამებულს ი. კერესელიძესაც. ესევე მოხდა, ცოტა შემდეგ, საფრანგეთის სრული ვავლენის ქვეშ—აღზრდილ ყმაწვილ-კაცების დატაზედ, რასაკვირველია, ცოტა გადასხვაფერებით. ჩვენ იმათზე აღარას არ ვამბობთ, რომელიც ვერ იტანდნენ ამ ახირებულს მოდიფიკაციის პროცესს და უტვინოვდებოდნენ. რაზმები ტვინ-თხელაძეებისა ჯერაც არ შეთხელებულან და კიდევ ბევრს შეხვდებით შესაცოდავათ დამახინჯებულს ამ ნაირს სხვის ქერქში და ტანსაცმელში კოხტაობისას. თვით უკეთესნი წარმომადგენელნი იმ დროისა, ისინიც კი დღესაც ვერ ჩავარდნილან თავიანთ ქერქში, ნამდვილს კალაპოტში. ერთი ჩინებულთაგანი ჩვენი პოეტი ამ უკანასკნელს ხანებში ძლივს დაადგა ეროვნობის გზას, თუმცა სალი, პოეტური მგრძნობიარე ინსტიტუტებით მუდამ გრძნობდა ამ გზის უკეთესობას.

მუდამ ერეოდა მას ნახტომი ორნაირს მოძრაობის
გავლენის ქვეშ. მთელი იმისი პოეტური მოღვაწეობა
ეროვნულ და ზოგად-ჰუმანურ — კოსმოპოლიტიურს
ლტოლვილებათა შორის გადაძლევე-გადმოძლევაა, ვი-
მეორებ, ამ უკანასკნელს დრომდე, როცა იგი მტკიცედ
დაადგა პირველს გზას. ამ გარემოებაშია მიზეზი, რომ
უეჭველმა მისმა, დიან ზე-მომადლებულმა ნიჭმა ვერ შე-
ჰქმნა აქნობამდის შესანიშნავი ეროვნული ნაწარმოები,
და დღესაც ისტორია-ლიტერატურულს კრიტიკას, ვე-
ჭობთ, თუ ნება ექმნება ჩარიცხოს იგი ეროვნულ პოე-
ტად, ერის სულად და გულად. და აჰა ნიჭი მისი კი
უკვე გადიხარა დასავლეთისკენ. ესეთივე საქმე დაემართა
დიან ნიჭიერს და პუბლიცისტად დაბადებულს ჩვენ საუკე-
თესო მწერალს უ. ნ. ნიკოლაძეს. აქ ერთი არაკი მაგონ-
დება მეგრელების ცხოვრებიდამ:

— როცა თურმე მივიდა სამეგრელოში ანდრია მოცი-
ქული, — მიამბობდა ერთი ტიპიური იმერელი, — მეგრე-
ლებმა ძალიან აითვალწუნეს და უნდოთ უცქეროდნენ,
მაგრამ ანდრიამ მალე მოიგო იმათი გული და საყვარე-
ლი კაცი გახდა მათთვის. დაიწყო თურმე, ბატონო, ცხე-
ნების პარვა და მეგრული „ჭყურთული“, შეითვისა საზო-
გადოთ იმათი ზნე-ჩვეულებანი და ყველას შეაყვარა თა-
ვი. როცა დახედა რომ ახლა ჩემი საქმე კარგად არისო,
მაშინ მოჰყვა ქრისტეს მცნების ქადაგებას. მეგრელებმა
იწამეს ქრისტე და იმის ხელმძღვანელობით აიშენეს სა-
ყდრები და დაიყენეს მღვდელ-ღიაკვნები. — მართალია, ჩე-
ნი ხალხი ანდაზითაც გვეუბნება ამასვე, მაგრამ, ჩვენ და
საუბედუროთ, ანდაზით და არაკებით მცხოვრებელი ხალ-

ხი ჩვენ ველოურად მიგვაჩნია და იმის სურვილებს მალ-ლიდგან დავსცქერით და ცხვირს მალლა ვიწვეთ. ამ ნაი-რად ძნელი მოსაგვარებელი ხდება მისი მოწინავე საზო-გადოებისათვის მისი ხელ-მძღვანელობა. რამდენჯერ შე-ებრძოლა სასტიკად და ენერგიულად ზემოთ მოხსენებუ-ლი, ნიჭიერი მწერალი ხალხის უმეცრებას და ველოურო-ბას, რომელიც მაინცა-და-მაინც საეჭვოა შემდეგ თითქ-მის ორი-ათ-ასი წლის ისტორიული ცხოვრებისა და კულ-ტურისა, და, რამდენჯერაც უფრო თავ-განწირული და შესვენებული მიადგებოდა, იმდენი უფრო ჯიუტი წინააღმ-დეგობა ხედებოდა, ან და უარესი გულ-გრილობა, ყუ-რის მოყრუება. რამდენჯერ დასდო იარაღი და რამდენ-ჯერ უაღრესის სიმამაცით მიადგა იერიშით ამ გულ-გრი-ლობას, მაგრამ ყოველთვის პასუხი ერთი-და-იგივე იყო. გამწარებული მიივლტოდა იგი მწერალი ქანც მიწყვეტი-ლი და ღონე მიხდილი სადმე სხვაგან თავისუფლათ ამო-სუნთქვისათვის და, შემდეგ შესვენებისა, ხელ-ახლად იე-რიშების განახლებისათვის. მიივლტოდა მებრძოლი და მწარედ, ამაყად ეუბნებოდა ხომალდს:

Вези меня куда-нибудь,

Лишь не къ землѣ родной!...

აი ფაქტი საკმუნვარო და დასაღონებელი, უგბილ-თათვის დიან შესამეცნებელი და შესასმენელი!!... რა იყო მიზეზი ამ სამწუხარო მოვლენისა მოკლეს მოკრით? ის რომ მათი მთის მწვერვალებამდი ასული ევ-როპიული განათლება არ იყო დაფუძნებული და დამყარე-ბული მშობლიურს ნიადაგზე, ე. ი. იმ განათლებას არ ჰქონდა საფუძვლად სამშობლო ქვეყნის და ხალხის შე-

სწავლა, მისი წარსული ისტორიული ცხოვრებისა ვრცლად და თანა-მედროესი ეტნოგრაფიულად, ეკონომიურად, სოციალურად და სადაურადაც ვნებავსთ. მოღვაწე ახალ-გაზღობამ სუყველაფერი იცოდა, თვინიერ თავის სამშობლოსი და ქვეყნისა. ეს ისეთი უბედურება იყო ჩვენ თავს, რომ მარტო ბრძემები თუ ვერა ხედავენ და ვერ გრძნობენ მის საშინელს ნაწყვეტებს დღესაც. და აი ამისთანა თვალვებ-ახვეული ხალხი გამოდის და ამტკიცებს ძალად დადგენილს წეს-წყობილობის სამართლიანობას, კანონიერად ხდის იმ მოვლენას, რომელიც არის საშინელი ანორმალური, უკანონო და ღრმად საწყენი და შესაძრწუნებელი. ნურავინ იტყვის, რომ ბოროტების ასახოცად დრო არ მოსულაო, ჯერ-ჯერობით თავი არ უნდა ავიტკიოთო, ან-და რა ქნას იმ ახალ-გაზღობამ, რომელიც ცუდ გარემოებაშია ჩაყენებული ძალა-უნებურად ისტორიული შეცოდების გამოისობითო, მეტი რა ჩიროა აქვს, რომ მარტო ევროპიულს განათლებას არ მისდიოსო? — რასაკვირველია, უნდა განაგრძონ თავიანთი საქმე და რომ სასარგებლოა ეს საქმე, უნდა მწერლობითი მოღვაწეობითაც აჩვენონ ქვეყანას თავისი სიფარსაგე და გამოსადევობა. ჭიან ჩირითაც არ ვიყიდით ჩვენ ამ გამოსადევობას, თუნდა ნივთაც გადაქცეულს. ორში ერთი უნდა გახდეს იმ ეაქ-ბატონებს რომ გაუგონოს კაცმა: ან ადვილი სტატიების წერა რუსეთზედ, საზოგადოთ მის ცხოვრების მოვლენაებზედ და სოციალურ (ძან მაგარი სიტყვა კია) მდგომარეობაზედ ისე, გაკვრით, ფელეტონურად, ნაწყვეტ-ნაწყვეტად: სად რა გაიგონე, სად რას მოჰკარ ყური, სად რა წაიკითხე გაზეთების ხროვაში რომ

იჯექი, ან და დარბაისლურად, გულ-დასმით, სურიოზულად უნდა მოხდეს შესწავლა რამე საგნისა, რუსეთის, თუ ევროპის ცხოვრებიდამ, დამორჩილება მის (საგნის) ლიტერატურისა და მხოლოდ მაშინ გამოვა ნაყოფიერი შრომა. გარდა იმისა, რომ ამას შრომა და დრო უნდა, რომელიც არა აქვს ახალ-გაზდას, შებოჭვილს სპეციალურის საგნებით, რათ უნდა ღირდეს შრომა, დაწერილი ჩვენი საზოგადოებისათვის, რომელსაც ავტორი არ იცნობდა და რომლის მოთხენილებანიც რიგიანად შესწავლილნი არ ჰქონდა, იმ ქვეყნისათვის, რომლის შესახებ საგანი თხზულებისა სრულებით არ არის გამორკვეული. ელირება შრომად, მაგალითად რომ ესთქვათ, თუნდ იანსონის სტატისტიკაზედ რომ მიეცეს საფუძელიანი ანგარიში ჩვენს მკითხველს, თუ ამ ანგარიშში ჩვენი ქვეყნის მეურნეობითი მდგომარეობა და სტატისტიკურად გამოუკვლევლობა არ იქნება ნაჩვენები, თუ გლეხების ნადელებზე და საზოგადოთ მიწის მფლობელობაზედ ჩვენში თითქმის იანსონზე მეტი არაფრით არ ეცოდინება სტატიის ავტორს—ახალ-გაზდას. პირველ შემთხვევაში მწერალი დაწერილმანდება, გაფელეტონისტდება და შეიძლება თავის დღეში ფელეტონისტობაზე მალლა აღარ წავიდეს და მალეც ჩაკედეს, როგორც მწერლობითი მოღვაწე. მეორე შემთხვევაში—საზოგადოებას არა მიეცხობა-რა და გულ-გრილობა იქნება პასუხი მისი კითხვისინიღისიერი, მაგრამ ჰაერში მცხოვრებლებისათვის დაწერილი შრომისათვის. არა, თუ ღმერთი გრწამთ, გვითხარით, ეხლანდელს დროში მოგვიცლია იმ ნაირი შრომათათვის, რომელთაც დიახ სათვალჩინო კავშირი არა აქვთ

ჩვენს ცხოვრებასთან? იმაზედ აღარას არ ვამბობთ, თუ ეს წყლის ნაყვა რომ ახალ-გაზღობას დაედოს კისერზედ და მას მოეხვიოს თავზედ, თუნდ როგორც მცირე მოვალეობათაგანი, რა საშინელს პასუხის გებაში ექმნებით მიცემული იმის მომავალის ბედისათვის.

— მაშ როგორ უნდა მოხერხდეს საქმე? იკითხავეთ. ნუ თუ ახალ-გაზღობის იმ ნაწილს, რომელსაც რუსეთის სხვა-და-სხვა ქალაქებში მოუყრია თავი, არ შეუძლიან დაეხმაროს თავის ქვეყანას სტუდენტობის დროს და თუ შეუძლიან როგორ და რა ნაირად? —

აქარებით სოფელი არავის მოუჭამია. სტუდენტობის დროს დაეხმარება ახალ-გაზღობა თავის ქვეყანას, თუ სტუდენტობას რომ მორჩება, ეს ისეთი კითხვაა, რომელსაც მოუთმენელი და ვატაცებული ქაბუკი მისცემს თავის-თავს. სრული შეცდომაა კითხვის ამ ნაირად დადგენა და საქმეც სრულიად იმაში არ არის, რომ ოთხი წლის განმავლობაში სთხოვდენ ახალ-გაზღობას, გინდა თუ არა დაეხმარეო საზოგადოებას. ოთხს წელიწადს, თუ ახალ-გაზღამ სასურველს მიმართულებას არ უღალატა, ეცადა და წიადაგი მოიშადა ფეხ-მოსამაგრებლად სამშობლო ლიტერატურის, არა თუ ყურის გდებით, არამედ შესწავლით, გამოუტოვებლად ჩვენი კლასიკური ლიტერატურის ნაწარმოებისა, და საზოგადოდ სამშობლო ქვეყნის შესწავლით, რამდენათაც კი ეს შესაძლებელია შორილამ დიან საკმაო მასალისათვის; თუ ევროპიულს შეცნიერებას შეიგნებს, მის დედა-აზრებს მიხედება და შეითვისებს, და მიზნად კი არ გახდის მას, არამედ როგორც საშუალებას ისე დაუწყებს ცქერას თავის ერთხელ

დიდებულ და მცხელა დაცემულ და დადუმებულ სამშობლოს აღსადგენად, — მერე იმდენს სარგებლობას მოიტანს, ისეთს ღვაწლს დასდებს თავის ქვეყანას, რომ საისტორიო გახდეს მისი სახელი. პირ-იქით თუ სტუდენტი თავის სპეციალისტობას ლალატობს და ჩვენ ლიტერატურასაც, როგორც უნდა იყვეს იგი, გულ-გრილად ეპყრობა და „აჭია-ბაჭიასაც“ ეძახის, მაგიერად იმავე დროს ფელეტონების წერას და კორრესპონდენციების შედგენას უნდება, — იგი ან მალე გამოიფიტება და ლიტერატურული ასპარეზიდან სირცხვილდევს, გაისტუმრებენ, ან შესაძლებელია სიბერემდის დარჩეს, იქნება ნიჭიერი მწერალიც, მაგრამ უსაფუძვლო, უნიადაგოდ დარჩენილ, ქარაფშუტა მოღვაწედ, რომელთა სახელიც, არ შემრცხვება და ვიტყვი, ლეგიონია ჩვენში. მართლაც, საკვირველია ღმერთმანი ქართველების საქმე! ერთობ ყველა მწერლობს, ყველას ლიტერატორობა უნდა. ამით აიხსნება ერთი მხრით ჩვენი მწერლობის სიწვრილმანე და უმნიშვნელობა. მწერლობაზე შემდეგ მოვილაპარაკებთ, თუ არამ არ დაგვიშალა, ეხლა კი დავსკვნით ჩვენს უიმისოთაც გაგრძელებული წერილის აზრს. ჩვენ, ვგონებთ, ნება უნდა გვქონდეს ასეთი დასკვნა გამოვიყვანოთ: ახალ-გაზღობა საზოგადოთ და სტუდენტობა კერძოთ, გარყენილი აღზღისაგან, ფეხ-ქვეშ ყამირს ნიადაგს მოკლებული, თავის დღეში ვერ შესძლებს შეასრულოს თავის მოვალეობა სამშობლოს წინაშე. უცხო სფეროში და უცხო სტიქიონების გავლენის ქვეშ აღზდილს, მას შეაქვს მშობლიურს ცხოვრებაში განხეთქილება და უბედურება, ლიტერატურაში — წერილმანობა და მონური მბაძველობა. ამაების შედეგი, გულ-

მოსაკლავი და შემადრწუნებელი, ჰზარავს ყოველს ქვეშა-
 რიტს მამულის მოყვარეს. სუყველაზედ საკრძობელი და
 შემაწუხებელი შედეგი არის უკაცობა. მეცნიერებას ჩვენ-
 ში ერთი წარმომადგენელი არა ჰყავს, რომ მის სახელით
 თავ-ზარი დაეცეს უსამართლობას; ვინც არის—იგი შექმ-
 ნილა ნამდვილ მის ქურუმად და უცხოეთის სამსახურში
 ატარებს დროს; საზოგადოებრივს ცხოვრებას ერთი ტიპი-
 ური მოღვაწე არ წამოუყენებია თითქმის და საზოგადო-
 ბრივი საქმე საეჭვო ხდება ურცხვს, ყლაპია, დარბაის-
 სლობას და დინჯ ძალუქას მოკლებულთ კაცების ხელში.

ცხადია, რომ ეს ხალხი უნდა დაიბადოს. ახალ-გაზ-
 დობამ უნდა შეავსოს ეს ნაკლი. მაშინ მოხდება ეს, რო-
 დესაც აღზრდა მშობლიურს ნიადაგზე დამყარდება, რო-
 დესაც ამ საძირკველზედ აეგება ტურფა შენობა ბრწყინ-
 ვალე ევროპიული კანათლებისა და არა უკუღმა. როცა
 ფელეტონისტობას კი არ დაადებენ კისერზედ ახალ-გაზ-
 დობას და სტუდენტობას, არამედ სამშობლოს მეცნიერე-
 ბის შესწავლას და მის წარმომადგენელობას, მისი სახე-
 ლით ქადაგებას და ლაღდებას, თუ არსებობს იგი და თუ
 არ არსებობს,—დაადებენ კისერზედ მის შექმნას, მის შე-
 მოქმედობას. ეს ძნელია, მაგრამ ახალ-გაზდას ენერგება
 ძნელი საქმის შესრულება, ახალ-გაზდობა ტრფიალებით
 შესცქერის ბრძოლას, როცა იგი უფრო საშიშია და პირ-
 დაპირი. მაშინ და მარტო მაშინ აღარავის არ ექმნება

ნება სამართლიანად და მწარე, შეშფოთებული, პატრიო-
ტული ნაღველით მიიძახოს ახალ-გაზღობას:

აიჩი წავიდა,
ვიჩად მოვიდა,

კაცად ვერ იქცა თვით ქამის მადლით.

გაი სახარაფს

ჩვენს საქართველს,

თქვენ დაუბადეთ სადიდებულად“-ო.

1881 წ. 13 აპრილს.

ვერუბურია.

...თქვენ აღუტყნოვანქნენ ეგოწნ თე ჟანოლოო-ინხეპ ანტე
 ...სანოჟოშე-ჟოდე მონხინ დიოტენუმ იოტტ

შინაური მიმოხილვა.

ბევრი რამ ხდება ჩვენ საყვარელ სამშობლო ქვეყანაში, მაგრამ, სამწუხაროდ ჩვენდა, კარგი კი არა ხდება რა, როგორც წინათაც შევნიშნეთ, რომ მომავალი სიკეთის ნუგეშით მაინც არის დავსტკბეთ. თითქო უფრო-და-უფრო განათლებაში შევდივართ, წინ ვიწვიეთ, მაგრამ, როდესაც კარგათ ვაკვირდებით ჩვენს საზოგადოებრივ ცხოვრებას, ვხედავთ, რომ თან-და-თან უკან თუ მივდივართ, თორემ წინ წაუსვლელიობას ვილა ჩივის. ხშირად ისეთი მოვლინებები გამოგვიხტებიან ხოლმე წინ, რომ ორივე თვალგზედ ხელის დაფარებისა და ოხვრა-კენის მეთი აღარა საშუალება არ გვჩნდება მათ მოსანელებლათ და გასაქარვებლათ. საცოდავია, სწორეთ საცოდავია ის კაცი, რომელიც კი კალამს ხელს მოჰკიდებს და შეუდგება ჩვენში „შინაური მიმოხილვის“ წერას ჟურნალისათვის: ის, რასაკვირველია, ჯერ თვითონ უნდა განიგმიროს მწუხარების ლახვრით და შემდეგ სხვანიც განიგმიროს იმავე იარაღით. არაფერი სასიამოვნო საქმეა, თქვენმა მზემ, მაგრამ რას იზამთ, როდესაც ამ გვარ საქმეს მხარს ვერ აუქცევთ, თუ კი ცოტაოდენიც არის პატიოსნება გაქვსთ; ამ შემთხვევაში თქვენც უნდა შეწუხ-

დეთ და სხვანიც უნდა შეაწუხნოთ, თუმცა ამ უკანასკნელის საქმისათვის მიუცილებლათ ჯილდოთ ლანძღვა-გინებას და სხვა ამ გვარ უსიამოვნობას უნდა მოელოდეთ. „ჭირს გაძლება უნდაო“, ამბობენ ქართველები, და ჩვენც, როგორც ქართველმა, სხვა ჭირების გარდა, ამ ჭირსაც უნდა გაუძლოთ. მაშ აბა ერთი გადავავლოთ თვალი ჩვენს საზოგადოებრივ ცხოვრებას, განვიხილოთ მის მოვლინებაები ამ უკანასკნელ დროში და საქვეყნოთ გამოვაშკარაოთ, რომ ეგები ამ საშუალებით ცოტაც არის შევამციროთ მაინც, თუ მოსპობა ჯერ-ჯერობით არ შეიძლება, სხვა-და-სხვა მიზეზებისა გამო....

როგორათაც ჩვენი საზოგადოების, ეგრეთვე ჩვენი მხოლოდობითი გაზეთი „დროების“ ყურადღება ამ უკანასკნელ ხანებში მიიზიდეს თფილისის და ქუთაისის საადგილ-მამულო ბანკების კრებებმა, განსაკუთრებით უკანასკნელმა. ბევრი რამ ითქვა ამ კრებებზედ, მაგრამ კიდევ უფრო ბევრი რამ სათქმელი დარჩა და ამ დარჩენილს ჩვენ ვკისრულობთ ამ დროებით. ვეცდებით, რამდენათაც კი შესაძლოა, ვილაპარაკოთ მიუდგომლათ და გამოეხატოთ ჩვენი აზრები ცხადათ და გარკვევით.

შესახებ თფილისის ბანკის კრებისა გამოითქვა ის აზრი, რომ ამას ეტყობოდაო ჩვეულებრივი უინტერესობა საქმისა, უგულობა. ეს მართალია, ჩვენ სრულიად თანახმა ვართ ამ აზრისა და ან რა სინილისი მოგვეცემს წინააღმდეგი ვიყოთ, როდესაც ერთმა-ორმა ძლივს, ისიც დიდი გაჭიერებით და უნდობოთ, ამოიღეს ხმა კრებაში, როდესაც მათ მაყურობელს ეგონებოდა, რომ ამ ქართლ-კახეთის გმირებს ან ენა დაბმიათ, ან ყელზე ლუკმა

დასდგმიათო; მაგრამ არ უნდა დაევიწყოთ, რომ ეს ყველაფერი შეადგენს საქმის გარეგან მხარეს, რომლითაც შეიძლება მოვსტყუვდეთ, თუ კი უყურადღებოთ დავტოვებთ მის მიზეზს. უმიზეზოთ ხომ არაფერი ხდება და ამასაც, რასაკვირველია, თავისი მიზეზი აქვს, რომლის გამოკვლევიდაც პატივ-ცემულმა „დროებამ“ თავი არ შეიწყუნა და, გვგონია, არც საჭიროთ შერაცხა იმის გამოკვლევა, რადგანაც იმის ჩვენება საზოგადოებისათვის არ ეთანხმება ამ გაზეთის საკუთარს აზრს და მიმართულებას; ჩვენ კი ჩვენის მხრით მომაკვდინებელ ცოდოთ ვრაცხთ იმის გამოუაშკარაობას. მაშ რა არის მიზეზი თფილისის გუბერნიის თავად-აზნაურების გულ-გრილობისა შესახებ თავიანთ საადგილ-მამულო ბანკისა? ნუ თუ ყველას ისე დასძინებიათ, რომ აღარაფერს გრძნობენ, ან ღვიძავსთ, მაგრამ თვითეული მათგანი მხოლოდ თავის საკუთარ საქმეს ეძებს და საზოგადო საქმეს უყურადღებას არ აქცევს? პირუთნელად ჩვენ არ შეგვიძლიან საყოველთაოთ ვსთქვათ არც „ჰო“ და არც „არა“, ერთიც და მეორეც სინილისის გარეშე იქნება. ეჭვი არ არის, რომ თფილისის გუბერნიაში მოაზრებებიან ისეთი სალი აზრის, ქეშმარიტი საქმეზედ შეხედულობის და საზოგადო ინტერესებისათვის წინერგისის მქონნი თავად-აზნაურთაგანნი, როგორნიც კი საჭირონი არიან; მაგრამ ვაი-ვაგლახი ის არის, რომ უმეტესობა უფრო წინააღმდეგი თვისებაებისა არის და აი ეს არის მიზეზი იმ საზოგადო გულ-გრილობისა, რომელსაც სამართლიანათ სწამებენ ქართლ-კახეთის თავად-აზნაურობას. „ბევრი რომ ეღორილოთ, ბევრი რომ თავ-პირი ვინტეროთ, ვითომ რას გავხდებით ამ

ბოლოების წინააღმდეგ, რომლებიც საზოგადოებას ღმერთებათ მიაჩნიათ და რომლებსაც ჩვენი საზოგადოების კეთილ-მდგომარეობაზედ ზრუნვა სასაცილოთაც არ ყოფნისთ“, — აი ის აზრი, რომელიც უტრიალებსთ თავში ზემო აღწერილი თვისებების მქონე პირებს და ხდება მიზეზათ მათ გულ-გრილობისა საზოგადო საქმეების შესახებ. რამდენათ მართალნი, თუ მტყუანნი არიან ამ შემთხვევაში ეს პირები — ის სხვა არის, მიზეზი კი მათ უგულლობისა ეს გახლავთ. რასაკვირველია, უმჯობესი იქნებოდა, რომ ისინი მაინც თავისას არ იშლიდნენ და საზოგადო ინტერესებს იცვავდნენ სიტყვით მაინც, თუ საქმით ჯერ-ჯერობით ვერას ხდებიან, მაგრამ როგორც ვნებადესთ იფიქრეთ, ერთხელ-ორჯელ რომ ბუროთ ჩაგჩრინათ პირში, გვგონია, თქვენს სიფიცხეს შეაჩერებთ და „თავშიაც ქვა გიხლიათო“ ეტყვით; — სწორეთ ასეა იმათი საქმეც.

დასამტკიცებლათ აქამდის ჩვენი ნათქვამისა, რასაკვირველია, ფაქტია საჭირო და აი ფაქტიც. თვითონ იმ დღეს, რასაც დღეს ბანკის კრება უნდა გახსნილიყო, „დროების“ რედაქტორთაგანმა უ. ილია ჭავჭავაძემ მისცა ადგილი ამ გაზეთში ისეთს კორრესპონდენტისას, რომელიც იმას, როგორათაც თფილისის საადგილ-მამულო ბანკის მმართველს, სამართლიანათ ჰკიცხავდა მინდობილი საქმის დაუდევრობისათვის. როგორ ფიქრობთ, ვითომ იმისთვის გაუშვა თავის გაზეთში ამ გვარი კორრესპონდენცია უ. ჭავჭავაძემ, რომ თავი გაემართლებინა, ან არა და დაესაჯა? ჩვენი აზრით, სრულებითაც არა: არც თავი გაუმართლებია და დასჯას ხომ ვინ იფიქრებს

რომ სდომებოდეს! არც აქეთ, არც იქით—ეს გახლდათ დაცინვა კორრესპონდენტისა და მის თანა-მოაზრეებისა. „ეს მე—თავადი ილია ჭავჭავაძე, მფლობელი დიდის ადგილებისა კახეთში და საგურამოში, მქონი ტუზებთან დამოკიდებულობისა, გათქმული ლიტერატორი და განსაკუთრებით პოეტი, მყოლი აუარებელი თანა-მგრძობლებისა და თაყვანის-მცემლებისა, თავ-მჯდომარე წერაკითხვის გამავრცელებელის და დრამატიული საზოგადოებაების სამმართველოებისა, რედაქტორი ქართული შეერთებული ჟურნალ-გაზეთის „დროება-ივერიისა“ და სხვ. და სხვ. და ეგ თქვენ—ვილაცა საზოგადოების ინტერესებისათვის გულ-შემატკივარნი კორრესპონდენტები, უკუღოები, ლარიბ-ლატაკები, გამოუჩენელნი და სხვ. და სხვ.,—აბა ერთი ენახოთ რას იზამთ!“—აი ის აზრი, რომლითაც, ჩვენის ფიქრით, ხელმძღვანელობდა უ. ჭავჭავაძე ზემოხსენებული კორრესპონდენტის თავის გაზეთში დაბეჭდვის დროს. გაიხსნა კრება და, მართლაც, თვალ-წინ წამოგვიდგნენ უ. ჭავჭავაძის თანამშრომელნი, თუ რედაქციაში, თუ ბანკში, თუ წერაკითხვის გამავრცელებელ და დრამატიულ საზოგადოებაების სამმართველოებში, მის თანა-მგრძობნი და თაყვანის-მცემელნი. ეინ ამოიღებდა, თუ ღმერთი გწამსთ, მის წინააღმდეგ ხმას და, სწორეთ მოგახსენოთ, არც არავის კრინტი დაუძრავს. მოდით ახლა და დაძრახეთ ქართლ-კახეთის თავად-აზნაურობა ბანკის კრების დროს გულ-გრილობისათვის! რა ჭავჭავაძე გნებავსთ და რა ბანკის კრება, რომელიც უნდა ქართლ-კახეთის თავად-აზნაურობის საზოგადო ყრილობა აიღოთ, ყოველთვის ასეა, თითო ჭავჭავაძისთანა თავის თანა-მგრძ-

ნობებით, თაყვანის-მცემლებით და დამოკიდებულობით
 ამავე რიგათ გამოგვეცხადება ხოლმე და კეთილი მიმა-
 რთულების მცირედობა ყოველთვის პირში ჩალა-გამოვ-
 ლებული რჩება ხოლმე. ამ გვარ შემთხვევაში მაინც-და-
 მაინც ჭიჭიურს ვერ დავაყენებთ მოხსენებულს მცირე-
 დობას, რომ გაიჭაჭოს უნაყოფო ყვირილით და ფაცი-
 ფუციოთ, თუმცა სასურველი კი არის რომ ეს ასე იყოს,
 იმიტომ რომ ამ გარემოებას შეუძლიან თან-და-თან თვა-
 ლი აუხილოს საზოგადოებას და როდისმე, ჩვენი შეილი-
 შეილების მოხუცებაში მაინც, სიმართლემ დასძლიოს უსა-
 მართლობა...
 ვიუღეს უნდა მი შეგეძინებოდა მოთხრობა
 - ამ ასე და ამ გვარათ გულ-ატრუებული შეიქნა ქართლ-კა-
 ხეთის თავად-აზნაურობა თავის საკუთარ საქმეებში; სხვა
 საზოგადო საქმეებში, რაღა თქმა უნდა, უმეტესს უნდა
 მოველოდეთ და ისეც გახლავსთ. ეს ძალიან ცუდი საქ-
 მია, რასაკვირველია, ამას მოსდევს ხოლმე თან ის საში-
 შარი აპატია, რომელიც ხალხის უკან-წასვლის ნიშანს
 შეადგენს. ამისათვის საკმაო არ არის მხოლოდ ის, რომ
 მოხსენებული გულ-გრილობა ქართლ-კახეთის თავად-აზ-
 ნაურობისა გაიკიცხოს და დაიცინოს; არა, უნდა ამო-
 ვარდეს ძირიანათ თვით ის მიზეზი, რომლისაგანაც ეს
 გულ-გრილობა წარმოსდგება და რომელიც ჩვენ უკვე
 გავიცანით, თუმცა ეს ისეთი ადვილი არ არის, როგორც
 გაიკიცხვა და დაცინვა. მოსასპობლათ თვითოეულის სწე-
 ულობისა არსებობენ, როგორც მოგეხსენებათ, სხვა-და-
 სხვა საშუალებებები; ხშირათ ერთი რომელიმე საშუალება
 სამყოფია ხოლმე ვიხმაროთ, რომ სწეულობა თავიდგან
 მოვიშოროთ. შემო-აღწერილი ქართლ-კახეთის თავად-

აზნაურობის ზნეობითა ჭირის მოსაზმორებელი საშუალებებიც სხვა-და-სხვა არიან, მაგრამ ეს ისეთი ჭირია, რომლის მოსაცილებლათაც არ კმარა ერთი რომელიმე ამ საშუალებათაგანი; რაც უფრო მეტს მათგანს ეიხმართ, იმდენი უფრო მალე მიველწევით ჩვენს წადილს შესახებ ხსენებული თავად აზნაურობის გაფხიზლებისა და გაფაციცებისა, არამც თუ მარტო თავის საქმეებში, არამედ ყოველგვარ საზოგადო საქმეებშიაც. ამიტომ ვფიქრობთ დავასახელოთ სამი მაინც ამ გვარი საშუალებები და, რასაკვირველია, უფრო საიმედოები. პირველად ყოველისა უნდა განიგდოს ხმარებისაგან ის დამლუპველი ყოველად შემძლებელი პროტექცია, რომლის წყალობითაც უმეტეს ნაწილათ მოულოდენ ხოლმე რაჟმე თანამდებობას საზოგადოთ თავად-აზნაურობის საქმეებში და კერძოთ მის საადგილ-მამულო ბანკში უფრო ისეთი პირები, რომლებსაც შეძლება კარგი აქვსთ და ამის-გიმომ საქმეც ეზარებათ. სახელმწიფო სამსახურებში რა სიკეთე დაგვაყარა ამ პროტექციამ, რომ ჩვენ საკუთარ საქმეებშიაც ადგილი ჰქონდეს?!... მეორე საშუალება კიდევ ეს არის: თფილისის გუბერნიის თავდაზნაურობა ყოველის ღონის-ძიებით უნდა ეცადოს, რომ თავის ბანკის სამმართველოში, ან სხვა საქმეებში არასდროს არ მიუშვას არავითარ თანამდებობაზედ ისეთი პირები, რომლებსაც აქვსთ სხვა რაჟმე თანამდებობა, ან კიდევ ხელობა. ყველამ კარგათ ვიცით, რომ ორს ანუ სამს საქმეს ისე ვერ გაატანს კაცი თავს, როგორც ერთს; ანდაზათაც კი შეგვექნია ეს აზრი: „ორ კურდღელს რომ მწვეარი გამოუდგება—ვერც ერთს ვერ დაიჭერსო“, ხშირათ გვესმის. მაგრამ ჩვენ მაინც ჩვენსას არ ვიშლით და

ჩვენს თავს ვამართლებთ ხოლმე იმით, რომ, თუ ერთ საქმეში კარგია ვინმე, მეორეშიაც კარგი იქნებაო, რაც ძალიან ტყუილია და რის წინააღმდეგშიაც ხშირათ გვამტკიცებს ცხოვრება და გამოცდილება. განსაკუთრებით ამ აზრს ხელი არა აქვს თავად-აზნაურობის საკუთარ საქმეებში, სადაც თანამდებობას ვადა აქვს დადებული და, თუ ვინმე არ გამოდგა თავის თანამდებობაში, ადვილად შეიძლება მისი თავიდგან მოშორება. ჩვენის აზრით, ამ გვარს წყობილობას, თუ კი იქმნა როდისმე მიღებული კანონათ, დიდი სარგებლობა შეუძლიან მოუტანოს მრთელს ჩვენ სახელმწიფოსაც; ეს იმიტომ რომ მაშინ იმდენი მშვიერი მუცლით მოსიარულე სწავლული ყმაწვილ-კაცები აღარ იქნებიან, რამდენიც ეხლა არიან, და, რაც უფრო სასურველია, ჩამოვარდება თან-და-თან ცხოვრებაში თანასწორობა, რომლისაღმისაც გაფაციცებული მიილტვიან ევროპის მოწინავე ხალხები... ამ ორ საშუალებას მიუცილებლათ თან უნდა მიჰყვეს მესამეც, რომელიც მდგომარეობს იმაში, რომ თანამდებობის პირნი არჩეულნი იყენენ ხოლმე ზემოხსენებული თავად-აზნაურობისა-გან თავის საკუთარ საქმეებში მიუდგომელათ, არა ნაცნობობით, ნათლიაობით და ნათესაობით, არამედ საზოგადო საქმის ინტერესობით, რასაც კანონიც ითხოვს და სინიღისიც და რასაც, სამწუხაროდ ჩვენდა, ძალიან მოკლებულნი ვართ.

როდესაც ამ გვართ დაიწყებს მიმდინარეობას ქართლ-კახეთის თავად-აზნაურობის საქმე, მაშინ იმედი უნდა გვეკონდეს, რომ გაფხიზლდება იგი და გაფაციცდება

მიხეილ გურგენიძე.

(დასასრული შემდეგ ნომერში)

„იმედი“ ხელის-მოწერა მიიღება რედაქციაში, რომელიც იმყოფება კუკიაში, საყდრის ქუჩაზედ — № 18, ვორონცოვის ძეგლის ახლო.

გარეშე მცხოვრებლებთ შეუძლიანთ დაიბარონ ჟურნალი ამ აღრესით: *Въ Тифлисъ. Въ редакцію грузинскаго журнала „ИМЕДИ.“*

ფასი წლიურის გამოცემისა გაგზავნით სხვა ქალაქებში და თფილისში შინ მიტანით არის 8 მან.

ვისაც ჟურნალი მისდით და სვედრი ფული ჯერ არ შემოუტანიათ, ვთხოვთ ძალე წარმოადგინონ. ვთხოვთ აგრეთვე იმათაც, ვისაც მარტო ჰირველი ნასეკარი წლის ფასი აქვსთ წარმოდგენილი, ძალე გამოგზავნონ მეორე ნასეკარ წლის სვედრი ფულიც.

ვისაც რომელიმე ნომერი ჟურნალისა არ მისვლიათ, ან არ მიუვიდესთ, ვთხოვთ გვაცნობონ და დაკარგული ნომრები გაეგზავნებათ ხელ-ახლად.